

”Länsikauppakin meille sentään jotakin merkitsee”

Johan Nykopp Suomen Washingtonin -lähettiläänä 1951–
1958

Niklas Dahl

Pro gradu -tutkielma

Poliittinen historia

Filosofian, poliittisen
historian ja valtio-
opin laitos

Turun yliopisto

Toukokuu 2016

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

DAHL, NIKLAS: ”Länsikauppakin meille sentään jotakin merkitsee” – Johan Nykopp Suomen Washingtonin -lähettiläänä 1951–1958.

Pro gradu -tutkielma, 130 s.

Poliittinen historia

Toukokuu 2016

Tutkielmani aiheena on Johan Nykoppin toiminta Suomen Washingtonin -lähettiläänä vuosina 1951–1958. Tutkimuskirjallisuudessa Nykoppia on kuvailtu länsimieliseksi lähettilääksi, joka pyrki työssään vahvistamaan Suomen läntisiä talousyhteyksiä harvinaisen aktiivisesti. Pelkästään häntä koskevaa tutkimusta ei kuitenkaan aiemmin ole tehty.

Työssäni selvitän, miten Nykopp käytännössä edisti tavoitettaan Suomen viennin kasvattamisesta ja sen suuntaamisesta länteen. Lisäksi tarkastelen, miten hän kuvasi raporteissaan Suomen ja Yhdysvaltain suhteita ja millaista politiikkaa hän suositteli niissä kotimaan päättäjille.

Lähteinä käytän pääasiassa Nykoppin diplomaattiraportteja sekä kirjeenvaihtoa lähettiläskauden ajalta. Niiden antamaa kuvaa täydennän tutkimus- ja muistelmakirjallisuuden avulla.

Osoitan tutkielmassani, että Nykoppilla oli lähettiläskautensa aikana merkittävä panos Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kehittämisessä. Tutkimustulokseni vahvistavat tulkintaa, jonka mukaan Nykoppin toimintaa Suomen ulkomaankaupan laajentamiseksi ja integroimiseksi läntisille markkinoille on pidettävä poikkeuksellisen oma-aloitteisena ja ahkerana. Hänen toimintansa voi myös nähdä vastapainona ajanjakson yleiselle kehitystrendille, Suomen idänkaupan voimakkaalle kasvulle. Tutkielma täydentää siten kuvaa Suomen ulko- ja kauppapolitiikasta kylmän sodan alkuvuosina sekä Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kehityksestä 1950-luvulla.

Asiasanat: Johan Nykopp, ulkoasiainministeriö, diplomatia, Yhdysvallat, Suomi – – historia – – 1950-luku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Mitä tutkin ja miksi	1
1.2. Lähteet ja tutkimusmetodi	2
1.3. Suomen ja Yhdysvaltain suhteet kylmän sodan alkuvuosina	7
1.4. Nykoppin ura ulkoasiainministeriössä ja nimitys Washingtoniin	12
2. Alkujat Yhdysvalloissa – epäselvyyttä Suomen asemasta	18
2.1. Ymmärrystä ja erehdyksiä	19
2.2. Saartopolitiikan puristuksessa	26
2.3. Vuoden 1952 menestykset	32
3. Aloitteita ja pelotteita – lähettilään ruuhkavuodet	40
3.1. Idänkaupan ennätysvuosi 1953	41
3.2. Uhasta mahdollisuudeksi?	47
3.3. Suomalaiset saarronmurtajat	59
3.4. Lainoilla ja laivakaupoilla kohti länttä?	72
4. Puolueettomuus myötätulessa – viimeiset vuodet Washingtonissa	89
4.1. Liennytyksen lyhyt kausi	90
4.2. Taloussuhteissa jotain vanhaa, jotain uutta	100
4.3. Syrjään valokeilasta	110
5. Kauppaa ja vähän diplomaatiakin: erään lähettiläskauden anatomia	118
Lähteet	124

1. Johdanto

1.1. Mitä tutkin ja miksi

Käsittelen pro gradu -työssäni Johan Nykoppin toimintaa Suomen Washingtonin -lähettiläänä vuosina 1951–1958. Lähettiläskauden tutkiminen on yleisellä tasolla kiinnostavaa, koska kyseessä oli yksi tärkeimmistä asemapaikoista aikana, jolloin Suomen ulko- ja kauppapolitiikka olivat suurten muutosten ja kilpailevien intressien kohteena. Voidaan myös kiistattomasti todeta, että Suomen länsisuhteita ei kylmän sodan alkuvuosien osalta ole tutkittu kovinkaan mittavasti. Kuten suomalaista yritys- ja taloushistoriaa tutkinut Niklas Jensen-Eriksen on todennut, tšekäläinen historiankirjoitus on painottunut voimakkaasti Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tutkimukseen ja jättänyt läntiset yhteydet vähemmälle huomiolle. Niilläkin oli kuitenkin tärkeä merkitys: Suomi pyrki ja onnistui säilyttämään perinteiset kontaktinsa länteen läpi kylmän sodan kauden, erityisesti kulttuurin ja talouden saralla. Jensen-Eriksenin mukaan Suomen ja lännen suhteiden tutkimuksessa riittääkin työsarkaa, sillä sen myötä voidaan merkittävästi laajentaa kokonaiskuvaa maan ulkopoliitikasta kylmän sodan vuosina. Tätä kenttää pyrin omalla työlläni täyttämään.¹

On kuitenkin tarkempiakin syitä sille, miksi keskityn juuri Nykoppin kauteen Washingtonissa. Nykoppia on nimittäin sivuttu monissa aiemmissä tutkimuksissa, joissa hänen työstään nousee säännöllisesti esiin sama havainto. Tutkijat kuvaavat häntä poikkeuksellisen tarmokkaaksi vienninedistäjäksi ja lainaneuvottelijaksi, joka ”pommitti sekä asemapaikkansa että kotimaansa viranomaisia ja yrityksiä” ehdotuksillaan.²

Toiminta oli siinä määrin omaleimaista, että sitä koskevia mainintoja löytyy useista teoksista, mutta pelkästään Nykoppiin keskittyvää tutkimusta ei ole tehty.³ Erityistä lähettiläänä työstä tekee ennen kaikkea se, että hän pyrki toimillaan kääntämään Suomen ulkomaankauppaa länteen aikana, jolloin Neuvostoliiton osuus Suomen ulkomaankaupasta oli korkea, joinakin vuosina jopa suurimmillaan koko kylmän sodan kaudella. Vilkkaan kaupan taustalla vaikuttivat ensisijaisesti kysynnän ja tarjonnan mekanismit, mutta Suomen ja Neuvostoliiton poliittisilla suhteilla oli asiassa myös erityisen tärkeä merkitys.⁴ Nykoppin työ näyttäytyy vastapainona idänkaupan kasvusuuntaukselle, minkä takia sen tarkempi tutkiminen on aiheellista.

¹ Jensen-Eriksen 2013, 569–570, 581.

² Jensen-Eriksen 2014, 226.

³ Ks. esim. Kuisma 1997, 68, 224; Jensen-Eriksen 2007, 211.

⁴ Aunesluoma 2011, 116–119.

Sen lisäksi, että diplomaatit hoitavat kotimaansa ja asemamaansa välisiä suhteita, he tyypillisesti myös raportoivat kansainvälisen politiikan tapahtumista asemapaikan näkökulmasta sekä seuraavat sikäläistä sisäpolitiikkaa.⁵ Olen kuitenkin rajannut kaksi viimeksi mainittua aluetta tutkimuksen ulkopuolelle ja keskityn ainoastaan Suomen ja Yhdysvaltain suhteita koskeviin asioihin. Ennen kaikkea pyrin pureutumaan siihen, miten Nykopp käytännössä ajoi edellä kuvattua omaleimaista agendaansa. Kokonaiskuvan saamiseksi toiminta on asetettava myös laajempaan Suomen ja Yhdysvaltain välisten suhteiden kontekstiin. Tärkeimmät tutkimuskysymykseni ovat näin ollen seuraavat: Miten Johan Nykopp pyrki lähettiläskaudellaan edistämään Suomen ulkomaankaupan tiiviimpää integraatiota länteen? Millaisia näkemyksiä ja suosituksia hän esitti raporteissaan kotimaahan? Entä miten hän kuvaili Suomen ja Yhdysvaltain suhteita ja niiden kehitystä?

Tutkimuskysymykset liittyvät kiinteästi toisiinsa. Voidaan ajatella Nykoppin tavoitteiden välittyvän hänen tuottamistaan lähteistä eri tavoin – paitsi suorina kannanottoina, myös maiden välisten suhteiden kuvaamisen kautta. Toisaalta suhteita muokanneet tapahtumat oletettavasti vaikuttivat myös Nykoppin toimintaan. Lähdeaineiston suomien mahdollisuuksien mukaan pyrin myös selvittämään, millaisia tuloksia ja vaikutuksia hänen työllään oli.

1.2. Lähteet ja tutkimusmetodi

Työni primääriaineistoa ovat arkistolähteet. Käytän työssäni Nykoppin ulkoministeriölle laatimia raporteja sekä hänen henkilökohtaista kirjeenvaihtoaan lähettiläskauden ajalta, sekä eräiden muiden aikakauden vaikuttajien henkilöarkistoista löytyneitä lähteitä. Olen hyödyntänyt työssäni lisäksi Washingtonin lähetystön muun henkilöstön laatimia asiakirjoja, kuten lehdistökatsauksia ja taloudellisia raporteja. Arkistolähteiden ohella pohjaan työni tutkimus- ja muistelmakirjallisuuteen. Eräs tärkeimpiä lähteitani on Jussi Hanhimäen tutkimus *Rinnakkaiseloja patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956*, joka käsittelee nimensä mukaisesti Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kehitystä ja Yhdysvaltain suhtautumista Suomen ulkopolitiikkaan 1940–1950 –luvuilla. Sen lisäksi viittaa muun muassa Hannu Rautkallion tutkimuksiin, joissa Suomen 1950–luvun ulkopolitiikkaa on tarkasteltu läntisten arkistolähteiden valossa. Suomen ulkoasiainhallinnon osalta keskeisiä teoksia ovat olleet Jukka Nevakiven ja Timo Soikkasen kirjoittamat hallintohistoriat.

Koska Nykoppin työ painottui vahvasti talouteen ja kauppapolitiikkaan, myös kylmän sodan taloushistoriaa ja Suomen ulkomaankauppapolitiikkaa käsittelevät tutkimukset ovat työni

⁵ Berridge 2005, 125.

kannalta oleellisia. Näistä mainittakoon tässä esimerkiksi Niklas Jensen-Eriksenin tutkimukset, kuten metsäteollisuutta käsittelevä *Läpimurto*-teos, Markku Kuisman kirjoittama Nesteen yrityshistoria sekä Tapani Paavosen ja Juhana Aunesluoman Suomen ulkomaankaupan kehitystä käsittelevät kirjat. Nykopp itse on julkaissut kaksi muistelmallista teosta, *Paasikiven mukana Moskovassa* ja *Kauppaa ja diplomatiaa*, jotka kuitenkin harmillisesti käsittelevät aikaa ennen Washingtonin vuosia. Ne ovat olleet kuitenkin hyödyllisiä Nykoppin ajatteluun ja taustaan tutustumisen kannalta. Matti Häkkänen on myös kirjoittanut teokseen *Suomalainen Diplomaatti* Nykoppista parikymmensivuisen muotokuvan, jota olen käyttänyt samassa tarkoituksessa.

Tärkeitä ovat olleet myös Max Jakobsonin muistelmalliset kirjat, jotka käsittelevät Suomen asemaa kylmän sodan maailmassa tapahtumiin osallistuneen aikalaisen silmin. Esimerkiksi vuonna 2001 julkaistussa *Pelon ja toivon aika*-teoksessa Jakobson käsittelee lyhyesti kauttaan Washingtonin lähetystön sanomalehtiavustajana vuosina 1953–1958 ja tarjoaa näin näkökulmaa paitsi lähetystön työhön, myös laajemmin Suomen ja Yhdysvaltain suhteisiin tuona aikana.

Metodioppia työhön on haettu ensisijaisesti henkilöhistoriallisen tutkimuksen parista. Henkilöhistoriallisen tutkimuksen metodiikasta kirjoittaneet tutkijat ovat tosin tyypillisesti keskittyneet eniten varsinaiseen elämäkertatutkimukseen. Oma tutkimusaiheeni ei kuitenkaan ole elämäkerta, eikä edes poikittaisleikkauksena toteutettu osaelämäkerta.⁶ Työni on selvästi tätäkin suppeampi: tutkin Nykoppin elämästä vain noin seitsemän vuoden mittaista jaksoa ja teen sen ennen kaikkea varsin rajatusta näkökulmasta käsin. Luonnollisesti en siis käsittele kaikkea Nykoppin lähettiläskaudella tapahtunutta. Keskeisimmät tutkimuskysymykseni määrittävät sitä, mitä nostan aineistosta tarkasteluun.

Työni on kuitenkin siinä mielessä henkilöhistoriaa, että sen pääosassa on yksittäinen henkilö, jonka kautta pyrin sanomaan jotakin laajemmista ilmiöistä. Näitä ovat aikarajaukseni puitteissa ennen kaikkea Suomen ja Yhdysvaltain suhteet, Suomen asema kylmässä sodassa sekä Suomen ulkomaankaupan ja ulkopoliittikan suhde. Yksilö onkin työssäni kiinnostava paitsi itsenään, myös väylänä toimintaympäristönsä tutkimiseen.

Tämän kaltainen lähestymistapa ei perinteisesti ole ollut kovin tyypillinen henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa, jossa on usein keskitytty kuvaamaan yksilön ja ympäristön suhdetta toisesta suunnasta: kontekstin tuntemusta on käytetty kohdehenkilön toiminnan ymmärrettäväksi tekemiseen. Ensin mainittu lähestymistapa on tosin vähitellen yleistynyt mikrohistoriallisen tutkimuksen läpilyönnin myötä. Oikeushistorioitsija Päivi Mäkelä on soveltanut sen metodeja

⁶ Mm. Auvo Kostiainen tarkoittaa termillä osaelämäkerta, jossa käsitellään vain tiettyä ajallisesti rajattua jaksoa henkilön elämästä. Ks. Kostiainen 2006, 33–34.

henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa ja ehdottanut termiä ”temaattinen biografia” kuvaamaan näkökulmaansa. Temaattisella biografialla hän viittaa tutkimukseen, jossa ”tulisi ottaa jokin yleisempi ilmiökokonaisuus yksilön kautta käsiteltäväksi, ja näin yksilön toiminnan analysoinnin ohella tulisi tulkita myös tätä yleisempää ilmiötä”. Kuten Mäkeläkin korostaa, mikrotasolta makrotasolle tehtävissä johtopäätöksissä on kuitenkin varottava liiallisia yleistyksiä – jokaisella yksilöllä on vain rajalliset, joskin henkilöstä ja tilanteesta riippuen vaihtelevat mahdollisuudet muovata toimintaympäristöään. Tästä syystä olen pyrkinyt välttämään vääristymiä pitämällä työssäni mukana sopivassa määrin myös makrotason tarkastelun. Tavoitteeni onkin ollut tutkia Nykoppin toimintaa unohtamatta kulloisenkin kontekstin sille asettamia reunaehtoja.⁷

Elämäkertojen kirjoittajat ovat usein esittäneet havainnon, jonka mukaan heidän on tehtävä tutkimuksensa eteen jopa kaksinkertainen työ verrattuna jonkin ilmiön tai tapahtumasarjan tutkijaan. Asiallisen biografian laatimisen on katsottu vaativan sitä, että tutkija tuntee läpikotaisin paitsi kohdehenkilön, myös sen aikakauden ja ympäristön, jossa tämä on elänyt. Vain tällä tavoin on mahdollista kuvata yksilön ja ympäristön vuorovaikutusta riittävän perusteellisesti. Joskus on jopa esitetty ihanteena, että tutkijan pitäisi käydä läpi kaikki mahdollinen lähdeaineisto, joka tutkimuskohteesta on olemassa. Tämä johtaa väistämättä lähteiden tulvaan, jota onkin pidetty eräänä keskeisenä henkilöhistorian ongelmana.⁸

Omassa työssäni olen pyrkinyt kuitenkin väistämään tämän ongelman. Koska näkökulmani on varsin rajattu ja painotukseni nimenomaan Nykoppin toiminnassa eikä persoonassa, en ole katsonut tarpeelliseksi pyrkiä kovinkaan syvälle esimerkiksi hänen luonteensa tutkimiseen. Tämä on ohjannut myös lähteiden etsintää ja valintaa: olen keskittynyt melko tarkasti työn aikarajauksen ja tutkimuskysymysten kannalta relevantteihin lähteisiin. Toki olen myös tutustunut muun muassa Nykoppin muistelmiin ja hänen elämänsä keskeisimpiin käännteisiin sekä ennen että jälkeen Washingtonin kauden saadakseni riittävän kuvan henkilöstä, jota olen tutkimassa. Ilman näitä taustatietoja primäärlähteiden tulkinta jäisi epäilemättä pinnalliseksi.

Käyttämäni metodista voinee käyttää historiantutkimuksen tyypillisintä iskusanaa ”lähdekritiikki”. Jotta työn metodiikka ei jäisi tämän hieman kliseisen toteamuksen varaan, avaan seuraavassa tarkemmin sitä, miten olen ymmärtänyt lähdekritiikin tässä tapauksessa ja soveltanut sitä työssäni.

Lähdekritiikistä on ensinnäkin huomattava se, minkä Aki Rasilainen on hyvin todennut: se ei ole metodi objektiivisen totuuden selvittämiseksi. Sen sijaan lähdekritiikin avulla voidaan selvittää, kuinka todennäköisesti asia oli lähteen kuvaamalla tavalla. Tätä ”todistusarvoa” ei voida jakaa

⁷ Mäkelä 2006, 265–272.

⁸ ks. esim. Paavolainen 2006 a, 44; Paavolainen 2006 b, 94–96.

täysin luotettaviin tai täysin epäluotettaviin lähteisiin, vaikka näin helposti saattaisi erehtyä ajattelemaan.⁹

Lähdekritiikin käytännön muotoon vaikuttavat myös eri aineistotyyppien asettamat haasteet. Työni pohjautuu paljolti arkistolähteisiin, joiden osalta voidaan yleisesti ottaen analysoida esimerkiksi seuraavia asioita: missä roolissa ne on kirjoitettu, kenelle ja millä tarkoituksella? Oma merkityksensä on myös sillä, onko lähde tarkoitettu julkiseksi vai ei. Määrällisesti eniten aineistossani on ollut Nykoppin laatimia yleisiä raportteja, mutta hän käytti melko ahkerasti myös toista tuolloin ulkoministeriössä esiintynyttä raportointitapaa, ns. Hyvä Veli –kirjeitä. Nämä henkilökohtaiset kirjeet osoitettiin yleensä tasavallan presidentille tai kuten Nykoppin tapauksessa, ulkoministerille tai ministeriön poliittisen osaston päällikölle. Niillä hoidettiin usein erityisen tärkeäksi koettuja asioita. Kirjeet olivat yleisiä raportteja yksityisluontoisempia, joskin nekin saattoivat päätyä vastaanottajalta suppeaan jakeluun asian laadusta riippuen. Edellä mainittu on otettava huomioon Nykoppin tuottamia lähteitä tulkitessa.¹⁰

Kuten Vesa Saarikoski on todennut, yksityisiä arkistodokumentteja voidaan elämäkerrallisessa tutkimuksessa pitää hyödyllisinä lähteinä, kunhan tutkija pystyy tarvittaessa lukemaan niin sanotusti rivien välistä, asettamaan lukemansa kontekstiin ja välttämään harhan kohteen merkityksen paisumisesta todellista suuremmaksi. Yksityislähteet ovatkin nähdäkseni arvokkaita ennen kaikkea silloin, kun halutaan päästä selville siitä, mitä kohdehenkilö ja muut aikalaiset ovat tapahtumahetkellä tunteneet ja ajatelleet. Mahdollisesti niistä on saatavissa selville sellaista, joka on jäänyt virallisemmissä lähteissä pimentoon. Ne mahdollistavat myös eläytymisen kohteeseen: Nykoppin kirjeissä käyttämät sanavalinnat ja vapaampi ilmaisu voivat paljastaa hänen ajattelustaan enemmän kuin viralliset raportit.¹¹

Näin on todella vaikuttanut myös olevan. Pelkästään Nykoppin yleisiä raportteja kuvaamalla ei hänen toiminnastaan ole mahdollista saada tyydyttävää käsitystä. Raporteista kun on häivytetty varsin pitkälti lähettilään oma rooli tapahtumissa, kannanotot ja spekulatiot. Tämä lienee osin seurausta hänen asemastaan: lähettiläiden raportointiin vaikuttivat ulkoasiainhallinnon vakiintuneet käytännöt, joiden mukaan se oli tapana suorittaa ja pidättyvyys lienee ollut yksi hyveistä. Nykopp oli kuitenkin raporteissaan ilmeisesti erityisen ”virkamiesmäinen”: hänen alaisenaan Washingtonissa työskennellyt Max Jakobson kommentoi vuonna 1955, että ”Nykopp pidättäytyy melkein kokonaan tulkinnasta ja spekulatioista, mikä johtuu siitä, ettei hän ymmärrettävistä syistä ole halunnut virallisessa raportissa sanoa mitään sellaista, mikä ei ollut

⁹ Rasilainen 1995, 68.

¹⁰ Soikkanen 2003, 334–336.

¹¹ Saarikoski 2006, 152.

varmaa.”¹² Nykoppin henkilökohtainen kirjeenvaihto onkin osoittautunut usein hedelmällisemmäksi lähteeksi hänen ajattelunsa ja toimintansa kuvaamisessa: kirjeiden kautta on tarjoutunut tarpeellisia mahdollisuuksia kurkistaa diplomatian virallisen julkisivun taakse.¹³

Kuten edellä on käynyt ilmi, Nykopp on kirjoittanut kaksi muistelmateosta Washingtonin kautta edeltäneistä vuosista, jolloin hän työskenteli muun muassa Suomen Neuvostoliiton-lähetystössä sekä ulkoministeriön kauppapoliittisella osastolla. Nämä vaiheet eivät kuulu tutkimukseni rajaukseen, mutta tausta-aineistona teokset ovat olleet kohtalaisen tärkeitä. Niiden kautta on ollut mahdollista tutustua Nykoppin taustaan ja ajatteluun, ja etsiä sitä kautta yhteyksiä primäärilähteistä tehtyihin havaintoihin.

Muistelmakirjojen käyttämiseen lähteinä liittyy kuitenkin tiettyjä erityishaasteita. Kuten Jaakko Paavolainen on todennut, niihin on sovellettava tiukkaa lähdekritiikkiä yksityisarkistojen tapaan, sillä on muistelijan valintojen tulosta, mistä asioista hän kertoo, mistä vaikenee ja miksi. Vaikka muistelmissa pysyttäisiin faktoissa ja niissä olisi käytetty tukena lähteitäkin, ei voida vaatia, että kohdehenkilö suhtautuisi omaan menneisyyteensä tutkijan kriittisyydellä. Muistelmissa tapahtumia ja päähenkilön toimintaa myös usein kuvataan selkeämmäksi ja loogisemmaksi kuin ne aikanaan olivatkaan. Paavolainen painottaa, että tämän harhan yli pääsee vain kriittisellä analyysillä ja kontekstin tuntemuksella.¹⁴

Oma merkityksensä muistelmien analysoinnissa ja koko henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa on myös sillä, millaiseen asemaan henkilö on tutkittavan ajanjakson jälkeen lopulta päätenyt. Nykoppin tapauksessa ura jatkui Washingtonista paluun jälkeen elinkeinoelämän näkyvillä johtopaikoilla ja muistelmateoksensa hän kirjoitti eläkkeelle jääneenä vuorineuvoksena. Voidaan myös väittää, että monet hänen 1950-luvulla edistämistään asioista olivat toteutuneet: Suomen vienti oli 30 vuodessa kasvanut ja monipuolistunut huomattavasti, se suuntautui selvällä enemmistöllä länteen, ja koko maa oli ylipäätään teollistunut ja vaurastunut valtavasti.¹⁵ Tällaisissa tapauksissa voi olla vaarana niin sanotun voittajan historian kirjoittaminen, jossa tutkimuskohteen merkitys ylikorostuu lopputuloksen ohjattua lähteiden tulkintaa. Nykoppin osalta on tosin mainittava, että häntä ei voi syyttää oman roolinsa korostamisesta muistelmissaan, vaan hän päinvastoin jakaa niissä kernaasti kunniaa muille. Tästä huolimatta niitä – kuten muitakin hänestä kertovia lähteitä – on tarkasteltava sortumatta anakronismeihin.

¹² Jakobson UM:lle 7.1.1955. 12 L Yhdysvallat, UMA.

¹³ Soikkanen 2003, 334, 340.

¹⁴ Paavolainen 2006 a, 56–58; Saarikoski 2006, 152.

¹⁵ Tästä ks. esim. Paavonen 2010.

Vesa Vares on todennut, että edellä kuvaamani vaaran välttämiseen ei ole olemassa mitään erityisratkaisua. Vares tarjoaakin ratkaisuksi yksinkertaisesti lähdekritiikkiä sekä niin sanottua itsensä sammuttamisen tavoitetta. Sen osalta hän painottaa nimenomaan sanaa tavoite, koska ajatusta tutkijan täydellisestä objektiivisuudesta on kritisoitu mahdottomaksi. Silti Varesen mukaan ”se, ettei ole mahdollisuutta täydellisyyteen ja objektiivisuuteen, ei ole mikään peruste olla pyrkimättä niitä kohti niin paljon kuin kyvyt antavat myöten, samalla muistaen omat rajoituksensa”. Tutkimuskohteen merkittävyyttä tulee myös pyrkiä arvioimaan nimenomaan oman aikansa mittapuulla, mihin tuskin on muuta tietä kuin riittävä ja monipuolinen taustakirjallisuuden tutustuminen.¹⁶

1.3. Suomen ja Yhdysvaltain suhteet kylmän sodan alkuvuosina

”Länsi ei voi meitä riittävästi sotilaallisesti auttaa. Emme ole koskaan saaneet todellista ja riittävää apua sieltä päin. Ne eivät voi sitä meille antaa, vaikka haluaisivatkin.”¹⁷

– J.K. Paasikivi, 28.1.1953

Toisen maailmansodan päätyttyä tappion kärsinyt Suomi oli ajautunut vahvasti Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Jatkosodan jälkeen Suomi oli joutunut sopimaan ankarista rauhanehdoista, jotka asettivat maan tulevaisuuden ylle suuria kysymyksiä aina Porkkalan tukikohdasta ja sotakorvauksista lähtien. Neuvostoliiton dominoima valvontakomissio oli vahtinut Helsingissä rauhanehtojen toteuttamista ja painostanut hallitusta mukautumaan tahtoonsa. Aiemmin lainsuojattomat kommunistit olivat nousseet hallitukseen istuen siellä vuoteen 1948 asti huomattavaa poliittista valtaa käyttäen. Saman vuoden kevääseen huipentuivat huhut kommunistien vallankaappauksesta, joille lisäpontta tuntuivat antavan edeltävien kuukausien tapahtumat: Suomi oli liitetty yhä kiinteämmin Neuvostoliiton etupiiriin YYA-sopimuksen myötä ja vain hieman aiemmin oli Tšekkoslovakiassa tapahtunut kommunistinen vallankumous. Suomen ulkopoliittikan pitkän ajan peruslinja, pyrkimys lännen yhteyteen, oli todella uhattuna.¹⁸

Samaan aikaan kansainvälisessä politiikassa elettiin kylmän sodan alkuvaiheita Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden vähitellen kiristyttyä. Eräs keskeinen etappi konfliktin synnyssä oli

¹⁶ Vares 1995, 160–163.

¹⁷ J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 325 (28.1.1953).

¹⁸ Hanhimäki 1996, 19–24, 30; Railo 2010, 410.

Yhdysvaltain käynnistämä Marshall-suunnitelma; taloudellinen avustusohjelma Euroopan jälleenrakentamisen tueksi, josta tuli suurvaltapolitiikan välikappale. Neuvostoliitto tulkitsi ohjelman itseään vastaan suunnatuksi ja sen painostamana Suomi päätti lopulta vastahakoisesti kieltäytyä avusta kesällä 1947, vaikka sodanjälkeisessä pulataloudessa tarvetta sille olisi ollut. Tapaus oli suuntaa-antava Suomen myöhemmän ulkopolitiikan kannalta. Sen yhteydessä Suomi ilmoitti ensi kerran virallisesti pyrkimykseen pysyä erossa suurvaltojen ristiriidoista, ja käytännössä tämä tuli tarkoittamaan Neuvostoliiton mielipidettä tarkalla korvalla seurailutta ulkopoliittista linjaa. Sitä Suomessa alettiin toteuttaa sodanjälkeisinä vuosina ensin pääministerinä ja sitten presidenttinä toimineen J.K. Paasikiven johdolla. Reaalipoliitikko Paasikiven tärkeimpänä lähtökohtana oli Neuvostoliiton turvallisuusintressien tunnustaminen. Hän piti sitä ainoana keinona välttää Suomen ajautuminen jälleen uuteen sotaan suurvaltanaapuriaan vastaan, joka olisi johtanut lähes varmasti itsenäisyyden menettämiseen ja demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän kaatumiseen. Niinpä oli solmittava luottamukselliset ja ystävälliset suhteet aiempaan viholliseen, jonka käsissä maan kohtalo nyt suurelta osin lepäsi.¹⁹

Mitä kaikki edellä mainittu sitten tarkoitti Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kannalta? Kuten aiemminkaan, pieni pohjoismaa ei vielääkään ollut läntisen suurvallan ulkopoliitikassa kovin korkea prioriteetti. Maiden välisiin suhteisiin olivat kuitenkin vaikuttaneet voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeiset tapahtumat. Maailma oli jakautunut kahteen kilpailevaan suurvaltablokkiin ja Yhdysvallat oli omaksunut aiempaa aktiivisemmän roolin kansainvälisessä politiikassa. Trumanin opin mukaisesti kommunismin leviämisen estämisestä tuli sen ulkopolitiikan tärkein päämäärä. Tästä johtui, että Suomesta tuli amerikkalaisnäkökulmasta kylmän sodan alkuvuosina entistä kiinnostavampi; maan omalaatuinen geopoliittinen asema, ystävälliset idänsuhteet ja pyrkimys puolueettomuuspolitiikkaan eivät istuneet pelkistettyyn kaksinapaiseen maailmankuvaan.²⁰

Blokkijaon ulkopuolelle jäänyttä mutta selkeästi Neuvostoliiton etupiiriin kuulunutta Suomea pidettiin toisaalta demokratian etuvartiona, jonka kehitystä oli seurattava tarkoin. Sen tulevaisuuden suhteen ei Washingtonissa kuitenkaan oltu kovin toiveikkaita heti sotaa seuranneina vuosina. Neuvostoliiton oletettiin pyrkivän liittämään Suomen osaksi imperiumiaan ennemmin tai myöhemmin, ilman että suomalaiset voisivat asialle mitään. Yhdysvaltain mahdollisuuksiin estää tämä kehitys suhtauduttiin pessimismillä molemmiin puolin Atlanttia: Suomi oli ajautunut kerta kaikkiaan niin selvästi Neuvostoliiton etupiiriin, että Yhdysvaltain mahdollisuudet antaa sille konkreettista tukea olivat hyvin niukat. Kuten Vesa Vares on

¹⁹ Putensen 2008, 307–315; Aunesluoma 2011, 80–81.

²⁰ Rentola 2010, 289–297.

todennut, lännen näkökulmasta ”Suomi oli pieni ja kaukainen valtio, joka oli joka tapauksessa kaiken tehokkaan avun ulottumattomissa”.²¹

Vaikka Suomen tulevaisuus ei näyttänyt Washingtonista käsin 1940-luvun lopulla kovin lupaavalta, oli sen maine silti edelleen hyvä: Suomi muistettiin Yhdysvalloissa rehellisenä velanmaksajana ja talvisodassa demokratian puolesta kommunismia vastaan taistelleena maana. Jussi Hanhimäen mukaan tämä positiivinen Suomi-kuva selitti myös maiden omalaatuisen suhteen sota-aikana. Yhdysvallat ei koskaan julistanut Suomelle sota, ja aseveljeys Hitlerin Saksan kanssa tulkittiin lähinnä olosuhteiden sanelemaksi ratkaisuksi. Erityiskohtelu jatkui sodan jälkeenkin: vuosina 1944–47 Suomi oli yksi harvoista maista, jonka tulevaisuuden suhteen Yhdysvalloilla ja Neuvostoliitolla ei ollut suurempia erimielisyyksiä. Tässä suhteessa se erosi selvästi esimerkiksi Saksan tai Itä-Euroopan maista, joista liittoutuneet eivät päässeet sopuun. Yhdysvallat myös solmi uudelleen diplomaattisuhteet Suomen kanssa jo elokuussa 1945, ainoana Saksan puolella taistelleista maista.²²

Suomelle tärkeintä vallinneessa tilanteessa oli kuitenkin Yhdysvalloilta heti sodan jälkeen saatu taloudellinen apu. Valtion vientiluottolaitos Export-Import Bank myönsi Suomelle jo joulukuussa 1945 35 miljoonan dollarin lainan, ja noin vuotta myöhemmin vielä 32 miljoonaa lisää. Jussi Hanhimäen mukaan Yhdysvaltain myöntämät luotot olivat esimerkki ns. Suomen argumentista, joka ohjasi Yhdysvaltain Suomen-politiikkaa kylmän sodan alkuvuosina. Sen mukaan Yhdysvaltain tuli välttää kaikkia Suomen asemaa koskevia julkisia kannanottoja, jotta Neuvostoliitto ei kokisi asemaansa haastetun. Suomalaiset itsekin hoitivat idänsuhteensa mieluiten yksin – konkreettista apua ei pyydetty edes keväällä 1948, kun Stalinin kutsu YYA-neuvotteluihin oli saapunut ja ”finis finlandiaen” mahdollisuus kajasti monien suomalaistenkin mielissä. Toisaalta argumentin mukaan oli tärkeää auttaa Suomea vastustamaan kommunismia näkymättömästi, käytännössä siis talouden keinoin. Niinpä Marshall-avun ulkopuolelle jättäytyminenäkään ei johtanut Suomen taloudelliseen syrjimiseen: kauppasuhteet länteen jatkuivat ennallaan ja huolimatta lainapolitiikan vähittäisestä tiukentumisesta Suomi saattoi yhä saada luottoja Yhdysvalloista, mikä oli äärimmäisen tärkeää sotakorvausten rasittamalle kansantaloudelle.²³

Vuoden 1948 tapahtumien saamalla ratkaisulla oli selvä vaikutus Yhdysvaltain politiikkaan Suomea kohtaan. Vallankaappausta ei tullut, ja heinäkuun eduskuntavaalien seurauksena kannatustaan menettänyt äärivasemmisto putosi hallituksesta. Ennen kaikkea, pelätty YYA-

²¹ Vares 2010, 319; Kuisma 1997, 26–27.

²² Hanhimäki 1996, 25–26; 42–43.

²³ Rautkallio 1990, 28–35; Hanhimäki 1996, 27; 33–37; Putensen 2008, 315; Aunesluoma 2006, 177.

sopimus ei lännen odotusten vastaisesti johtanutkaan Suomen liittämiseen neuvostoblokin osaksi. Amerikkalaiset uskoivatkin Suomen aseman ainakin lyhyellä tähtämellä vahvistuneen. Toisaalta epäiltiin, että kyse saattoi olla vain Kremlin uudesta, varovaisemmasta strategiasta, jonka lopullisena päämääränä oli kuitenkin Suomen liittäminen kansandemokratioiden joukkoon. Pitkällä tähtämellä Suomen mahdollisuuksiin säilyä demokraattisena ei uskallettu vielä luottaa: vuosikymmenen lopulla Yhdysvaltain Suomen-politiikan tärkeimmäksi tavoitteeksi määriteltiin edelleen Suomen itsenäisyyden säilyttäminen ja sen huomiota herättämätön tukeminen.²⁴

Kun Suomi oli selvinnyt kevään 1948 ulkopoliittisesta testistään, myös Yhdysvaltain talouspolitiikka Suomea kohtaan muuttui jälleen hieman avokätisemmäksi. YVA-sopimuksen todellista luonnetta epäilleet amerikkalaiset olivat neuvottelujen aikana painostaneet Suomea muun muassa jäädyttämällä vientilisenssit ja uhkailemalla lainanannon lopettamisella. Loppuvuodesta Suomi sai kuitenkin kaksi uutta lainaa Yhdysvalloista ja maata alettiin muutoinkin taas kohdella talouspolitiikassa erillään Itä-Euroopan kansandemokratioista.²⁵

Kun Neuvostoliitto alkoi 1940-luvun lopulla tiukentaa otetta satelliittivaltioistaan, alkoi Suomi amerikkalaisten näkökulmasta näyttää entistä enemmän läntisen demokratian etuvartiolta. Kuten Jussi Hanhimäki toteaa, ”Suomesta oli näin tulossa maa, joka oli toisaalta kylmän sodan vastakkainasettelun ulkopuolella, mutta jonka kohtalo oli samalla hyvin riippuvainen Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton vastakkainasettelun suhdanteista.” Suomi ei kuulunut kumpaankaan blokkiin, mutta sen asema oli tulosta siitä samasta suurvaltakonfliktista, jonka ulkopuolella se niin kovasti pyrki pysymään. Maailman kahtiajakoa vielä korosti NATO:n perustaminen keväällä 1949. Samoihin aikoihin lännen taloudellinen sodankäynti kommunistileiriä vastaan tiivistyi, ja sodankäynnille tarpeellisten, niin sanottujen strategisten tavaroiden leviäminen kommunistimaihin pyrittiin estämään entistä tehokkaammin. Suomi, joka maksoi yhä sotakorvauksia Neuvostoliitolle ja solmi sen kanssa viisivuotisen kauppasopimuksen²⁶ vuonna 1950, oli tässä mielessä ongelma. Suomen sisäpolitiikka oli amerikkalaisesta näkökulmasta tyydyttävällä tolalla, koska kommunistit olivat oppositiossa, mutta maan vahvaa taloudellista sidosta Neuvostoliittoon se ei poistanut.²⁷

Vuosikymmenen vaihtuessa Yhdysvallat suhtautui edelleen epäluuloisesti Neuvostoliiton aikeisiin Suomen suhteen, mutta Washingtonissa uskottiin, että liian voimakas tuki Suomelle provosoisi vain Neuvostoliiton entistä voimakkaampaan painostukseen Suomea kohtaan.

²⁴ Hanhimäki 1998, 91–92; Nevakivi 1993, 69.

²⁵ Hanhimäki 1996, 40–47; Aunesluoma 2011, 103.

²⁶ Kyseessä oli ensimmäinen pitkäaikainen tavaravaihtosopimus NL:n ja ei-sosialistisen maan välillä.

²⁷ Hanhimäki 1996, 54–60; 64, 82.

Suurta huolta herätti kuitenkin edellä mainittu kauppasopimus, jonka väistämättömänä seurauksena pidettiin Neuvostoliiton kasvavaa vaikutusvaltaa Suomen taloudessa ja politiikassa. Yhdysvallat tulkitsevat sopimuksen palvelevan Neuvostoliiton oletettua pitkän aikavälin tavoitetta – Suomen pehmittämistä sosialismille. Epäilyttävänä amerikkalaiset pitivät myös pääministeriksi keväällä 1950 noussutta Urho Kekkosta, jolle oli syntynyt lännessä maine kommunistien ja Neuvostoliiton turhan innokkaana myötäilijänä.²⁸

Kylmä sota kuumeni Korean sodan sytyttyä kesäkuussa 1950. Kriisin alkuvaiheessa sodan pelättiin leviävän Aasiasta muualle maailmaan, ja uuden maailmansodan pelko vaikutti myös Suomen ja Yhdysvaltain suhteisiin. Molemmissa maissa pelättiin Neuvostoliiton vaativan Suomea YYA-sopimuksen toisen artiklan nojalla neuvotteluihin yhteisestä puolustautumisesta. Mikäli näin tapahtuisi, Yhdysvallat ei katsonut kuitenkaan voivansa puuttua asiaan, sillä Suomen laskettiin kuuluvan täysin Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. National Security Councilin muistiot ajalta osoittavat selvästi, että Suomi ei ollut lännelle taistelun arvoinen. Kommunistien jouduttua tappiolle Koreassa tilanne kuitenkin muuttui. Pelko sodan leviämisestä Eurooppaan lieventyi, ja Suomen itsepintainen pysyttely Paasikiven linjalla näytti kantavan hedelmää. Kylmän sodan painopisteen siirryttyä Aasiaan myös Euroopan jako kahteen blokkiin jähmettyi. Maailmansodan uhan hälvennyttyä Suomen pyrkiminen puolueettomuuteen nähtiin Washingtonissa jälleen positiivisemmassa valossa.²⁹

Yhdysvalloissa seurattiin siis tarkasti Suomen tapahtumia kylmän sodan alkuvuosina. Mielenkiinto perustui kuitenkin lähes täysin maan omalaatuiseen asemaan Neuvostoliiton kyljessä. Washingtonin lähetystön sanomalehtiavustajana vuodet 1953–1958 työskennellyt Max Jakobson on esittänyt syyksi tähän suurvalloille tyypillistä ajattelutapaa, jossa pieniä valtioita pidetään vain kansainvälisen politiikan objekteina, ei subjekteina. Niinpä suomalaisten diplomaattien kanssa keskustelleet asemamaan edustajat halusivat yleensä puhua Suomen sijaan Neuvostoliitosta.³⁰ Maiden suhteiden kehityksestä saatujen tietojen perusteella ”mitattiin Kremlin johtajien verenpainetta”, Jakobson on kuvaavasti todennut.³¹

Yhdysvaltain vaikutusmahdollisuudet Suomen asioihin ja ylipäätään maiden väliset suhteet pohjautuivat lähinnä kaupankäyntiin ja lainapolitiikkaan, mutta tämä osa-alue oli toisaalta Suomelle hyvin tärkeä. Maa oli sekä viennin että tuonnin osalta riippuvainen länsimarkkinoista, jonka lisäksi Suomen vientiteollisuuden palautumista sotavuosien aallonpohjasta vauhdittivat merkittävästi Yhdysvaltain koordinoimat lainat. Export-Import Bank myönsi Suomelle vuosina

²⁸ Tästä esim. Rautkallio 1990, 124–131; Jakobson 2001, 174.

²⁹ Hanhimäki 1996, 80–97.

³⁰ Jakobson 1981, 42.

³¹ Jakobson 2001, 146.

1945–48 yhteensä 65 miljoonan dollarin arvosta pitkäaikaisia lainoja, joiden avulla turvattiin teollisuuden raaka-ainetarpeita ja helpotettiin sota-ajan ankaraa säännöstelyä. Suomen liittyttyä Maailmanpankin ja IMF:n jäseneksi vuonna 1948 muodostui ensin mainitusta maan käytännössä ainoa ulkomainen lainoittaja pitkäksi aikaa. Maailmanpankin lainoja Suomi saikin yksistään 1950-luvun aikana yhteensä yli 87 miljoonaa dollaria. Vaikka organisaatiot toimivat nimellisesti Yhdistyneiden Kansakuntien alaisuudessa, käytännössä ne olivat kuitenkin selvästi Yhdysvaltain poliittisessa ohjauksessa.³²

Suomi siis pyrki aktiivisesti läntisille vientimarkkinoille, ja vaikka taloudellinen kehitys oli tärkeää, kyse oli muustakin. Länsisuhteita ei korostettu virallisessa retoriikassa, mutta hieman alemmalla tasolla tapahtui paljonkin. Kontakteja länteen perusteltiin julkisesti taloudellisilla argumenteilla ja ulkopoliittiset syyt ohitettiin, vaikka niillä oli epäilemättä myös merkitystä. Suomen ei geopoliittisen asemansa takia ollut mahdollista sitoutua Yhdysvaltoihin kylmän sodan kaksinapaisessa maailmassa, mutta talouden, teknologisen kehityksen ja myös maan suvereniteetin takia kauppasuhteet lännen johtavaan suurvalttaan olivat elintärkeitä. Tältä pohjalta oli varsin luonnollista, että vuonna 1951 – taloudellisesti ja poliittisesti yhä haastavana aikana – Washingtoniin nimitettiin lähettilääksi juuri Johan Nykopp.³³

1.4. Nykoppin ura ulkoasiainministeriössä ja nimitys Washingtoniin

Pariisin esikaupunki Le Vésinet:ssä vuonna 1906 syntynyt Johan Albert Nykopp tottui kansainvälisiin ympyröihin jo lapsesta asti. Hänen isänsä Olof toimi 1900-luvun alussa liikemiehenä ja tehtaanjohtajana Ranskassa, ja perhe ehti asua myös Ruotsissa ennen lopullista paluuta Suomeen vuonna 1922. Johan kävi näin koulunsa lukiosta eteenpäin Helsingissä, jonka yliopistosta hän ehti valmistua filosofian kandidaatiksi pääaineinaan finanssioppi ja kansantalous ennen astumistaan ulkoasiainhallinnon palvelukseen vain 23-vuotiaana vuonna 1929. Ulkoministeriön uuden avustajan opiskelutaustalla oli varmasti osuutta siihen, että hän profiloitui myöhemmin erityisesti kauppapoliittisten kysymysten osaajaksi. Virkamiesuralle nuorempi Nykopp seurasi isäänsä, joka oli päätynt ministeriön protokollapäälliköksi Suomeen palattuun.³⁴

³² Aunesluoma 2011, 88, 128; Nykopp 1985, 29–45; Jensen-Eriksen 2007, 210. Termillä ”Maailmanpankki” viitataan Kansainväliseen jälleenrakennus- ja kehittämisspankkiin (IBRD), joka on nykyisin vain osa Maailmanpankki-instituutiota, mutta vielä 1950-luvulla kyse oli synonyymeista. Tällä perusteella käytän työssäni vaihtelevasti kumpaakin nimitystä.

³³ Aunesluoma 2011, 88–89; Railo 2010, 411–412.

³⁴ Häkkänen 2003, 216–217

Nuoremman Nykoppin urakehitys kohti varsinaisia diplomaattitehtäviä alkoi jo kahta vuotta myöhemmin, kun hänet nimitettiin Moskovan lähetystöön avustajaksi. Hän toimikin 1930-luvulla ensin Moskovassa lähetystöavustajana ja sen jälkeen Leningradissa varakonsulina yhteensä lähes kuuden vuoden ajan. Komennuksen aikana hän oppi venäjän kielen ja kehittyi tunnustetuksi Neuvostoliiton tuntijaksi, joita ei ulkoministeriön palveluksessa tuolloin liiemmästi ollut. Kokemukset osoittautuivatkin ennen pitkää kallisarvoisiksi. Vuonna 1937 Nykopp tosin kutsuttiin takaisin Helsinkiin ministeriön jaostosihteeriksi, eikä hän omien sanojensa mukaan pariin vuoteen ollut paljoakaan tekemisissä Neuvostoliittoa koskevien asioiden kanssa.³⁵

Maailmansodan lähestyminen kuitenkin muutti tilanteen, ja sen seurauksena nuori ulkoministeriön virkamies päätyi osalliseksi eräisiin Suomen kannalta sotavuosien ratkaisevimpiin tapahtumiin. Kun Neuvostoliitto esitti Suomelle kuuluisan neuvottelukutsunsa syksyllä 1939, nimettiin Nykopp Suomen valtuuskuntaan pääneuvottelija J.K. Paasikiven sihteeriksi – luultavasti kielitaitonsa ja paikallistuntemuksensa takia. Tässä yhteydessä hän tapasi Kremlissä myös korkeinta neuvostojohtoa aina Stalinia ja Molotovia myöten. Kuten tunnettua, neuvottelut päättyivät tuloksettomina, ja seurauksena oli talvisodan syttyminen. Sen lopulla, keväällä 1940 käydyissä rauhanneuvotteluissa Nykopp oli jälleen mukana aiemmassa roolissaan. Raskaat neuvottelumatkat syvensivät Paasikiven luottamusta ”hillittyyn mieheen”³⁶, ja samana keväänä Moskovaan lähettilääksi nimetty Paasikivi halusikin apulaisekseen juuri Nykoppin, joka yleni samalla lähetystöneuvokseksi.³⁷

Välirauhan aikana Suomen ja Neuvostoliiton suhteita sävytti molemminpuolinen epäluulo. Se vaikutti myös Moskovan lähetystön toimintaan: Paasikivi kutsuttiin tämän tästä Kremliin kuulemaan Neuvostoliiton vaatimuksia. Kevääseen 1941 tultaessa maiden suhteet olivat edelleen heikentyneet ja Suomi lähentynyt ratkaisevasti Saksaa. Jatkosodan sytyttyä kesäkuun lopulla oli Moskovan lähetystö kiireesti evakuoitava ja arkisto poltettava. Paluu Suomeen tosin viivästyi pahoin, sillä Nykopp kollegoineen juuttui yli kahdeksi kuukaudeksi Neuvostoliiton ja Turkin rajalle kun Suomi ja Neuvostoliitto eivät päässeet sopimukseen diplomaattien vaihdosta. Palattuaan Suomeen Nykopp toimi jatkosodan ajan ulkoministeriössä jaostopäällikkönä. Kun keväällä 1944 Neuvostoliitto yllättäen kutsui suomalaiset rauhanneuvotteluihin, myöntymishaluinen Paasikivi olisi jälleen halunnut hänet mukaan sihteeriksi. Tilannetta tosin arvioinut Nykopp oli Paasikiven päiväkirjamerkintöjen mukaan kuitenkin kieltäytynyt lähtemästä ”isänmaan turmion tielle” ja uhannut erota virastaan, mikäli hänet siihen pakotettaisiin. ”Oi

³⁵ Häkkänen 2003, 216–219; Nykopp 1990, 40.

³⁶ Nykopp 1990, 87.

³⁷ Häkkänen 2003, 216–224. Nykopp on muistellut mm. näitä neuvottelumatkoja värikkäästi kirjassaan *Paasikiven mukana Moskovassa* (Nykopp 1990).

pyhä yksinkertaisuus”, oli Paasikiven kommentti entisen alaisensa ilmoitukseen. Kuten tunnettua, hallitus ei vielä keväällä hyväksynyt Neuvostoliiton rauhanehtoja ja sota jatkui. Kesän suurhyökkäys muutti tilanteen, ja syksyn rauhanneuvotteluissa Nykopp oli jälleen Neuvostoliiton tuntijana mukana, sen sijaan ”jäähyllä joutunut” Paasikivi ei.³⁸

Kevään 1944 tapahtumat eivät kuitenkaan pilanneet miesten välejä. Sodan jälkeen erimielisyydet haudattiin ja Nykoppin urakehitys ulkoministeriössä jatkui. Hänet nimitettiin kaupapoliittisen osaston apulaispäälliköksi vuonna 1945 Paasikiven tuella. Haitaksi tuskin oli, että pääministeri oli kuullut ystävältään Reinhold Sventolta vuonna 1946, kuinka Stalin oli puhunut Nykoppista lämpimään sävyyn suomalaisen kauppavaltuuskunnan vieraillessa Kremlissä. Nykopp itse on sivunnut tapausta muistelmissaan ja kertonut kohdanneensa noihin aikoihin vaikeuksia tehtävissään, sillä valta-asemiin nousseet kotimaiset kommunistit karsastivat häntä. Nykoppin mukaan sisäministeri Yrjö Leino oli jopa yrittänyt estää häntä osallistumasta kauppavaltuuskuntaan sillä verukkeella, että valvontakomissio olisi saanut hänestä tarpeekseen. Paasikiven määräyksellä Nykopp kuitenkin nimettiin valtuuskuntaan, ja paikan päällä järjestetyillä päivällisillä itse Stalin oli muistanut tämän, nostanut maljan ja kutsunut häntä Neuvostoliiton vanhaksi ystäväksi. ”Paavi oli sanonut sanansa ja hän oli erehtymätön”, kuittasi Nykopp tapauksen myöhemmin. Sisäpoliittiset vaikeudet kaupapolitiikan hoidossa loppuivat hänen mukaansa siihen, ja Paasikiven luottamus luultavasti lujittui entisestään.³⁹

Kaupapoliittisen osaston edessä oli sodan jälkeen valtavia haasteita. Suomen huoltotilanne oli onneton, pääomista vallitsi huutava pula ja korkea inflaatio teki viennistä vaivalloista. Teollisuuden kapasiteetista huomattava osa oli sidottu vuosiksi eteenpäin Neuvostoliiton sotakorvaustoimituksiin. Tämän lisäksi ulkopoliittikka oli noussut kaupapolitiikkaa voimakkaasti ohjanneeksi tekijäksi: tehtyjä ratkaisuja oli arvioitava taloudellisten vaikutusten lisäksi myös Suomen puolueettomuuspolitiikan ja ennen kaikkea idänsuhteiden näkökulmasta. Kuten Juhana Aunesluoma on todennut, kyse oli tasapainoilusta taloudellisesti välttämättömän ja poliittisesti mahdollisen välillä. Vaikea tilanne edellytti ripeitä toimia, joissa Nykoppilla tuli olemaan keskeinen rooli. Elintarviketilanteen helpottamiseksi solmittiin Neuvostoliiton kanssa jo tammikuussa 1945 niin sanottu karamellisopimus, jonka nojalla Neuvostoliitto toimitti Suomeen suuria määriä viljaa ja polttoaineita. Stalinin vaatimuksesta sopimukseen liitettiin vieläpä erä suklaamakeisia, joista sopimus sai tunnetun nimensä. Tätä tärkeää sopimusta Nykopp oli

³⁸ Häkkänen 2003, 225–227; Polvinen 2003, 248–269.

³⁹ Häkkänen 2003, 227–228; Nykopp 1990, 163–164.

Suomen nelimiehistön valtuuskunnan jäsenenä neuvottelemassa samoin kuin seuraavaakin kauppasopimusta Neuvostoliiton kanssa.⁴⁰

Idänkauppa oli muodostumassa olosuhteiden pakosta tärkeäksi, mutta sekä teollisuus että kuluttajat tarvitsivat tuontitavaraa lännestä. Sen hankkiminen taas ei onnistunut ilman läntisiä valuuttoja, joita Suomen Pankilla oli äärimmäisen niukasti. Katseet kääntyivät Yhdysvaltoihin, josta oli saatu lainaa myös edellisen maailmansodan jälkeen. Maan päästyä irti sodasta näytti luotonsaanti sieltä jälleen periaatteessa mahdolliselta. Amerikkalaisten epäluulo Suomea kohtaan oli kuitenkin alkuun voimakasta. Maan mahdollisuuksiin välttymään Neuvostoliiton satelliitiksi joutumiselta ei juuri uskottu, ja siksi pankki- ja virkamiehet suhtautuivat skeptisesti Suomen ensimmäisiin laina-anomuksiin. Kuten Nykopp itse muistelee, amerikkalaisten ensimmäinen kysymys kaikissa sodanjälkeisissä neuvotteluissa liittyi tyypillisesti siihen, kuinka Suomessa tultiin toimeen Neuvostoliiton kanssa. Kielteistä asennetta lisäsivät epäilyt siitä, että luotot tulitaisiin käyttämään sotakorvauksiin, mitä Yhdysvaltain hallitus ei voinut hyväksyä. Niinpä State Departmentin asenne Suomen pyyntöjä kohtaan oli 1940-luvulla pankkipiirejäkin varautuneempi, ja koska lainat oli anottava Yhdysvaltain valtion vientiluottolaitos Export-Import Bankilta, oli maan ulkoministeriön arviolla paljon painoarvoa päätöksissä.⁴¹

Suomalaiset neuvottelukunnat, joita johti lännessä tunnettu ja arvostettu Suomen Selluloosayhdistyksen puheenjohtaja Walter Gräsbeck, olivat kuitenkin sinnikkäitä ja onnistuivat käännättämään amerikkalaiset myönteisiksi lainahakemuksille. Vuosina 1945–46 Suomi saikin Yhdysvalloilta kauan kaivattuja pitkäaikaisia luottoja 55 miljoonan dollarin edestä sekä useita muita lyhytaikaisia lainoja. Tarpeet eivät kuitenkaan loppuneet tähän, sillä ulkomaisesta valuutasta oli krooninen puute. Syksystä 1947 eteenpäin yksi keskeisimmistä hahmoista Yhdysvalloissa käydyissä lainaneuvotteluissa oli Nykopp, joka oli nostettu samana vuonna apulaispäällikön paikalta ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston johtoon. Tässä asemassa hänen vastuulleen kuuluivat myös kauppaneuvottelut Suomen tärkeimmän kauppakumppanin Iso-Britannian sekä muiden Euroopan maiden kanssa. Neuvostoliiton ja idänkaupan spesialistin tehtäväkenttä laajentui näin länteen päin. Nykopp olikin vuosikymmenen lopulla mukana avaamassa vastaperustetun Maailmanpankin lainahanoja yhdessä Gräsbeckin ja Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomiojan kanssa. Toisaalta työnkuvaan kuuluivat yhä myös neuvottelumatkat Moskovaan, jossa hän oli vuonna 1950 solmimassa muun muassa

⁴⁰ Aunesluoma 2011, 81–82, 110; Nykopp 1985, 9–26; Häkkänen 2003, 225–229.

⁴¹ Nykopp 1985, 29–33; Rautkallio 1990, 28–32.

ensimmäistä viisivuotissopimusta Suomen ja Neuvostoliiton välillä, ennen siirtoaan Washingtonin lähettilääksi seuraavana keväänä.⁴²

Kansainvälisten suhteiden hoidon tehtäväkentän jatkuva laajentuminen johti Suomessa 1950-luvulta alkaen keskusteluun siitä, oliko ulkoasiainhallinnossa yhä koulutettava perinteiseen tyyliin yleisvirkamiehiä, vai oliko tarkempi erikoistuminen tarpeen osaamisen parantamiseksi. Jälkimmäinen näkemys pääsi vähitellen voitolle, ja sen seurauksena ulkoministeriön sisälle alkoi muodostua ”erikoiskarriäärejä”. Niistä ensimmäinen ja laajin oli niin sanottu kaupan karriäari, jolla tarkoitettiin erityisesti kauppapoliittikkaan suuntautuneita virkamiehiä. Kotimaassa he työskentelivät ministeriön kauppapoliittisella osastolla ja ulkomailla Suomen kaupallisissa edustustoissa tai lähettiläinä kauppaan keskittyen. Juuri kaupan edistämistä ulkoasiainhallinnon palveluksessa olevien velvollisuutena korosti esimerkiksi presidentti Kekkonen, joka oli ensimmäisen kerran ottanut kantaa asian puolesta jo vuonna 1953 pääministerinä ollessaan. Kauppapoliittisella osastolla vuosia työskennellyttä Nykoppia voi pitää eräänä kaupan karriäärin ensimmäisistä edustajista, mutta toisaalta hänet voi laskea myös toiseen erikoismiesten ryhmään, Neuvostoliiton-tuntijoihin. Tämä monipuolisuus selittäneeikin Nykoppin nousua ensin kauppapoliittisen osaston päälliköksi ja sen jälkeen lähetystön päälliköksi Washingtoniin. Aluillaan olleesta erikoistumissuuntauksesta huolimatta laaja-alaisemmalle kokemukselle oli yhä käyttöä, ja etenkin lähettiläiden oli pystyttävä kaikenlaisiin tehtäviin.⁴³

Washingtonin lähetystön tehtäväkuva oli painottunut toisen maailmansodan päätyttyä entistä enemmän kaupallisiin asioihin. Suomi anoi jälleenrakennuksensa tueksi Yhdysvalloista lainoja, ja neuvottelujen sekä luottosopimusten käytännön järjestelyissä lähetystöllä oli runsaasti tehtäviä. Lisäksi erityisesti vientilupa-asiat työllistivät sen kaupallista osastoa.⁴⁴ Washingtonia pidettiin ulkoasiainhallinnon sisällä yleisesti ”kaupallisena paikkana”.⁴⁵ Lähetystön päällikkönä vuonna 1945 aloittaneeseen K. T. Jutilaan ei kuitenkaan oltu ulkopoliittisessa johdossa täysin tyytyväisiä: presidentti Paasikivi näet pohti jo loppuvuodesta 1948 päiväkirjassaan Yhdysvaltain lähettiläspaikkaa tähän tapaan: ”Washingtonissa är stor respekt för vår nuvarande regering, sekä kokoonpanoon että ohjelmaan nähden. Vår good will i USA on hyvin suuri. Mutta tarvittaisiin siellä parempi ministeri. Nykopp olisi hyvä. Gartz olisi myös

⁴² Nykopp 1985, 29–45, 75–82, 109–112; Jensen-Eriksen 2007, 211–212.

⁴³ Soikkanen 2003, 128–133. Soikkasen mukaan kaupan karriäärin suosiota lisäsi myös kosketus talouselämään, ja monet sen edustajista, Nykopp mukaan luettuna, siirtyivätkin myöhemmin liike-elämän johtopaikoille.

⁴⁴ Nevakivi 1988, 279. Poliittisista kysymyksistä YK-asioiden seuraaminen kuului New Yorkissa toimineen pääkonsulaatin tehtäviin, ennen kuin Suomi liittyi maailmanjärjestön jäseneksi ja perusti erillisen YK-edustuston vuoden 1956 alussa.

⁴⁵ Jakobson 1981, 43.

hyvä.”⁴⁶ Paasikivi saikin myöhemmin virkaan haluamansa miehen, kun Nykopp aloitti Suomen Yhdysvaltain lähettiläänä 1.6.1951.⁴⁷

Nimitys oli sikäli looginen, että maiden suhteissa talous oli keskeisellä sijalla, ja tuoreella lähettiläällä oli vahva kokemus kauppapolitiikan parista. Neuvottelumatkat Yhdysvaltoihin olivat tuoneet tuttavuuksia sikäläisistä pankki- ja hallituspiireistä, ja toisaalta pitkä kokemus idänsuhteista toi perspektiiviä Suomen ulkopoliittisen aseman ymmärtämiseen. Tästä syntynyt Paasikiven luottamus oli luonnollisesti myös suureksi eduksi Nykoppin uralla. Hänen alaisuudessaan Washingtonissa työskennelleen Max Jakobsonin mukaan Nykoppin vahvuus amerikkalaisten silmissä olikin juuri Neuvostoliiton tuntemus: Suomen lähettiläs tuli Washingtonissa ennen pitkää ”tunnetuksi miehenä, joka tunsu Stalinin ja Molotovin”.⁴⁸

Nykopp on itse kuvaillut, että hänen siirtyessään Washingtoniin Suomen talous oli pitkän hankalan ajan jälkeen vahvassa myötätuulessa, ja kauppapoliittisen osaston vuosien urakka alkoi helpottaa. Suomen kaupalliset suhteet muihin maihin oli sodan jälkeen saatettu jälleen kuntoon ja maan huoltotilanne oli olennaisesti parantunut. Tästä hän jakoi jälkikäteen kiitokset paitsi kauppapoliittisen osaston virkamiehille, Suomen Pankille sekä teollisuuden johtomiehille ja myyntijärjestöille, myös hyvälle onnelle ja suotuisalle kansainväliselle hintakehitykselle. Muistelmissaan Nykopp on ylistänyt erityisesti vuorineuvos Gräsbeckin panosta amerikkalaisten lainojen hankkimisessa ja lännen markkinoiden avaamisessa suomalaisille vientiyrityksille. Näiden teemojen parissa hän tuli itsekin työskentelemään varsin näkyvästi seuraavien seitsemän vuoden ajan.⁴⁹

⁴⁶ J.K. Paasikiven päiväkirjat. Ensimmäinen osa, s. 683 (13.12.1948).

⁴⁷ Washingtonin lähetystön vuosikertomus vuodelta 1951. 5G Washington, UMA.

⁴⁸ Jakobson 1981, 43.

⁴⁹ Nykopp 1985, 34–36; 48; 119–120.

2. Alkuajat Washingtonissa – epäselvyyttä Suomen asemasta

”Vastaanotto oli glorious tässä dollarimiljonäärien luvatussa kaupungissa”⁵⁰

– Johan Nykopp, 16.4.1952

Washingtonissa Nykopp sai johdettavakseen yhden Suomen suurimmista ulkomaanedustustoista. Vuoden 1952 lopulla sen henkilökuntaan kuului päällikön lisäksi viisi diplomaattista virkamiestä ja 14 muuta työntekijää. Kauppapolitiikan keskeisyyttä Suomen ja Yhdysvaltain suhteissa kuvasi sekin, että lähetystön työnjaossa kaupallisella osastolla työskenteli kaksi virkamiestä, hallinnollisen, juridisen ja kulttuuriosaston saadessa kukin tyytyä yhteen.⁵¹

Suomen uuden lähettilään Yhdysvalloissa sama vastaanotto oli ilmeisen positiivinen. Nimitys noteerattiin lehdistössä, ja se antoi aihetta edellisen viranhaltijan K. T. Jutilan kannalta varsin julmaankin seurapiiriuutiseen, kun muuan amerikkalaislehti kirjoitti kesäkuussa 1951 lähettilään vaihdoksesta otsikolla ”Suomi lähettää miellyttävän pariskunnan”. Nykoppin säästämän lehtileikkeen mukaan ”juuri saapunut Suomen ministeri ja hänen puolisonsa ovat täydellinen vastakohta edeltäjilleen, tri ja rva Jutilalle. Uusi ministeri ja rva Nykopp ovat nuoria, solakoita, hyvännäköisiä ja puhuvat erinomaista englantia. Tri ja rva Jutila, jotka palasivat viime viikolla Suomeen, olivat reippaasti yli keski-ään, tukevahkoja eikä kumpikaan hallinnut englannin kieltä.”⁵²

Kotimaassakin Nykoppin nimitys pantiin positiivisesti merkille. Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi kirjoittivat sen olleen myönteinen osoitus poliittisten virkanimitysten vähenemisestä – Nykopphan oli karriäridiplomaatti, kuten myös Lontooseen samoihin aikoihin nimetty Ernst Soravuo. Presidentti Paasikiven mukaan syyt nimityksiin olivat kuitenkin aivan muualla. Karriäridiplomaatteja karsastanut presidentti mainitseekin päiväkirjassaan ojentaneensa Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Ahoa kirjoituksen johdosta. Paasikiven mukaan lähettiläiden tehtävänä oli nimittäin hoitaa paitsi käytännöllisiä virka-asioita, myös antaa ulkopoliitiikan johtajille tietoa ja neuvoja päätöksenteon tueksi. ”Sellaiseen eivät tavalliset ulkoministeriön

⁵⁰ Nykopp Tuomiojalle 16.4.1952. Kb24b Nykopp, UMA. Lainaus liittyy lähettilään vierailuun New Orleansissa, jossa hän oli saanut kaupungin kunniaporvarin arvonimen.

⁵¹ Washingtonin lähetystön organisaatiokaavio v. 1952. 5G Washington, UMA; Nevakivi 1988, 280.

⁵² Häkkänen 2003, 231. Tämä Jutilaa koskeva luonnehdinta lienee sentään syytä jättää omaan arvoonsa, sillä amerikkalaislähteitä tutkineen Jussi Hanhimäen mukaan häntä pidettiin Washingtonissa osaavana talousmiehenä, jolla oli huomattava panos Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden edistäjänä. Ks. Hanhimäki 1996, 48.

virkamiehet kykene”, totesi presidentti. Sekä virkamiesten itsensä että lehdistön olisi tullut ymmärtää tämä.⁵³

1950-luvulla olikin vielä tyypillistä, että lähettiläitä värvättiin muualta yhteiskunnasta ohi ulkoministeriön urapolun.⁵⁴ Joka tapauksessa Nykopp, niin karriääridiplomaatti kuin olikin, täytti selvästi analysointikyvyllään Paasikiven kriteerit. Washingtonin vuosina hän kävikin usein kesälomillaan keskustelemassa Yhdysvaltain politiikasta presidentin luona.⁵⁵

Uuteen asemapaikkaan komennuksen saaneet diplomaatit tyypillisesti kiertävät pestinsä alkuvaiheessa matkoilla ympäri uutta asuinmaataan tutustuakseen sen eri kolkkiin, eikä Nykopp ollut poikkeus. Pian virkaanastumisensa jälkeen syksyllä 1951 hän lähti kiertomatkalle Keskilänteen, Suurten järvien alueen suomalaisseuduille. Tätä seurasi matka etelävaltioiden kautta Meksikoon alkuvuodesta 1952. Matkoistaan hän kirjoitti raportit ystävälleen Sakari Tuomiojalle, joka toimi ulkoministerinä suunnilleen Nykoppin ensimmäisen Washingtonissa viettämän vuoden ajan. Lähettiläs keskittyi niissä eniten vierailukohteiden talouselämän ja teollisuuden kuvauksiin, unohtamatta ideoita mahdollisesta kauppavaihdosta Suomen ja kulloisenkin kohteen välillä. Toisaalta myös esimerkiksi amerikkansuomalaisten asema ja muut yleisemmät vaikutelmat saivat jonkin verran huomiota osakseen.⁵⁶

2.1. Ymmärrystä ja erehdyksiä

Akkreditointipuheessaan Yhdysvaltain presidentti Trumanille 20.6.1951 Nykopp painotti voimakkaasti sitä taloudellista tukea, jota Yhdysvallat oli antanut Suomelle sodan jälkeen. Tuore lähettiläs korosti tämän avun olleen Suomen jälleenrakennustyön kannalta erittäin tärkeää. Erityisesti se oli ollut sitä vientiteollisuudelle: Nykopp muistutti avun mahdollistaneen sen, että Suomi oli pystynyt verraten lyhyessä ajassa palauttamaan normaalit kauppasuhteet perinteisiin kauppakumppaneihinsa, joihin Yhdysvallatkin lähettilään mukaan kuului yhtenä tärkeimmistä. Puhe jatkui seuraavasti:

”Mr President, when now under the prevailing difficult world conditions Finland is striving henceforth also to fulfill her duties and obligations, I dare hope and I

⁵³ J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 263 (22.1.1952). Paasikiven oma tausta on varmaankin vaikuttanut mielipiteeseen: olihan hän päätyneet lähettilääksi Tukholmaan ja Moskovaan vasta tehtyään ensin vuosikymmenien uran politiikassa ja pankkialalla.

⁵⁴ Nevakivi 1988, 304–305.

⁵⁵ Ks. esim. J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 292, 503–504 (31.7.1952 & 24.8.1955); Häkkänen 2003, 232.

⁵⁶ Nykopp Tuomiojalle 31.10.1951 & 16.4.1952. Kb24b Nykopp, UMA. Suomen Yhdysvaltain lähettiläs oli tuolloin akkreditoitu myös Meksikoon ja Kuubaan. Ks. luku 2.3.

am convinced that Finland will continue to enjoy the full understanding of the United States regarding Finland's aims and position.”⁵⁷

Nykopp korostikin, etteivät Suomen vaikeudet olleet vielä ohi. Rivien välistä on luettavissa, että maan taloudellisen tilanteen helpottamiseksi uudet lainat tulisivat olemaan tarpeen. Kaikki puheessa tuskin kuitenkaan liittyi vain talouteen. Puhuessaan Suomen velvoitteista Nykopp viittasi epäilemättä myös Neuvostoliiton suuntaan. Sotakorvausurakka ja YYA-sopimus olivat vuonna 1951 Suomen idänsuhteiden perusehtoja, joiden vaikutus ulottui kauttaaltaan maan ulkopoliittikkaan. Nykopp vetosi puheessaan sen puolesta, että Korean sodan muodostamassa kireässä maailmantilanteessakin Yhdysvalloissa yhä ymmärrettäisiin Suomen erikoislaatuista asemaa ja ulkopoliittikkaa. Ne kun saattoivat ajoittain olla Yhdysvaltain välittömän edun vastaisiakin.

Samansuuntainen oli sisältö myös esitelmässä, jonka Nykopp piti heti virkaanastumisensa jälkeen heinäkuussa 1951 Amerikan Suomalaisen Kansanvallan Liiton juhlassa. Jo saadusta tuesta oltiin Suomessa kiitollisia, mutta amerikansuomalaisten sympatioita kaivattiin tulevaisuudessakin:

”Toivomme, että asemamme ja päämäärämme – – jatkuvasti saa ymmärrystä tälläkin puolen Atlanttia ja me jatkamme luottavaisin mielin työtämme siinä tietoisuudessa, että meillä on täällä paljon ystäviä, jotka tarpeen tullen aina ovat valmiit meitä avustamaan.”⁵⁸

Niin Yhdysvaltain poliittiselle johdolle kuin amerikansuomalaisillekin esitettiin siis Suomen virallisen edustajan suulla sama toive. Suomen erikoislaatuista asemaa ja siitä johtuvaa politiikkaa tuli ymmärtää ja maan pyrkimyksiä tukea aina tarpeen vaatiessa. Mainitsematta jääneenä vaihtoehtona oli Suomen ajautuminen olosuhteiden pakosta yhä kiinteämmin Neuvostoliiton yhteyteen. Kylmän sodan todellisuudessa tämä lienee ollut itsestään selvää.

Suomen omalaatuisuutta ei kuitenkaan aina tunnettu kovinkaan hyvin. 1950-luvun alkuvuosina Yhdysvalloissa elettiin äärimmäisen kommunisminvastaisuuden aikaa. Vallalla oli suoranainen ajojahti kommunisteja ja sellaisiksi epäiltyjä kohtaan, jolle kasvot antoi senaattori Joseph McCarthy. Kiivas kommunistivaino johti myös monien virkamiesten erottamiseen valtion

⁵⁷ Nykoppin akkreditointipuhe Washingtonissa 20.6.1951. 5F Nykopp, Johan Albert, UMA.

⁵⁸ Lähettiläs Nykopp Fitchburgissa. 5F Nykopp, Johan Albert, UMA.

palveluksesta, muun muassa State Departmentista. Vallinnut ilmapiiri johti siihen, että punaista vaaraa nähtiin joka puolella, niin Yhdysvaltain sisällä kuin muualla maailmassa. Suomen tavoittelemalle puolueettomuudelle ei tässä tilanteessa liikaa ymmärtäjiä löytynyt. McCarthyn ja hänen näkemystensä kannattajien näkökulmasta asia oli yksinkertainen: maailma oli jakautunut kahteen kilpailevaan suurvaltaleiriin, ja välimuotoja ei joko tunnustettu olevan tai ainakin niitä oli hankala käsittää. Niinpä huolimatta siitä, että Suomi oli onnistunut säilyttämään itsenäisyytensä ja demokraattisen järjestelmänsä sodanjälkeisinä vuosina, mielikuvat Suomesta kommunistisena maana elivät, ehkäpä vuoden 1948 tapahtumien perintönä, yhä vahvoina Atlantin toisella puolen.⁵⁹

Edellä mainitun osoitti todeksi mielenkiintoinen tapaus syksyltä 1951. Tuolloin tuli julki, että Yhdysvaltain kongressin edustajainhuoneen asettaman, vallankumouksellista toimintaa tutkineen HUAAC-komitean (House Un-American Activities Committee) julkaisussa *100 Things You Should Know about Communism* Suomesta oli siirtynyt rautaesiripun taakse. Kirjanen näet listasi Suomen kommunistien hallitsemaksi valtioksi yhdessä Itä-Euroopan kansandemokratioiden ja Neuvostoliiton kanssa.⁶⁰

Tavallisille kansalaisille tarkoitettu julkaisu ehti luultavasti levitä jo varsin laajalle, ennen kuin Washingtonin lähetystö sai sen käsiinsä. Nykopp esitti välittömästi korjauspyynnön kyseisen komitean puheenjohtajalle, mutta jo painosta tulleiden kirjojen tekstiä ei voitu enää muokata. Erhe korjattiin lopulta kansisivulle painetulla oikaisulla. Asiaa hoitaessaan Nykopp oli valistanut komitean puheenjohtajaa Suomen poliittisista voimasuhteista ja siitä, että Suomen hallituksessa ei ollut vuoden 1948 jälkeen kommunisteja nähty. Lisäksi lähettiläs mainitsi Suomen käyvän ulkomaankauppaa niin idän kuin lännen kanssa, ja muistutti myös, että kommunistinen maa tuskin maksaisi Yhdysvalloille velkojaan takaisin vastaavalla täsmällisyydellä. Asiaan palattiin vielä kahden vuoden kuluttua lähetystön ilmoitettua Ulkoministeriöön, ettei harhakuva levittäneestä kirjasta ollut otettu enää enempää painoksia.⁶¹

Tapaus oli hyvä esimerkki siitä, miten heikosti Suomi vielä 1950-luvulla tunnettiin maailmalla. Washingtonin ohella monet muutkin länsimaissa sijainneet lähetystöt raportoivat kotimaahan tilanteista, joissa paikallisten Suomi-tietous oli osoittautunut kovin hataraksi. Tyypillisimmin maan luultiin tulleen Neuvostoliiton miehittämäksi sodassa ja sen jälkeen liitetyksi satelliittivaltioiden joukkoon. Suomen omalaatuinen geopolitiittinen asema oli ilmeisen hankala

⁵⁹ Hanhimäki 1996, 104.

⁶⁰ HUAAC 1951, 10. Kansiossa 12 L Yhdysvallat, UMA.

⁶¹ Nykopp UM:lle 3.8. & 13.9.1951; Nykopp John S. Woodille 1.8.1951. 12 L Yhdysvallat, UMA; Frietsch UM:lle 29.7.1953. 12 L Yhdysvallat, UMA.

hahmottaa, sillä idänsuhteiden ensisijaisuus oli vienyt Suomen harmaalle vyöhykkeelle, eri leiriin kuin selvästi länteen kuuluneet Euroopan maat.⁶²

Olikin ilmeistä, että myös Yhdysvalloissa Suomen olojen tuntijoita oli State Departmentin spesialisteja lukuun ottamatta harvassa. Yhdysvaltain ulkopoliitiikkaa määrittämässä oli kuitenkin monia muitakin tahoja, jolle Neuvostoliiton etupiiri vaikutti olevan yhtä ja samaa massaa. Tilanteen parantamiseksi Nykopp pyrki heti kautensa alussa tekemään Suomea ja sen asemaa tunnetuksi amerikkalaisten keskuudessa virkamatkoillaan. Lähettiläs uskoi erityisesti amerikkansuomalaisten sekä suomalaisten vaihto-opiskelijoiden voivan auttaa tässä tehtävässä levittämällä paikkansapitävää tietoa Suomen kehityksestä. Lähetystön omat resurssit olivat varsin niukat, mitä valiteltiin Ulkoministeriöönkin. Oman tiedotuslehden ja muun sopivan materiaalin puute sekä henkilökunnan vähyys vaikeuttivat tiedotustoimintaa huomattavasti.⁶³

HUAAC:n kiusallinen julkaisu ei kuitenkaan kertonut koko kuvaa Suomen maineesta Yhdysvalloissa. Vaikka kansainvälinen tilanne oli pysynyt kireänä Korean sodan aseleponeuvottelujen pitkittyessä ja asevarustelun kiihtyessä, virallisissa piireissä Suomen erityinen ja arkaluontoinen asema sai yhä osakseen ymmärrystä. Vuoden 1951 tapahtumia summanneessa raportissaan Nykopp tosin huomautti, että pienten valtioiden asema oli käynyt entistä hankalammaksi jännityksen kasvaessa Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä: amerikkalainen käsitys tuntui olevan, että pienten maiden toivetta pysyä suurvaltaselkkausten ulkopuolella oli pidettävä ”toiveajatteluna, johon suhtaudutaan skeptillisesti”.⁶⁴

Hannu Rautkallion mukaan kireän kansainvälisen tilanteen vaikutus näkyi selvästi muun muassa State Departmentin laatimissa, Yhdysvaltain Suomen-politiikan tavoitteita kuvanneissa toimintasuunnitelmissa (Policy Statement Finland), jotka muuttuivat 1950-luvun alkuun tultaessa. Vuoden 1949 suunnitelmaan verrattuna vuoden 1951 dokumentti oli sävyltään jyrkempi, ja aiemmasta Suomen erityisaseman ymmärryksestä oli siirrytty kohti geneerisempää kylmän sodan retoriikkaa. Amerikkalaiset olivat myös entistä haluttomampia puhumaan Suomen puolueettomuudesta.⁶⁵

⁶² Lähteenkorva & Pekkarinen 2008, 46–48.

⁶³ Washingtonin lähetystön sanomalehtiosaston vuosikertomus 1951. 5G Washington, UMA. Washingtonin lähetystöä vaivannut tiedotusmateriaalin puute ei ollut mitenkään ainutlaatuisia, vaan samanlaisia ongelmat rasittivat käytännössä koko Suomen ulkomaanedustusta sodanjälkeisten vuosien niukkuudessa. Ks. Lähteenkorva & Pekkarinen 2008.

⁶⁴ Nykopp UM:lle 20.2.1952. 5C 8: Washington 1951–54, UMA.

⁶⁵ Rautkallio 1990, 138–146.

Politiikkasuunnitelmien vivahde-erot tuskin kuitenkaan tarkoittivat muutosta Yhdysvaltain perusaseteessa Suomea kohtaan. Nykopp raportoi ulkoministeriöön alkuvuodesta 1952, että Suomeen suhtauduttiin yhä pääasiassa ystävällisesti ja ymmärtäen niin USA:n hallituksessa, lehdistössä kuin suuren yleisönkin parissa. Tästä hän piti todisteena muun muassa sitä, että Yhdysvallat ei ollut painostanut Suomea jättämään sotakorvaustoimituksia tekemättä huolimatta suurvaltasuhteiden kärjistymisestä sodan partaalle. Lisäksi Export-Import Bank oli lieventänyt keväällä 1951 aiemmin myöntämänsä luoton takaisinmaksuehtoja ja Maailmanpankki oli alkanut selvittää mahdollisuuksia uuden lainan myöntämiseksi Suomelle. Lehdistössäkään ei enää juuri ollut esiintynyt mainintoja Suomesta rautaesiripun takaisena maana. Suuren yleisön keskuudessa Suomi herätti edelleen kunnioitusta ”maana, joka maksoi velkansa”.⁶⁶

Uusia epäilyksiä Suomen tulevaisuuden suhteen tosin herätti pääministeri Kekkonen kansainvälisestikin kohahduttanut niin sanottu pyjamantaskupuhe tammikuussa 1952. Pohjoismaiden puolueettomuutta korostaneen puheen keskeinen argumentti oli, että YYA-sopimuksessa mainittua sotilaallista uhkaa Suomen alueelta Neuvostoliittoa kohtaan ei voisi syntyä kuin Suomen läntisten rajanaapureiden kautta. Näin ollen skandinaavisten maiden puolueettomuusliitto olisi tarpeen, jotta teoreettinenkin mahdollisuus hyökkäyksestä Neuvostoliittoa vastaan Suomen suunnalta poistuisi.⁶⁷

Washingtonissa puheen taustalla nähtiin Neuvostoliiton kädenjälki, sillä se oli jo aiemmin ottanut kantaa skandinaavisen puolueettomuusvyöhykkeen puolesta ja toisaalta Kekkonen läheiset yhteydet venäläisiin olivat hyvin tiedossa. Hannu Rautkallion mukaan amerikkalaisten reaktiot puheeseen olivatkin yksinomaan kielteisiä, ja Kekkonen sanottiin heikentäneen Suomen ulkopoliitikalle ja riippumattomuudelle lännessä annettua arvoa. Yhdysvaltain Helsingin - lähetystö oli vihjannut myös Suomen talouselämän voivan vielä joutua kärsimään puheen johdosta – mikäli Suomen tulkittaisiin siirtyvän liian lähelle Neuvostoliittoa, saattaisi amerikkalaisten tuontitavaroiden saanti vaikeutua. Diplomaattien lisäksi muutkin piirit kiinnittivät huomiota asiaan. Sanomalehdistä laajimmin asian noteerasi The Washington Post, joka otsikoi uutisensa sanoilla ”Balsamia Neuvostoliitolle – Suomi kehottaa puolueettomuuteen”. Nykopp lähetti lehtileikkeen ulkoministeri Sakari Tuomiojalle ja raportoi keskustelleensa heti uutisen julkaisun jälkeen lehden pääjohtajan kanssa. Tämä oli tosin jutun

⁶⁶ Nykopp UM:lle 20.2.1952. 5C 8: Washington 1951–54, UMA.

⁶⁷ Rautkallio 1990, 188–189.

kärkevyydestä huolimatta ymmärtänyt Suomen näkökulmaa sekä suhtautunut positiivisesti muun muassa Ruotsin puolueettomuuteen.⁶⁸

Yhtä kaikki, amerikkalainen uutisointi esitti Suomen Neuvostoliiton intressien säestäjänä ja huolestunut Nykopp otaksuikin joutuvansa vastaamaan moniin kysymyksiin aiheen tiimoilta. Lähettilään mukaan oli todennäköistä, että Kekkosen puhe asetettaisiin Yhdysvalloissa samaan kontekstiin esimerkiksi Neuvostoliiton Norjalle lähettämien noottien kanssa, joiden tarkoituksena pidettiin Naton hajottamista. Nykopp pyysikin Tuomiojalta lisäohjeita odotettavissa olevaa State Department -vierailua varten: tulisiko kysymyksiin vastata entiseen tapaan, rajoittuen puhumaan lähinnä Ruotsin puolueettomuuden Suomelle tuomista eduista? Lähettiläs tosin vastasi käytännössä itse itselleen todetessaan, että Norjan tai Tanskan puolueettomuudella spekulointi oli Washingtonissa sen verran arkaluontoista, että se tuskin olisi Suomelle eduksi.⁶⁹

Pian Nykopp vierailikin Staten Pohjoismaisen osaston päällikön Hayden Raynorin luona aiheen tiimoilta. Lähettiläs oli pyrkinyt vakuuttamaan, ettei Kekkosen puheen tarkoituksena suinkaan ollut Norjan ja Tanskan irrottaminen Natosta – ”sellainenhan olisi täysin naurettavaa”, Nykopp oli sanonut. Sen sijaan pääministeri oli pyrkinyt vain selventämään Suomen ulkopoliitiikan suhdetta Ruotsin puolueettomuuteen, hän kertoi Raynorille. Neuvostoliiton sanelemasta viestistä ei Nykoppin mukaan myöskään ollut kyse. Jussi Hanhimäki on kuitenkin todennut lähettilään argumenttien jääneen tehottomiksi. Yhdysvaltain Neuvostoliiton-politiikka oli keväällä 1952 niin jyrkässä vaiheessa, että mikä tahansa puolueettomuutta ajanut mielipide tulkittiin kommunistien liehittelyksi. Suomalaisten uutta ulkopoliittista aktiivisuutta ei näin ollen katsottu hyvällä.⁷⁰

Kekkosen lisäksi Suomen muu poliittinen johtokaan ei tulkinnut Neuvostoliiton aikeita saati niiden toteutumismahdollisuuksia näin synkästi, vaikka eduskunnassa ja sanomalehdissäkin reaktiot pääministerin puhetta kohtaan olivat enimmäkseen kielteisiä. Etenkin presidentti Paasikivi, joka ylipäätään näki Neuvostoliiton politiikan huomattavasti defensiivisempänä kuin amerikkalaiset, oli vakuuttunut siitä, ettei Neuvostoliitto voisi onnistua houkuttelemaan Norjaa ja Tanskaa irti Natosta. Paasikivi ja Tuomioja olivatkin valmistelleet puhetta yhdessä Kekkosen kanssa. Myös Nykopp jatkoi Washingtonissa puolueettomuutta puolustaneilla linjoilla: lähettiläs esitti Staten apulaisvaltiosihteeri Perkinsille varsin paasikiveläisiä näkemyksiä miesten keskustellessa Neuvostoliiton ulkopoliitikasta loppuvuodesta 1952. Nykoppin mukaan

⁶⁸ Nykopp Tuomiojalle 25.1.1952. J.K.Paasikiven kokoelma, V:35, KA; Rautkallio 1990, 191–192.

⁶⁹ Nykopp Tuomiojalle 25.1.1952. J.K.Paasikiven kokoelma, V:35, KA.

⁷⁰ Hanhimäki 1996, 110–112.

Neuvostoliitto, saatuaan toisen maailmansodan seurauksena laajennettua valtapiiriään laajemmalle kuin tsaarin Venäjä koskaan, tuskin vaarantaisi tätä saavutusta uhkarohkealla ulkopolitiikalla. Neuvostoliitto keskittyisikin lähettilään mukaan luultavasti vielä pitkään kommunistisen järjestelmän vakiinnuttamiseen Itä-Euroopassa, mikäli sillä ylipäätään olisi enää enempää laajentumishalua. Hieman ironisesti juuri Suomen diplomaattiedustaja muistutti Staten virkamiestä myös Neuvostoliiton taloudellisen potentiaalın heikkoudesta muuhun maailmaan verrattuna. Perkins oli ollut osittain samoilla linjoilla Nykoppin kanssa, mutta pitänyt toisaalta Neuvostoliiton osallisuutta Korean sodassa todisteena sen aggressiivisuudesta.⁷¹

State Departmentin ulkopuolelta löytyi kuitenkin myös toisenlaisia näkökulmia Neuvostoliittoon. Vahvistusta edellä kuvatuille ajatuksilleen Nykopp sai journalistikuuluisuus Walter Lippmannilta, johon hän oli onnistunut tutustumaan Washingtonin kautensa alussa. Tämä vaikutusvaltainen poliittinen kommentaattori ja kirjailija toimi uransa aikana muun muassa useiden presidenttien epävirallisena neuvonantajana ja oli epäilemättä Nykoppille hyödyllinen tuttavuus. Miehet olivat keskustelleet lokakuussa 1952 ajankohtaisista kansainvälisen politiikan kysymyksistä ja Nykopp välitti ulkoministeri Tuomiojalle tuoreeltaan Lippmannin kommentit. Tämä oli Staten edustajasta poiketen yhtynyt suomalaisten näkemykseen, jonka mukaan Neuvostoliitto ei tulisi vaarantamaan saavuttamiaan valta-asemia ryhtymällä lietsomaan uutta maailmansotaa. Yhdysvaltain viralliseen ulkopolitiikkaan tällaiset näkemykset eivät kuitenkaan vielä 1950-luvun alussa päässeet juuri vaikuttamaan.⁷²

Koska Yhdysvaltain mahdollisuudet vaikuttaa Suomen ulkopolitiikkaan olivat vähäiset, maiden välisiä kontakteja pyrittiin edistämään muilla tavoin. Taloussuhteet olivat tässä mielessä etusijalla, mutta myös tiede- ja kulttuurivaihto sai 1950-luvulla lisää painoarvoa. Fulbright-ohjelman käynnistämistä vuonna 1952 voi pitää merkittävänä etappina: sen seurauksena kasvava joukko suomalaisia opiskelijoita ja tieteentekijöitä sai mahdollisuuden lähteä vaihtoon amerikkalaisiin korkeakouluihin. Washingtonin lähetystö näki ilmiössä paljon potentiaalia myös Suomi-tietouden levittämisen kannalta. Stipendiaatteja voitaisiin hyödyntää esitelmöitsijoinä erityisesti amerikansuomalaisten keskuudessa, jotka Nykoppin mukaan olivat loppumattoman kiinnostuneita vanhan kotimaansa asioista. Lähetystön omat resurssit eivät millään tahtoneet riittää tätä tiedonjanoa täyttämään, joten ulkoministeriölle olikin tehty aloite Fulbright-vaihtoon saapuvien suomalaisten osallistumisesta lähetystön tiedotustoimintaan.⁷³

⁷¹ Nykopp Tuomiojalle 22.10.1952. J.K.Paasikiven kokoelma, V:35, KA; Hanhimäki 1996, 108–110; J. K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 280 (27.5.1952).

⁷² Nykopp Tuomiojalle 30.10.1952. J.K. Paasikiven kokoelma, V:35. KA.

⁷³ Nevakivi 1993, 71; Nykopp UM:lle 20.3.1952. 5C 8 Washington, UMA.

2.2. Saartopoliitiikan puristuksessa

Jos Suomen ulkopoliittinen asema ja sen selittäminen amerikkalaisille aiheuttivat Nykoppille päänvaivaa lähettiläskautensa alussa, ei tilanne maan kauppapolitiikan suhteen ollut sen helpompi. Sitä tosin rajoittivat varsin selkeät tekijät: toisen maailmansodan päättymisestä aina 1950-luvun lopulle asti Suomen ulkomaankauppa oli tiukasti säädeltyä ja valtiojohtoista. Se perustui pääsääntöisesti kahdenvälisiin määräaikaisiin sopimuksiin, joissa tuonnille ja viennille oli asetettu kiintiöt. Maksuliikenne tässä järjestelyssä hoidettiin clearing- eli selvitystilien kautta, joiden avulla seurattiin osapuolten velkoja ja saatavia toinen toisiltaan. Koska suurin osa Euroopan valuutoista ei ollut vapaasti vaihdettavia, oli maiden pidettävä huolta kahdenvälisen kauppavaihtonsa säilymisestä tasapainossa. Muussa tapauksessa se osapuoli, jonka kauppavaihto oli toiseen nähden alijäämäistä, joutui tyypillisesti vaihtamaan sille kertynyttä omaa valuuttaansa kultaan tai dollareihin. Siihen ei millään maalla ollut pidemmän päälle varaa, joten alijäämän uhatessa kauppaa oli nopeasti supistettava käytännössä tuontia rajoittamalla. Sekin tapahtui valtiojohtoisesti: Suomen lisenssiviranomaiset myönsivät vienti- ja tuontilupia tapauskohtaisesti perustuen maksuja hallinnoineen Suomen Pankin valuuttatilanteeseen.⁷⁴

Eräs Suomen ulkomaankauppaa pitkään vaikeuttaneista tekijöistä olikin lähes krooninen pula länsimaisista, etenkin dollarin ja puntien kaltaisista ”kovista valuutoista”. Juha Tarkka on todennut tilanteen johtuneen paljolti sotakorvauksista, joita rahoitettiin verovarojen lisäksi huomattavasti myös ulkomaisella velalla. Valuuttapulan johdosta oli yleisesti ottaen ylläpidettävä ankaraa tuontisäännöstelyä. Se vaikeutti muun muassa vientiyriyten raaka-ainehankintoja sekä investointeja ja hidasti näin ollen vientitulojen kasvua, joka taas olisi ratkaissut alkuperäisen ongelman, valuuttapulan. Valuuttatilanne helpottui tosin merkittävästi vuosina 1951–52 Korean sodan synnyttämän korkeasuhdanteen piristettyä Suomen länsivientiä, mutta säännöstely jatkui tämän jälkeenkin. Suomi toki sai ajoittain lännestä lainoja varsin edullisilla ehdoilla, mutta ei tarpeitaan vastanneita määriä. Niinpä edellä kuvatun kierteen murtamiseksi myös kekseliäät, ulkomaista valuuttaa säästävät kauppapoliittiset ratkaisut olivat tarpeen.⁷⁵

Suomen ulkomaankaupan suunnassa oli samaan aikaan tapahtunut merkittäviä muutoksia. Aiemmin lähes olematon kauppavaihto Neuvostoliiton kanssa vilkastui heti sodan päätyttyä, ja sotakorvausten tultua maksetuksi vuonna 1952 se kasvoi entisestään. Toisaalta lännen merkitys pysyi edelleen suurena: idänkaupan kasvusta huolimatta Suomen viennistä 70–80 prosenttia

⁷⁴ Paavonen 1998, 142–158; Aunesluoma 2011, 101; Jensen-Eriksen 2007, 105.

⁷⁵ Tarkka 2014, 176–181; Aunesluoma 2011, 101.

päätyi 1950-luvullakin kapitalistisiin maihin, Iso-Britannian ollessa useimmiten Neuvostoliiton edellä suurimpana vientimaana. Suomi, kuten tunnettua, on pienenä kansantaloutena ollut aina hyvin riippuvainen ulkomaankaupastaan. Kylmän sodan syttymisen myötä kaupan käymiselle kaikkiin ilmansuuntiin alkoi kuitenkin muodostua esteitä.⁷⁶

Suomen ulkomaankauppaa näet rajoitti omalta osaltaan myös Yhdysvaltain johtaman länsiliittouman pakotepolitiikka. Kylmän sodan ominaispiirteisiin kuului, että Yhdysvallat liittolaisineen pyrki estämään aseteknologian ja muun strategisesti tärkeän materiaalin leviämisen itäblokin maihin. Tätä tarkoitusta varten perustettiin vuosina 1949–1950 epävirallinen Cocom-järjestö (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls), eräänlainen NATO:n taloudellinen haara. Se sai 1950-luvun alussa Korean sodan vaikutuksesta rinnalleen Chincomin, joka keskittyi erityisesti Kiinan sotapotentiaalin heikentämiseen. Yhdysvallat katkasi sen myötä kaiken kaupankäynnin Kiinan kanssa ja muut jäsenmaat sodankäynnille tarpeellisten tuotteiden viennin. Vientikieltolistat sisälsivät niin raaka-aineita, puolivalmisteita kuin valmiita teollisuustuotteitakin. Järjestöjen jäseninä olivat käytännössä Nato-maat, mutta niiden politiikan vaikutukset ulottuivat laajemmalle. Cocomin johtavat valtiot, ennen kaikkea Yhdysvallat ja Britannia, pyrkivät nimittäin siihen, että myös Euroopan puolueettomat valtiot rajoittaisivat tämän ”strategisen materiaalin” vientiä rautaesiripun taakse.⁷⁷

Mainittuihin valtioihin kuului muun muassa Suomi, jonka kauppa Neuvostoliiton kanssa oli samaan aikaan selvässä kasvussa. Suomi ei tosin kuulunut sen enempää Cocomiin kuin Chincomiinkaan, joten periaatteessa kauppasaarroista ei tarvinnut välittää. Saartoa ylläpitäneet maat olivat kuitenkin Suomelle tärkeitä kauppakumppaneita ja saattoivat siksi painostaa sitä lännen yhteiseen rintamaan esimerkiksi tärkeiden tuontitavaroiden myyntiä rajoittamalla. Käytännössä länttä ei uskallettukaan säännönmukaisesti uhmata, vaikka poikkeuksiakin välillä esiintyi. Etenkin Yhdysvaltain ystävällisyys Suomea kohtaan oli arvokas asia, jonka konkreettisena esimerkkinä olivat ne kymmenet miljoonat dollarit, jotka Suomi oli saanut Yhdysvalloista lainoina 1940-luvulta eteenpäin.⁷⁸

Kylmän sodan taloushistoriaa tutkinut Niklas Jensen-Eriksen onkin todennut, että Suomi onnistuttiin jo Kylmän sodan alkuvuosina liittämään läntiseen kauppasaartojärjestelmään, joskin vain vähitellen ja osittain. Tämän mahdollisti suomalaisten virka- ja teollisuusmiesten Cocom-maiden kanssa tekemä yhteistyö, jonka he katsoivat olevan Suomen etujen mukaista. Yhteistyö

⁷⁶ Paavonen 1998, 34–37, 343.

⁷⁷ Jensen-Eriksen 2011, 49; Jensen-Eriksen 2014, 214–216; Hanhimäki 1996, 100.

⁷⁸ Jensen-Eriksen 2014, 216. Lainoista ks. esim. Aunesluoma 2011, 101–103; Kuusterä & Tarkka 2012, 327–332.

ei perustunut mihinkään virallisiin sopimuksiin, vaan Cocomin käytäntöjä omaksuttiin epämuodollisesti, kaikessa hiljaisuudessa. Suomesta muodostuikin tässä mielessä jälleen eräänlainen erikoistapaus kylmän sodan Euroopassa. Avoin viennin rajoittaminen Neuvostoliittoon lännen toiveesta olisi näet ollut ulkopoliittisesti mahdotonta. Suomi pyrkiikin välttämään ennen kaikkea muista länsimaista tuodun strategisen materiaalin jälleenvientiä kommunistimaihin, mitä voitiin pitää jonkinlaisena kompromissina.⁷⁹

Lännen taloudellinen sodankäynti kommunistimaita vastaan oli kuitenkin katkera pala Suomen kaltaisille kolmansille osapuolille. Jälleenrakennuksen keskellä olisi kauppaa haluttu käydä kaikkiin ilmansuuntiin, etenkin kun otetaan huomioon maan suuri riippuvuus ulkomaankaupasta. Ajoittain houkutukset kasvoivat liian suuriksi ja saartopolitiikkaa päätettiin uhmata, mistä seurasi protestointia sekä läntisissä diplomaattipiireissä että tiedotusvälineissä. Suurvaltapolitiikka asettikin välillä rajoituksia Suomen liikkumavapaudelle myös lännestä päin, joskin Yhdysvaltain keinot olivat Neuvostoliittoon verrattuna pehmeitä. Amerikkalaisten pääasiallinen vaikutuskeino Suomen asioihin oli talous, ja vuorotellen keppiä ja porkkanaa tarjoamalla maan ulkopoliittikkaa pyrittiin varovaisesti ohjailemaan haluttuun suuntaan.⁸⁰

Pääsääntöisesti Yhdysvallat toki hyväksyi Suomen ulkopoliittisen linjan ja sieti myös idänkauppaa, koska sen tärkeys Suomelle ymmärrettiin. Silloin kun kommunismin patoaminen ajoi Suomen-suhteiden edelle, seurasi tästä lähinnä viivästyksiä ja vaikeuksia muun muassa lainaneuvotteluissa ja vientilupa-asioissa. Suhtautuminen saattoi olla ristiriitaista ja tempoilevaa, sillä Yhdysvaltain eri hallinnonhaarat eivät suinkaan olleet aina yksimielisiä avustus- ja kauppapolitiikan linjasta. Tyypillisesti Treasury eli valtiovarainministeriö ja vientilupapolitiikasta vastannut Department of Commerce eli kauppaministeriö, sekä monet sisäpolitiikkaan keskittyneet kongressiedustajat ajoivat tiukimmin taloudellista sotaa Neuvostoliittoon vastaan. State Department taas kannatti hieman sallivampaa linjaa, joka ottaisi huomioon myös liittolaisten ja puolueettomien maiden intressit – kaupankäynti itäblokin kanssa oli näille maille monasti hyvin tärkeää eikä välttämättä uhannut kriittisesti Yhdysvaltain etuja.⁸¹

Kesällä 1951 Yhdysvaltain kongressi hyväksyi Battle Act -nimellä tunnetuksi tulleen lain, jonka mukaan Yhdysvallat ei jatkossa antaisi taloudellista apua valtioille, jotka veivät itäblokin maihin aseita, ammuksia tai muuta sotamateriaalia, niiden valmistuksessa käytettäviä raaka-aineita tai muita Yhdysvaltain vientikieltolistoilta kuuluvia tuotteita. Laki oli Suomen kannalta merkittävä, koska maan kauppa Neuvostoliiton kanssa sisälsi monia embargon alaisia tavaroita. Battle Actin

⁷⁹ Jensen-Eriksen 2011, 50.

⁸⁰ Jensen-Eriksen 2014, 224–225, 232–238.

⁸¹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 52 (25.5.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Førlund 1991, 46, 236–242, 268; Hanhimäki 1996, 62–63.

myötä talousavun antaminen Suomelle periaatteessa estyi, joskin on huomattava, ettei puolueettomuuteensa vedonnut Suomikaan ollut Neuvostoliiton reaktioiden pelossa ollut innokas sellaista vastaanottamaan. Laki tosin sisälsi mahdollisuuden poikkeusmenettelyyn, mutta Suomen kohdalla sitä ei lopulta Nykoppin lähettiläskauden aikana käytetty kuin kerran, vuonna 1957,⁸² vaikka Yhdysvallat oli sellaisen mahdollisuudesta vihjaillut jo aiemmin.⁸³

Juuri Washingtonin lähettiläänä aloittanut Nykopp joutui kamppailemaan näiden kysymysten parissa syksyllä 1951. Suomi kaipasi kipeästi raaka-ainetoimituksia Yhdysvalloista paitsi omiin tarpeisiinsa, myös Neuvostoliiton kauppaa varten. Vuonna 1950 solmitun ensimmäisen viisivuotissopimuksen kiintiöt oli täytettävä, ja myös sotakorvaustuotteita oli yhä toimitettavana. Yhdysvaltain epäluulo idänkaupan suhteen kuitenkin rajoitti raaka-aineiden saantia ja hankaloitti Suomen asemaa. Kirjoittaessaan ulkoministeri Sakari Tuomiojalle Helsinkiin Nykopp totesi amerikkalaisviranomaisten kannan olevan selkeän. Suomelle ei haluttu toimittaa mitään raaka-aineita jälleenvietäväksi Neuvostoliittoon tai Sotevan tarpeisiin. Niitä ei haluttu toimittaa myöskään korvaamaan vastaavien aineiden idänviennistä syntyneitä tarpeita, sillä tämän katsottiin välillisesti edistävän Suomen idänkaupan kasvua. Suomea ei toki pyritty estämään täyttämästä velvollisuuksiaan Neuvostoliiton suhteen, mutta minkäänlaista apua tähän ei Yhdysvalloilta ollut luvassa.⁸⁴

Vaikka State Department oli tehnyt kantansa selväksi, Nykopp oli pyrkinyt monin keinoin suostuttelemaan virkamiehiä sittenkin myöntymään Suomen kaipaamiin raaka-ainetoimituksiin. Lähettiläs oli vähätellyt idänkaupan merkitystä korostaen, että ensimmäisen viisivuotissopimuksen myötäkin itäblokin osuus Suomen ulkomaankaupasta ei olisi 10–20 prosenttia enempää. Lisäksi Suomen viennin perinteinen lippulaiva, metsäteollisuus, oli yhä vahvasti länsisuuntautunut: kauppasopimuksessa Suomi oli sitoutunut toimittamaan Neuvostoliittoon ennen kaikkea metalliteollisuuden tuotteita, jotka olivat joka tapauksessa kilpailukyvyttömiä läntisillä markkinoilla. Nykopp oli painottanut, että raaka-ainetoimitusten vähentäminen heikentäisi myös Suomen vientipotentiaalia länteen, mikä tuskin oli Yhdysvaltain toiveiden mukaista.

Tuomiojalle Nykopp esitti tilanteesta oman johtopäätöksensä näin:

⁸² Ks. luku 4.2.

⁸³ Hanhimäki 1996, 98–103; Nykopp 1985, 44–45; Jensen-Eriksen 2007, 216. Tunnetuin Yhdysvaltain avuntarjous liittyi yöpakkaskriisiin syksyllä 1958 ja johti lopulta edullisen lainan myöntämiseen keväällä 1959. Se ei kuitenkaan mahdu enää tämän työn aikarajaukseen. Ks. Suomi 1992, 180–181; Jensen-Eriksen 2007, 217–218.

⁸⁴ Nykopp Tuomiojalle 21.9.1951. 21/48, UKA.

”Emme saa Yhdysvalloista raaka-aineita Venäjän toimituksia varten missään muodossa, emmekä myöskään voi toivoa saavamme raaka-ainetoimituksia, jotka välillisesti auttaisivat vieniämme Neuvostoliittoon. Sen sijaan saamme fair treatmentia pyytäessämme raaka-aineita täältä käytettäväksi omiin tarpeisiimme taikka tuontia varten länteen suuntautuvan viennin hyväksi. Minusta myöskin tuntuu - - että asemamme täällä voisi heikentyä, jos rupeaisimme toimittamaan itään päin enemmän sotatärkeitä tavaroita kuin mitä 5-vuotissopimuksessa Neuvostoliiton kanssa jo on sovittu.”⁸⁵

Nykopp kuunteli herkällä korvalla Yhdysvaltain näkemyksiä. Lähettiläs oli selvästi huolissaan idänkaupan kasvun vaikutuksista Suomen länsisuhteisiin, eikä luottanut täysin siihen, että amerikkalaisviranomaiset muuttuisivat myötämielisemmäksi pelkillä kauniilla sanoilla. Siksi hän piti tärkeänä, että Neuvostoliiton vientiä varten tarvittavia raaka-aineita pyrittiisiin hankkimaan lännen sijaan rautaesiripun toiselta puolen niin paljon kuin mahdollista:

”Minusta venäläisille voitaisiin suoraan sanoa, ettei kerta kaikkiaan laivalevyjä yms. raaka-aineita lännestä saada.”⁸⁶

Kuten tunnettua, Suomen ja Neuvostoliiton välisessä kaupassa politiikka ja talous yhdistyivät omaleimaisella tavalla. Koska itänaapurissa valtio kontrolloi koko ulkomaankauppaa, myös Suomessa valtiovallan oli otettava nimiinsä vastuu kauppasopimusten täyttämisestä. Suomalaisten liikemiesten ja vuorineuvosten olikin välttämätöntä toimia tiiviissä yhteistyössä valtion kanssa, jotta kauppavaltuuskunnat saattoivat toimia hallituksen nimissä ja esiintyä yhtenäisinä. Kokeneena kauppaneuvottelijana Nykopp tunsu pelin hengen täysin. Yllä oleva kommentti osoittaakin selvästi, että talousmiehen maineestaan huolimatta lähettiläs oli valmis kannattamaan ulkomaankaupan poliittista ohjausta, mikäli maan etu hänen mielestään sellaista edellytti. Entinen ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston päällikkö neuvoikin mielellään työnsä jatkajia Washingtonista käsin.⁸⁷

Toisaalta valtio ja vientiyritykset tekivät läheistä yhteistyötä myös länsikaupassa, sillä sen kehitys oli koko maan talouskasvun kannalta välttämätöntä. Niklas Jensen-Eriksen onkin todennut Suomen ulkomaankauppapolitiikassa olleen kauttaaltaan vahvoja korporatiivisia piirteitä:

⁸⁵ Nykopp Tuomiojalle 21.9.1951. 21/48, UKA.

⁸⁶ Nykopp Tuomiojalle 21.9.1951. 21/48, UKA.

⁸⁷ Soikkanen 2003, 286.

teollisuuden etujärjestöt pääsivät mukaan kauppaneuvotteluihin ja tiedonvaihto osapuolten välillä oli sujuvaa. Valtion taholta valtaa kauppapoliittisissa ratkaisuissa käyttivät lähinnä presidentti ja harvat eturivin poliitikot, kun taas puolueiden rooli oli niissä pieni. Niinpä ulkoministeriön virkamiehien rooli muodostui keskeiseksi, mikä sopi myös elinkeinoelämän edustajille. Jensen-Eriksenin mukaan ”kauppapolitiikkaa muotoilivat lähinnä valtionhallinnon palveluksessa olevat teknokraatit, joiden maailmankuva perustui yleensä porvarillisiin arvoihin ja jotka olivat valmiit yhteistyöhön elinkeinoelämän ja muiden etujärjestöjen kanssa”. Johan Nykoppin voi huoletta lukea kuuluvaksi tähän ryhmään.⁸⁸

Nykoppin raporteissaan usein mainitsevat vaikeudet raaka-aineiden hankinnassa kertoivat siitä, että strategista materiaalia itään toimittanut Suomi joutui herkästi välikappaleeksi Yhdysvaltain taloussodassa Neuvostoliittoa vastaan. Toisaalta Suomea ei kuitenkaan voitu jättää täysin ilman länsimaisia pääomia, tekniikkaa ja raaka-aineita, jos ja kun haluttiin estää maan liukuminen suurvaltanaapurinsa satelliitiksi. Niinpä vientiä Suomeen rajoitettiin vain osittain ja vastapainoksi maalle myönnettiin yhä luottoja. Niitä annettiin tosin virallisesti vain sillä ehdolla, että varoja ei käytettäisi sotakorvaustoimituksiin. Tämä ehto oli kuitenkin varsin keinotekoinen. Suomen melko suljetussa ja kooltaan pienessä valtiontaloudessa oli väistämätöntä, että kymmenien miljoonien dollarilainat hyödyttivät myös sotakorvausten maksua suuresti, minkä amerikkalaisetkin hyvin ymmärsivät. Suomea päädyttiinkin auttamaan ”toinen silmä ummessa”, kuten Markku Kuisma on kuvaavasti tiivistänyt.⁸⁹

Yhdysvallat suhtautui kuitenkin lähtökohtaisen kielteisesti kaiken strategisen materiaalin toimittamiseen kommunisteille, ja erityisen pahana pidettiin tankkilaivojen vientiä. Yhdysvallat oli suurin vaivoin saanut liittolaisiinsa kuuluneet Länsi-Euroopan suuret laivanrakentajamaat noudattamaan Cocomin ja Chincomin vientikieltomääräyksiä, joten merkittävimmäksi aukoksi saarrossa kommunisteja vastaan jäi suurvaltaleirien väliin jäänyt Suomi. Suomen tarve käydä kauppaa naapurimaansa kanssa tunnustettiin Washingtonissakin, ja useimpien alustyyppien myynnistä amerikkalaiset eivät juuri piitanneet. Mutta kun Suomi alkoi toimittaa itään yhä enemmän strategisesti kaikkein tärkeimmiksi määriteltyjä alustyyppisiä, kuten tankkialuksia ja jäänmurtajia, State Department katsoi pakolliseksi puuttua asiaan. Staten brittiläisen kansanyhteisön ja pohjoismaiden osaston päällikkö Hayden Raynor huomautti asiasta ensimmäisen kerran jo syksyllä 1952, ja teemaan palattiin seuraavien vuosien aikana vielä useita

⁸⁸ Jensen-Eriksen 2007, 97–100.

⁸⁹ Nevakivi 1993, 66–67; Kuisma 1997, 30–31.

kertoja yhä jyrkkenevään sävyyn, kun suomalaiset olivat jatkaneet tämän tyyppisten alusten myyntiä protesteista huolimatta.⁹⁰

Tankkilaivojen strategisen merkityksen taustalla oli useita tekijöitä, mutta Korean sota oli niistä ajankohtaisin. Itäblokissa vallinnut puute tankkilaivoista vaikeutti öljykuljetuksia kommunistileirin sotakoneisiin, ja Yhdysvallat halusi tilanteen jatkuvan. Kun Neuvostoliitto oli tiedustellut Suomelta mahdollisuuksia jopa 10 tankkerin toimittamiselle herättäen myös amerikkalaislehtien huomion, State katsoi tarpeelliseksi puuttua asiaan. Raynor oli ilmoittanut toivovansa, ettei Suomi tässä tilanteessa ainakaan lisäisi strategisten tavaroiden toimituksia Neuvostoliittoon. Nykopp ei tällä kertaa kuitenkaan myötäillyt Staten kantaa, vaan painotti itänaapurin kauppapoliittista merkitystä Suomelle:

”Jos viimeksi mainittu [Neuvostoliitto – ND] tarjoaa meille mahdollisuuden ylläpitää sotakorvausteollisuudessa täyttä työllisyyttä sotakorvaustoimitusten päätyttyäkin ja lisäksi ilmoittaa olevansa valmis ostamaan meiltä samassa yhteydessä puunjalostusteollisuuden tuotteita, joiden tuontia Suomesta Englanti on jyrkästi supistanut viime aikoina, ei tällaista Neuvostoliiton tarjousta voida taholtamme olla hyväksikäyttämättä.”⁹¹

Amerikkalaisten rauhoitteluksi lähettiläs tosin oli huomauttanut, ettei Suomi kykenisi ”teknillisistä syistä” rakentamaan Neuvostoliitolle kovinkaan montaa tankkeria. Kymmenen sijaan kyseeseen tulisi korkeintaan pari alusta, ja niidenkin toimitus venyisi ainakin kahden vuoden päähän, jolloin Korean sota todennäköisesti olisi jo päättynyt. Staten oli tyytyminen tähän vastaukseen, eikä asiasta noussutkaan vielä sen suurempaa melua. Raynorin esiintyminen asiassa oli myös ollut ilmeisen lievä: Nykopp ei lisännyt tapaamisesta kirjoittamaansa raporttiin huolestuneita kommentteja tai kehotuksia luopua laivakaupoista, kuten hän asian myöhemmin kärjistettyä monesti teki.⁹²

2.3. Vuoden 1952 menestykset

Nykoppin ensimmäinen kokonainen vuosi Washingtonin lähettiläänä sisälsi Suomen kannalta eräitä varsin merkittäviä tapahtumia, jotka herättivät Yhdysvalloissa paljon positiivista huomiota

⁹⁰ Jensen-Eriksen 2014, 223–225; Nykopp Tuomiojalle 22.9.1952. Kb24b Nykopp, UMA.

⁹¹ Nykopp Tuomiojalle 22.9.1952. Kb24b Nykopp, UMA.

⁹² Nykopp Tuomiojalle 22.9.1952. Kb24b Nykopp, UMA.

ja vahvistivat Suomen imagoa läntisenä demokratiana. Helsingin olympialaiset, sotakorvausten loppuunsaattaminen ja Maailmanpankilta saadut kaksi lainaa olivat Suomelle hyvää pr-työtä lännessä, ja ne vaikuttivat epäilemättä suotuisasti myös suomalaisten omaan luottamukseen maan tulevaisuutta kohtaan. Kuten Kimmo Rentola on todennut, vuoteen 1952 ”osui symbolisesti ja kulttuurisesti kauaskantoisia ilmiöitä, joilla oli suuri merkitys suomalaisten henkisen identiteetin – – kannalta”.⁹³

Olympiakisat sattuivat ajallisesti varsin kuumaan vaiheeseen kylmässä sodassa, mutta niillä oli pikemminkin suurvaltojen vastakkainasettelua lieventänyt vaikutus. Neuvostoliitto osallistui kisoihin ensimmäistä kertaa, ja pääministeri Kekkonen oli sen johdosta kutsunut Suomea idän ja lännen puolueettomaksi kohtaamispaikaksi. Suomen kannalta arvokkaita olivat myös maahan saapuneiden länsimaisten turistien ja median edustajien näkemästään välittämät tiedot. Harhaluulo Suomesta rautaesiripun takaisena maana, johon Washingtonin lähetystökin jatkuvasti törmäsi, muuttui olympialaisten seurauksena epäilemättä harvinaisemmaksi. Amerikkalaisissa lehdissä oli myös laajalti keuhuttu suomalaisten kykyjä kisojen järjestelyissä.⁹⁴

Olympialaisiakin tärkeämpää oli kuitenkin sotakorvausten loppuun maksaminen, joka otettiin suorastaan ylistyksellä vastaan Yhdysvaltain lehdistössä syksyllä 1952. Washingtonin lähetystön mukaan maan maine velanmaksajana oli kaksinkertaistunut, ja lukuisat kirjoitukset olivat täynnä suitsutusta rehellisille, sinnikkäille ja demokraattisille suomalaisille, joille ”mikään ei näytä olevan mahdotonta”. Toisaalta huolta oli herättänyt, miten Suomi nyt löytäisi sotakorvausten pakosta paisutetulle teollisuudelleen markkinoita. Lehdet spekuloiivat Suomen edessä olevan taloudellisten ja ehkä myös poliittisten kriisien ajan. Kunnioitusta herätti toisaalta myös se seikka, että Suomi oli vastaanottanut Yhdysvalloista apua vain lainojen muodossa, ja tässä yhteydessä Suomen keväällä 1952 Maailmanpankin kanssa allekirjoittama lainasopimuskin antoi lehdistölle aihetta keuhuihin. Kirjoituksissa kritisoitiin Yhdysvaltain vastikkeettoman avun perässä olleita Euroopan maita, joista Suomen sanottiin erottuvan edukseen.⁹⁵

Vuoden 1952 menestyksiin kuului siis myös kaksi uutta pitkäaikaista lainaa Maailmanpankilta. Huhtikuussa oli viimeistelty siihen asti suurin, 20 miljoonan dollarin luotto metsäteollisuuden, maatalouden ja voimalaitosten investointeja varten. Sitä täydennettiin vielä marraskuussa pienemmällä, 3,5 miljoonan suuruisella lainalla. Luotot olivat erittäin tärkeitä, sillä vuodesta 1947 eteenpäin niiden saanti lännessä oli ylipäätään vaikeutunut, ja erityisesti pitkät ja

⁹³ Rentola 2010, 296.

⁹⁴ Hanhimäki 1996, 112–113; Washingtonin lähetystön lehdistökatsaus 8.9.1952. ⁹⁴ B Yhdysvallat, UMA.

⁹⁵ Washingtonin lähetystön lehdistökatsaukset 19.9.1952 & 8.10.1952. J.K. Paasikiven kokoelma, V:25. KA.

matalakorkoiset lainat olivat aiempaa tiukemmassa. Esimerkiksi vuosina 1950–51 ei uusia jälleenrakennuslainoja ollut saatu lainkaan, vaikka sellaisista keskusteltiin jatkuvasti.⁹⁶

Maailmanpankin myönteinen asenne Suomea kohtaan johtui paitsi maan maineesta hyvänä velallisena, myös sen päärahoittajan Yhdysvaltain poliittisista tavoitteista. Suomen talouskehityksen tukeminen nähtiin parhaana keinona heikentää kommunismin vetovoimaa syrjäseutujen vähävaraisten keskuudessa, ja talouden länsikytkösten vahvistaminen puolestaan vähensi Neuvostoliiton kykyä painostaa Suomea taloudellisesti. Tavoitteista johtuen IBRD oli halukas rahoittamaan lähinnä Suomen metsäteollisuutta, jonka luontaiset markkinat olivat lännessä. Pankin näkemyksen mukaan se olisi ylivoimaisesti maan kilpailukykyisin teollisuudenala myös tulevaisuudessa, joten sen tukemista pidettiin tehontonta kotimarkkina- ja metalliteollisuutta järkevämpänä.⁹⁷

Vaikka lainasopimuksissa suomalaisena sopimusosapuolena olikin Suomen Pankki, sekä Puunjalostusteollisuuden Keskusliitolla että Washingtonin lähetystöllä oli keskeinen rooli neuvotteluissa ja yhteydenpidossa Maailmanpankin kanssa. 1950-luvun alkupuolella näitä tahoja edusti neuvotteluissa tyypillisesti kolmikko Sakari Tuomioja, J. O. Söderhjelm ja Johan Nykopp. Lainansaannin muututtua 1950-luvulle tultaessa yhä hankalammaksi korostui hyvien suhteiden ylläpito IBRD:iin entisestään, olihan siitä tullut käytännössä Suomen ainoa merkittävä läntinen luotonantaja. Vaikka Nykoppin oma harrastuneisuus suuntautui ensisijaisesti metalliteollisuuden vienninedistämiseen, Maailmanpankin kanssa asioidessaan hän päätyi ajamaan vahvasti myös metsäteollisuuden etuja. Nykoppin raporttien perusteella lainaneuvottelut ja muut kontaktit IBRD:n kanssa muodostivatkin olennaisen osan hänen työnkuvastaan. Lähettiläs kävi varsin usein tapaamassa sen henkilökuntaa ja raportoi tapaamisistaan kotimaahan. Aktiivisuutta selittänee virkavelvollisuuksien lisäksi myös Nykoppin tausta kauppapolitiikan parissa – muistelmissaan hän korostaa usein Suomen sodan jälkeen saamien lainojen merkitystä jälleenrakennuksessa.⁹⁸

Suomen lainatarpeet eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Metsäteollisuustuotteiden markkinoilla Länsi-Euroopassa vallitsi laskusuhdanne, joka oli pudottanut puun ja puujalosteiden hintoja ja näin heijastunut negatiivisesti koko ulkomaankauppaan. Pysyäkseen mukana kilpailussa suomalaisyritysten tuli pyrkiä alentamaan tuotantokustannuksiaan, mikä taas edellytti uusia investointeja. Niinpä Nykopp oli jo saman vuoden lopulla täyttä päätä neuvottelemassa uudesta luotosta Maailmanpankin edustajien kanssa. Heille oli edellisellä Suomen-vierailullaan esitetty

⁹⁶ Jensen-Eriksen 2007, 210; Aunesluoma 2006, 177.

⁹⁷ Jensen-Eriksen 2007, 207–209

⁹⁸ Jensen-Eriksen 2007, 211–212; Nykopp 1985, 29–44.

lukuisia anomuksia eri projekteihin liittyen, mutta nyt Nykopp oli hallituksen toimeksiannosta ottanut esille vielä uuden kohteen, lainan tiekoneiden hankkimista varten Yhdysvalloista. Pyyntöjen runsaudesta johtuen Pankissa oli syntynyt epäselvyyttä siitä, mikä oli suomalaisten oma näkemys projektien tärkeysjärjestyksestä. Kun se olisi selvinnyt, voitaisiin Suomeen lähettää uusi valtuuskunta arvioimaan lainatarpeita tarkemmin.⁹⁹

Pyytäessään tämän jälkeen uusia ohjeita ulkoministeriöltä Nykopp raportoi jääneensä siihen käsitykseen, että Maailmanpankki suhtautui edelleen positiivisesti lainojen myöntämiseen Suomelle. Lainatarpeita haluttiin kuitenkin ilmeisesti tutkia perusteellisesti ja Pankki vaikutti suosivan tiekonelainan kaltaisten yksittäisprojektien sijaan laajapohjaisempia hakemuksia. Lähettilään mukaan vaikutti myös siltä, että IBRD oli entistä haluttomampi myöntämään Suomelle lainoja dollareissa. Pääjohtaja Eugene R. Black oli ilmaissut jo aiemmin huolensa Suomen dollarimaksutaseesta, vaikka maan ulkomaanvelka kokonaisuudessaan ei ollutkaan IBRD:n näkökulmasta erityisen korkea. Suomelle aiemmin muodostuneet dollarivelat kuitenkin olivat johtaneet siihen, että IBRD oli vihjannut antavansa tulevat luotot mieluummin eurooppalaisissa valuutoissa. Keskustelua olikin käyty erityisesti saksanmarkkalainasta, mikä sinänsä olisi sopinut Suomelle hyvin. Pankille esitettyjen teollistamishankkeiden tarvitsemia koneita ja laitteita oli nimittäin saatavissa parhaiten juuri Saksasta, mutta niiden hankinta sieltä oli käynyt liki mahdottomaksi valuuttapulan takia. Ongelmana oli jo mainittu puujalosteiden kysynnän heikentyminen, joka oli johtanut Suomen velkaantumaa tähän tärkeään kauppakumppaniinsa nähden – vientitulot eivät riittäneet kattamaan tuontia ja näin maiden väliseen kauppaan oli muodostunut pullonkaula.¹⁰⁰

Saksanmarkkalaina-asian ollessa vielä keskeneräinen oli Nykopp ideoinut jo uutta, vaihtoehtoista suunnitelmaa, josta hän kirjoitti ystävälleen Tuomiojalle Suomen Pankkiin kesällä 1953. Lähettiläs kertoi Yhdysvaltain hallituksen olevan vaikeuksissa maataloustuotteiden ylituotannon kanssa. Avokätinen tukipolitiikka oli johtanut tuotannon kasvuun, ja nyt hallituksella oli käsissään valtavia viljavarantoja, joista tuli päästä eroon. Havainto oli saanut Nykoppin pohtimaan ratkaisua, jolla maiden intressit voitaisiin yhdistää:

”– Olen ajatellut sellaista kombinaatiota, että Suomi pyytäisi täältä vehnälainaa, esim. 200.000 tonnia. Amerikka möisi tämän määrän tavanomaisten liikekanaviensa kautta Saksaan, Sveitsiin ja mahdollisesti

⁹⁹ Nykopp UM:lle 5.12.1952 & Nykoppin muistio State Departmentille 17.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA. Loppuvuodesta 1952 aluillaan olleet neuvottelut tulivat kestämään varsin pitkään, sillä lainasopimus allekirjoitettiin vasta lähes kolmen vuoden kuluttua. Palaan tähän luvussa 3.4.

¹⁰⁰ Nykopp UM:lle 5.12.1952 & 13.1.1953; Nykoppin muistio State Departmentille 17.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

puntamaihinkin. Ostajamaat suorittaisivat maksun hyvittämällä Suomen clearing-tilejä – – Suomi taas antaisi velkasitoumuksia Yhdysvalloille vehnän maksamisesta tarpeeksi pitkän määräjän kuluttua. Jotta meidän kannattaisi lainata Euroopan valuuttoja ja maksaa ne takaisin Yhdysvaltain dollareilla, pitäisi tietenkin lainaehtojen olla erittäin edulliset, ts. pieni korko ja hyvin pitkä takaisinmaksuaika, ainakin 25 vuotta.”¹⁰¹

Suomen ulkomaankaupassa tällaiset kolmikantasopimukset eivät tuohon aikaan olleet sinänsä harvinaisia.¹⁰² Omalaatuisempi oli ajatus lainan yhdistämisestä järjestelyyn. Nykoppin mukaan jokaiselle osapuolelle koituisi kuitenkin hyötyä: Yhdysvallat saisi helpotusta ylijäämäongelmaansa ja aikanaan myös maksun vehnästä pienellä korolla. Länsi-Euroopan maat, kuten Saksa, taas toivat maahan joka tapauksessa suuria määriä amerikkalaista vehnää ja voisivat kuvion ansiosta nyt säästää dollarivarantojaan. Eritoten Saksalla oli myös runsaasti clearing-saatavia Suomesta, joita se lähettilään mukaan käyttäisi luultavasti mielellään näiden toimitusten maksuun. Tästä seurannut maksutaseen tasapainottuminen taas avaisi Suomelle kipeästi kaivattuja mahdollisuuksia tuontiin Saksasta. Näin erityisesti metsäteollisuus voisi jälleen tehdä tarvitsemiaan laitehankintoja.¹⁰³

Nykopp oli pyytänyt Tuomiojalta hyväksyntää suunnitelmalleen voidakseen tehdä sen tiimoilta tunnusteluja State Departmentissa. Tämä sähköttikin nopeasti kannattavansa suunnitelmaa, kunhan sille saataisiin myös Maailmanpankin hyväksyntä ja takaisinmaksu tapahtuisi aikaisintaan 20 vuoden päästä. Mikäli suunnitelma etenisi, lainan nimi piti kuitenkin muuttaa: ”Nimitys vehnäluotto mahdoton, koska hukumme vehnään”, sähkötti Tuomioja Washingtoniin.¹⁰⁴

Nykopp oli sähkeen saatuaan lähtenyt ripeästi State Departmentiin esittelemään nyt kolmikantaluotoksi ristimäänsä ideaa.¹⁰⁵ Talousasioista vastannut apulaisvaltiosihteeri Waugh olikin suhtautunut siihen myönteisesti ja luvannut ryhtyä selvittämään asiaa. Neuvotteleminen maatalouden ylijäämätuotteiden myynnistä ulkomaille kuului näet Staten tehtäviin ja Waugh oli kertonut juuri olleensa kongressin kuultavana asiasta. Nykoppin ehdotus osui siten suotuisaan ajankohtaan. Asiaa vaikeutti kuitenkin Battle Act, joka esti Yhdysvaltain vientiluottolaitos Export-Import Bankia myöntämästä avustuksia kommunistimaiden kanssa kauppaa käyville maille. Lain

¹⁰¹ Nykopp Tuomiojalle 8.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

¹⁰² Esimerkki tällaisesta oli Suomen, Neuvostoliiton ja Kiinan välinen kauppasopimus, ks. Jensen-Eriksen 2014, 229.

¹⁰³ Nykopp Tuomiojalle 8.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

¹⁰⁴ Tuomioja Nykoppille 14.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

¹⁰⁵ ”Sopiiko nimi, vai hukutteko kolmikantasopimuksiinkin?”, vitsaili Nykopp kirjoittaessaan Tuomiojalle seuraavan kerran.

säädöksistä voitiin kuitenkin tapauskohtaisesti joustaa, ja eräs asiantuntija olikin maininnut Nykoppille olevan mahdollista, että kongressi tässä tilanteessa tekisi yleisen poikkeuksen ylijäämäongelmasta päästäkseen.¹⁰⁶

Ehdotus ei kuitenkaan lopulta saanut tuulta alleen. Käytyään pari viikkoa myöhemmin uudelleen Statessa Nykopp sai kuulla, että Battle Act oli sittenkin liian suuri este suunnitelman kannalta. Staten virkamiesten mukaan poikkeuksen saaminen lain määräyksiin olisi edellyttänyt yksityiskohtaisten Suomen ulkomaankauppaa koskevien selostusten antamista kongressille. Tätä he pitivät Suomen kannalta arkaluontoisena, ja Nykopp oli samaa mieltä ilmoittaen suunnitelmasta näin ollen luovuttavan. Maan laajan ja osittain strategisia tavaroitakin sisältävän idänkaupan penkominen kongressissa olisikin varmasti voinut herättää ikävää huomiota, kun otetaan huomioon myös amerikkalaisen sisäpolitiikan erityisen vahva antikommunistinen henki 1950-luvun alussa.¹⁰⁷

Ideansa kariutumista huolimatta Nykopp oli kuitenkin toiveikas: hän vaikutti uskovan, että State Departmentin huomio oli nyt kiinnitetty Suomen lainatarpeisiin ja että se oli valmis kannattamaan aiemmin mainitun saksanmarkkalainan myöntämistä Maailmanpankin kautta. Kirjoittaessaan tästä Tuomiojalle lähettiläs tosin mainitsi myös, että Maailmanpankin eurooppalaiset jäsenvaltiot monetaarista inflaatiota pelätessään suhtautuivat kielteisesti lainojen myöntämiseen kolmansille osapuolille niiden valuutoissa. Pitkin vuotta 1953 kypsytelty hanke kaatuikin lopulta ilmeisesti saksalaisten vastustukseen.¹⁰⁸

Vaikka Nykoppin ponnistelu lainojen saamiseksi ei tuottanutkaan tulosta, voi yritystä pitää silti merkittävänä. Huomattavaa omaperäisen kolmikantaluotto-ajatuksen lisäksi oli lähettilään varsin itsenäinen toiminta sen toteuttamiseksi. Nykopp ei aluksi informoinut ulkoministeriötä ideastaan, vaan haki sille mandaattia vain ystävältään Tuomiojalta Suomen Pankista. Miesten yhteydenpito jatkui tiiviinä myöhemminkin, muun muassa Tuomiojan pääministerikaudella marraskuusta 1953 toukokuuhun 1954, ja Nykopp pyysikin usein hyvä veli -kirjeissään Tuomiojalta kommentteja ajatuksiinsa. Kuten edempänä käy ilmi, Nykopp kehitti lähettiläskautensa kuluessa tärkeinä pitämiään asioita edistääkseen useita omaperäisiä ideoita, ja teki niiden pohjalta ehdotuksia ja tunnusteluja sekä amerikkalaisille että kotimaisille tahoille. Raporteissaan hän tosin säännöllisesti korostaa puhuneensa omista ideoistaan amerikkalaisille epävirallisesti, erotuksena hallituksen virallisista toimeksiannoista. Näin ollen sekaannusten vaara tuskin oli suuri. Yhtä kaikki vaikuttaakin siltä, että Nykopp oli omaksunut hieman

¹⁰⁶ Nykopp Tuomiojalle 17.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

¹⁰⁷ Nykopp Tuomiojalle 30.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA; Hanhimäki 1996, 104, 114.

¹⁰⁸ Tuomioja Nykoppille 3.2.1953; Nykopp Tuomiojalle 30.7.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

samankaltaisen suhtautumisen diplomaatin työhön kuin oppi-isänsä Paasikivi, joka oli käyttänyt lähettiläänä ollessaan omaa harkintaa ja valtuuksiaan kohtalaisen laajasti.¹⁰⁹

Yhdysvalloissa tunnuttiinkin arvioitavan Suomen tulevaisuutta pitkälti entiseen tapaan vuoden 1953 alussa. Presidentin vaihtuminen Trumanista Eisenhoweriin oli amerikkalaiseen tapaan tuonut mukanaan muutoksia myös State Departmentin virkamieskunnassa, mutta vaihdokset eivät vaikuttaneet varovaisen positiiviseen yleiskuvaan Suomesta. Maiden suhteita ei rasittanut mikään akuutti asia, kun tankkilaiva Wiiman tapauskin oli ratkennut.¹¹⁰ Toukokuussa 1953 Nykopp kirjoittikin Eero A. Wuorelle tavattuaan uuden hallinnon johtavia virkamiehiä ja kertoi vakuuttuneensa siitä, että nämä suhtautuivat Suomeen vähintään yhtä myönteisesti kuin edeltäjänsä.¹¹¹

Suomen idänkaupan kehitystä seurattiin kuitenkin herpaantumatta. State Departmentin apulaisvaltiosihteeri Livingston Merchant oli keväällä todennut Nykoppille, että Suomen kannalta olisi vaarallista, mikäli Neuvostoliitto saisi määräävän aseman maan ulkomaankaupassa. Lähettiläs oli kuitenkin vakuutellut Suomen pyrkivän ulkomaankaupassaan tasapainoon idän ja lännen välillä ja esittänyt tämän tueksi lukuja Suomen metsäteollisuuden viennistä ja sen merkityksestä Länsi-Euroopalle. Lähettiläs korosti idänkaupan olevan Suomelle paitsi poliittisesti välttämätöntä myös taloudellisesti edullista, sillä bilateraali kauppa säästi Suomen Pankin niukkoja valuuttavaroja. Nykopp raportoi jääneensä vaikutelmaan, että Statessa riitti ymmärrystä ja hyväksyntää Suomen kauppapolitiikkaa kohtaan eikä vaikeuksia olisi siltä suunnalta odotettavissa, kunhan tasapuolisuudesta pidettäisiin kiinni:

”Minusta tuntuu, ettei State Department halua tehdä Suomelle vaikeuksia vientilisenssien annossa Neuvostoliiton kauppamme takia ainakaan niin kauan kuin itäkauppamme jatkuu suunnilleen nykyisellä pohjalla. Tärkeätä kuitenkin olisi, että voidaan jatkuvasti osoittaa pyrkivämme myöskin länsikaupan kehittämiseen.”¹¹²

1950-luvulla Suomen ulkomaanedustojen verkosto oli vielä suhteellisen harva, ja resurssien puutteen vuoksi Yhdysvaltain lähettiläs oli akkreditoitu myös Meksikoon ja Kuubaan. Listaan lisättiin vielä Kolumbia ja Venezuela vuonna 1954. Kovin aktiivinen läsnäolo ei näissä maissa ollut

¹⁰⁹ Tätä on Nykopp itse kuvannut muistellessaan aikaansa Paasikiven alaisena Suomen Moskovan - lähetystössä 1930–40 -lukujen vaihteessa. Ks. Nykopp 1990, 90–92.

¹¹⁰ Käsittelen tapausta luvussa 3.3.

¹¹¹ Nykopp Eero A. Wuorelle 20.5.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Hanhimäki 1996, 121.

¹¹² Nykopp Eero A. Wuorelle 20.5.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

mahdollista paitsi ajanpuutteen, myös määrärahojen vähäisyyden vuoksi. Meksikossa Nykopp oli tosin ehtinyt käydä jo kahdesti vuoden 1952 loppuun mennessä ja Kuubassakin kerran. Tavoilleen uskollisena lähettiläs oli vierailujen aikana selvittänyt mahdollisuuksia kauppavaihdon lisäämiseksi maiden välillä. Saamiensa vaikutelmien perusteella Nykopp suositteli laivanrakennusteollisuudelle myyntiedustajan lähettämistä Meksikoon, sillä kalastuselinkeinon kasvaessa maassa olisi jatkossa paljon kysyntää troolareille. Markkinoita suomalaisille laivoille lähettiläs uskoi löytyvän myös Kuubasta, jossa hän oli Meksikon-matkojensa välissä ehtinyt vieraillla. Kauppavaihdon kasvattaminen näiden maiden kanssa oli Nykoppin mukaan hyvinkin mahdollista, jos suomalainen vientiteollisuus vain riittävästi panostaisi asiaan.¹¹³

Jonkin verran kauppaa Väli-Amerikan maihin oli kuitenkin jo käyty: esimerkiksi sanomalehtipaperia oli ehditty myymään Meksikoon kohtalaisia määriä, mutta Nykoppin mukaan lisämenekkiä olisi jatkuvasti ollut niin paperille, kartongille kuin selluloosallekin. Vakituisen edustajan puute uhkasi kuitenkin muodostua kaupan hidasteeksi. Lähettiläs mainitsikin Tuomiojalle, että metsäteollisuuden olisi hyvä lähettää maahan edustajansa, sillä ”hänelle olisi varmasti riittävästi työtä ja mikäli mies on hyvä, niin valuuttamenot saataisiin moninkertaisesti takaisin”.¹¹⁴

¹¹³ ”Lähettiläs J.A. Nykoppin akkreditoiminen Caracasiin ja Bogotaan”, UM:n kirjelmä Washingtonin lähetystölle 1.4.1954. 5F Nykopp, Johan Albert, UMA; Nykopp Tuomiojalle 16.4.1952 & 28.5.1952. Kb24b Nykopp, UMA; Nykopp Tuomiojalle 4.12.1952. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA. Kaupallinen edustaja Meksikoon saatiin noin vuosikymmenen viiveellä, kun metalliteollisuuden vientijärjestö Metex ja ulkomaankaupan edistämisrahasto lähettivät yhteisen edustajansa maahan vuonna 1961. Ks. Soikkanen 2003, 83.

¹¹⁴ Nykopp Tuomiojalle 4.12.1952. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

3. Aloitteita ja pelotteita – lähettilään ruuhkavuodet

”Koska Yhdysvaltain politiikan päämääränä on Neuvostoliiton vaikutusvallan leviämisen vastustaminen kaikkialla, on odotettavissa, että Yhdysvaltain hallitus jatkuvasti tulee olemaan erittäin kiinnostunut siitä, mitä Suomessa tässä suhteessa tapahtuu”¹¹⁵
– Johan Nykopp, 6.1.1955

1950-luvun puoliväliin ajoittuivat lähdeaineiston perusteella Nykoppin lähettiläskauden kiireisimmät vuodet. Suomen ulkopoliitiikan toimintakenttään vaikuttivat kansainväliset tapahtumat, joista esimerkkejä olivat Korean sodan päättyminen, Stalinin kuolema ja Neuvostoliiton uuden johdon ulkopoliittiset avaukset. Suomen kannalta merkittäviä muutoksia tapahtui muun muassa maan ulkomaankaupassa, jossa Neuvostoliiton osuus kasvoi merkittävästi. Edellä mainitut tapahtumat herättivät kummankin suurvallan mielenkiinnon Suomea kohtaan, ja tämä näkyi myös Washingtonin lähetystössä. State Departmentin aktiivisuus Suomea kohtaan kasvoi vuodesta 1953 eteenpäin ja samalla Nykoppin kirjeenvaihto kotimaahan lisääntyi. Maiden välisissä suhteissa oli monta rautaa tulella, mutta samalla lähettiläs tehtiin ahkerasti omia ehdotuksiaan Suomen kauppavaihdon kääntämiseksi länttä kohti.

Suomen ulkomaanedustustojen raportointikulttuurin uudistaminen oli käynnistynyt toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Nopeutuva tiedonvälitys oli johtanut 1950-luvun puoliväliä lähestyttäessä siihen, että Suomeenkin saatiin lehdistön välityksellä yhä ajantasaisempaa tietoa maailman jokaisesta kolkasta. Siksi ulkoministeriö ohjeistikin vuonna 1953 edustustoja, ettei niiden ollut tarkoituksenmukaista kilpailla lehdistön kanssa tiedotuksessaan. Sen sijaan oli syytä keskittyä ”esittämään Suomen, asemamaansa ja yleisen ulkopoliitiikan kannalta tärkeiden tapausten johdosta omat arviointinsa ja sen lisäksi selostaa vartenotettavia tietoja, jotka eivät ole julkisia taikka jotka lähteensä vuoksi ovat erityisen merkityksellisiä”. Lähetystöjen toivottiin tuottavan päätöksenteon tueksi ennen kaikkea sellaista tietoa, jota ei muita kanavia pitkin voitu saada.¹¹⁶

¹¹⁵ Nykopp UM:lle 6.1.1955. 5C 8 Washington, UMA.

¹¹⁶ Nevakivi 1988, 269.

Washingtonin lähetystön raportointi Nykoppin kaudella oli varsin pitkälti tämän ohjeistuksen mukaista. Suomen ja Yhdysvaltain suhteita käsittelevien raporttinsa lopussa lähettiläs esitti usein omia vaikutelmiaan tapahtumista, joskin arvioiden sävy oli lähes aina pidättyväinen ja turhaa spekulointia välttävä. Yleispolitiikkaa käsittelevät raporttinsa hän taas pohjasi useimmiten keskusteluihin State Departmentin virkamiesten, senaattorien tai vaikutusvaltaisten journalistien kanssa, jolloin kyseessä oli ministeriön toivoma ei-julkinen tieto merkittäviltä lähteiltä.

3.1. Idänkaupan ennätysvuosi 1953

”Eikö olisi myöskin viisasta silloin tällöin virallisissa puheissa antaa hieman tunnustusta Kansainväliselle Pankille – – sekä muutenkin todeta, että länsikauppakin sentään meille jotakin merkitsee?”¹¹⁷
– Johan Nykopp, 9.2.1953

Vuoden 1953 keväästä eteenpäin Yhdysvaltain Suomen-politiikka aktivoitui selvästi. Aiemman melko passiivisen suhtautumisen jälkeen Suomen tapahtumia seurattiin kasvavalla mielenkiinnolla paitsi State Departmentissa, myös lehdistössä ja huomio kiinnittyi ennen kaikkea maan talouden näkymiin. Ilmiön taustalla oli ennen kaikkea Neuvostoliiton aloittama, lännessä ”talousoffensiiviksi” kutsuttu pyrkimys aktivoida kauppavaihtoaan kapitalististen maiden kanssa. Tässä yhteydessä venäläiset mielellään mainitsivat esimerkkinä Suomen kanssa käymänsä kaupan – maasta oli Jussi Hanhimäen mukaan tulossa tuolloin suorastaan Neuvostoliiton kauppapolitiikan näyteikkuna. Samaan aikaan Suomen ulkomaankauppa oli toden totta kääntynyt kohti itää: kommunistimaiden osuus sekä Suomen viennistä että tuonnista oli vuoden 1953 lopussa kohonnut yli 30 prosenttiin, mikä merkitsi noin kymmenen prosenttiyksikön nousua edelliseen vuoteen verrattuna. Lännen näkökulmasta erityisen hälyttävää oli Suomen vienti Neuvostoliittoon, joka muodosti yhtäkkiä jo yli neljänneksen maan koko viennistä. Neuvostoliiton aikeita jatkuvasti epäilleet amerikkalaiset pitivät taloutta jälleen uutena keinona, jolla venäläiset pyrkisivät alistamaan Suomen vähitellen valtansa alle, kun se ei YYA-sopimuksen ja SKP:n avulla ollut onnistunut.¹¹⁸

¹¹⁷ Nykopp Tuomiojalle 9.2.1953. 21/55.5, UKA.

¹¹⁸ Hanhimäki 1996, 115–118, 123–133; Paavonen 1998, 343.

Syynä Suomen ulkomaankaupan muutoksiin oli kahden siihen voimakkaasti vaikuttaneen tekijän osuminen samaan ajankohtaan. Viimeisetkin sotakorvaukset oli saatu maksettua vuoden 1952 lopulla, mutta metalliteollisuuden tuotteille oli edelleen Neuvostoliitossa kysyntää. Niinpä tavaroiden ilmaiseksi luovuttaminen korvautui kaupallisella viennillä. Samanaikaisesti länsimarkkinoilla koettiin kuitenkin pahoja vaikeuksia, kun metsäteollisuustuotteiden kysyntä ja hintataso olivat romahtaneet jo vuoden 1952 aikana. Pienentyneet vientitulot vaikuttivat negatiivisesti Suomen valuuttatilanteeseen, jolloin myös tuontia lännestä oli alennettava. Tilannetta kuitenkin pahensi lisenssiviranomaisten viivyttely: korkeasuhdanteen aikana alkanutta tuontilisenssien avokätistä myöntämistä ei ollut rajoitettu ajoissa, ja lopulta Suomen Pankin valuuttavarantojen huvettua jo myönnettyt lisenssit oli mitätöitävä. Samalla keskuspankki oli joutunut kääntymään IMF:n puoleen kassakriisiä paikatakseen ja metsäteollisuus alkoi vaatia markan devalvointia, mutta hallitus ei tähän myöntynyt. Idänkaupan kasvattaminen nähtiin ainoana keinona vakavan laman välttämiseen.¹¹⁹

Yhdysvalloissa kiinnitettiin huolestuttavalta vaikuttaneeseen kehitykseen huomiota viimeistään kesällä 1953. State Department oli kuitenkin pian tullut tilannearviossaan siihen johtopäätökseen, ettei Suomen hyväksi ollut mahdollista tehdä paljoakaan enemmän kuin aiemmin. Sen talouteen pyrittiin jatkuvasti vaikuttamaan vientilupapolitiikalla, ohjaamalla armeijan ja liittolaismaiden hankintoja Suomeen sekä muutenkin etsimällä maan teollisuustuotannolle läntisiä markkinoita, mutta näillä keinojen teho ei riittänyt alkuunkaan pysäyttämään käynnissä ollutta muutosta. Siihen olisi vaadittu apulaisulkoministeri Walter Bedell Smithin sanoin ”massive effort” – Suomi olisi tarvinnut huomattavaa talousapua, suuria tilauksia sekä todennäköisesti vielä turvatakuut, sillä idänkaupan osuuden merkittäväksi vähentämiseksi Suomen olisi pitänyt irtisanoa kauppasopimuksensa Neuvostoliiton kanssa. Sellaista askelta maan hallituksen oli mahdotonta kuvitella ottavan, ja Suomen idänsuhteiden herkän tasapainotilanteen horjuttaminen oli sitä paitsi National Security Councilin määrittelemän yleisen Suomen-politiikan vastaista. Yritys kääntää Suomen taloutta väkisin kohti länttä olisikin voinut viedä ojasta allikkoon ja pahimmassa tapauksessa johtaa puna-armeijan tankkien vyörymiseen Helsinkiin. Vallinnut tilanne oli epämiellyttävyydestään huolimatta sentään ylivoimainen vaihtoehto siihen verrattuna, joten Suomen suhteen päätettiin toistaiseksi jatkaa pääpiirteiltään entisenlaista politiikkaa, jos kohta aiempaa aktiivisemmin.¹²⁰

¹¹⁹ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Jensen-Eriksen 2007; 62–67; Hanhimäki 1996, 115.

¹²⁰ Apulaisulkoministeri Smithin raportti NSC 121:n soveltamisesta 25.8.1953. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d414>> [luettu 23.3.2016]

Vaikka Nykopp oli vakuutellut State Departmentille, ettei idänkaupan paisuminen ollut hälyttävää, lähettilään kannanotot kotimaahan osoittivat hänen pitäneen kehitystä riskialttiina. Hän ei suinkaan ollut mielipiteineen yksin: ilmiöön suhtautui pidättyväisesti myös esimerkiksi presidentti Paasikivi, joka hieman myöhemmin varoitteli ulkoministeriön virkamiehiä idänkaupan laajentamiseen liittyvistä vaaroista.¹²¹

Nykopp kantoi reaalisten talouslukujen ohella huolta myös siitä, miltä Suomen tilanne näytti Yhdysvaltain näkökulmasta. Puolueettomana esiintymään pyrkineen maan maine oli jo muutenkin kärsinyt kolhuja Atlantin takana muun muassa tankkilaiva Wiiman tapauksen myötä, ja nyt Washingtonissa olisi kaivattu positiivisia signaaleja ja ystävällisiä eleitä Suomen suunnalta. Esimerkkinä lähettiläs mainitsi Maailmanpankin lainojen ja yleisesti länsikaupan tärkeydestä puhumisen, mitä hän olisi suonut kotimaan poliitikkojen useammin tekevän. Sen sijaan jo helmikuussa 1953 Helsingistä oli julkaistu idänkaupan voimakasta kasvua ennakoivia tilastoja, mitä lähettiläs moitti ystävälleen, Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomiojalle: ”Eikö ole vähän ennen aikaista heittää esille tällaisia lukuja, jotka eivät suinkaan täällä auta tehtäväämme?”¹²²

Samaan aikaan kun Suomi oli lännen näkökulmasta luisumassa entistä tiukemmin naapurinsa otteeseen, samainen naapuri näytti siirtyneen väliaikaisesti puolustuskannalle kansainvälisen politiikan kentillä. Stalinin kuoltua keväällä 1953 lännessä oli tunnettu aluksi epävarmuutta Neuvostoliiton ulkopoliittikan uudesta suunnasta, mutta pian oli huomattu sen muuttuneen selvästi sovinnollisemmaksi, mikä oli avannut mahdollisuuksia suurvaltojen välien lämpenemiselle. Osoituksena tästä muun muassa Korean sodan aseleponeuvottelut olivat edistyneet ja spekulatioita jopa Saksan kysymyksen mahdollisesta ratkaisusta esiintyi. Amerikkalaiset tosin suhtautuivat tähän Neuvostoliiton ”rauhanoffensiiviksi” nimitettyyn politiikkaan syvästi epäillen ja näkivät sen mahdollisesti johtuvan vain maan väliaikaisesta heikkouden tilasta. Nykopp raportoikin ulkoministeriölle huhtikuussa Washingtonin olevan edelleen vakuuttunut siitä, että Neuvostoliiton lopullisena tavoitteena oli maailmanvalloitus, eikä Yhdysvaltain ulkopoliitikassa ollut siksi odotettavissa merkittäviä muutoksia. Joka tapauksessa väylä kansainvälisen jännityksen lieventämiseksi näytti ainakin hetkellisesti olevan olemassa.¹²³

Muuttunut ulkopoliittinen toimintaympäristö pantiin merkille Suomessakin. Ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Eero A. Wuori pohti kesällä 1953 tarvetta ulkopoliittikan

¹²¹ Nykopp Eero A. Wuorelle 20.5.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 407–408 (25.3.1954), s. 427 (8.7.1954).

¹²² Nykopp Tuomiojalle 9.2.1953. 21/55.5, UKA.

¹²³ ”Ulkopolitiikkamme arviointia”, Eero A. Wuoren muistio 22.7.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Rautkallio 1990, 208–210; Hanhimäki 1996, 123–124..

hienosäädölle kansainvälisen tilanteen johdosta. Wuoren mukaan Suomi oli siihen asti onnistunut säilyttämään lämpimät välit Neuvostoliittoon leimautumatta silti lännessä sen satelliitiksi, koska pelätty YYA-sopimus ei ollutkaan johtanut maata Tšekkoslovakian tielle. Kuten Jussi Hanhimäki on todennut, sotakorvaustoimitukset ja Stalinin jyrkkä ulkopoliittika olivat asettaneet läntisissä arvioissa Suomen ulkopoliitikalle niin ankarat reunaehdot, että maan säilyminen itsenäisenä demokratiana oli lähes kaikki mitä voitiin toivoa. Vuonna 1953 näitä reunaehtoja ei yhtäkkiä enää ollutkaan, mutta sotakorvausten tultua maksetuksi Suomen idänkauppa oli vilkastunut selvästi. Tämä oli etenkin Yhdysvaltain näkökulmasta huolestuttavaa ja herätti myös kritiikkiä Suomen virallista ulkopoliittikkaa kohtaan, sillä maalla tulkittiin olevan Neuvostoliiton lauhkeamman asenteen vuoksi entistä enemmän ulkopoliittista liikkumavaraa. Wuori oli pannut asian merkille ja tullut siihen tulokseen, että Suomen tuli pyrkiä lämmittämään hieman heikentyneitä suhteitaan länteen ja hankkimaan siellä laajempaa hyväksyntää poliitikalleen. Tämä ei saanut kuitenkaan tapahtua idänsuhteiden kustannuksella, ja ehkäpä siksi Wuori viittasikin muistiossaan länsimaista nimeltä vain Ruotsiin ja Englantiin, ei Yhdysvaltoihin.¹²⁴

Washingtonissa puolestaan alettiin vuoden 1953 loppua kohti esittää näkemyksiä, joiden mukaan lieventynyt kansainvälinen jännitys saattaisi tarjota mahdollisuuksia irrottaa Suomea taloudellisesta riippuvuudestaan Neuvostoliittoon. Toiveita pantiin myös marraskuussa virkaan astuneeseen Tuomiojan hallitukseen, jonka muodostaminen otettiin Statessa vastaan tyydytyksellä. Edellinen pääministeri Kekkonen kun oli jo ehtinyt saada lännessä maineen Neuvostoliiton myötäilijänä. Tuomioja oli myös hieman ennen pääministeriksi tuloaan vierailut Yhdysvalloissa Suomen Pankin pääjohtajan ominaisuudessa ja herättänyt amerikkalaisissa luottamusta keskusteltaessa Suomen taloudellisesta tilanteesta ja tulevaisuudesta.¹²⁵

Millaisia keinoja amerikkalaisilla sitten oli käytössään Suomen kauppavirtojen kääntämiseksi? Washington olisi toki voinut painostaa maata katkaisemalla raaka-aineiden toimitukset ja sulkemalla siltä lainahanat, mutta sen seurauksena olisi ollut vain Suomen ajautuminen entistäkin suurempaan riippuvuuteen idänkaupasta. Se taas olisi vienyt maata entistä tiukemmin Moskovan yhteyteen myös poliittisesti, pahimmassa tapauksessa jopa rautaesiripun taakse. Suomen rankaisu ei näissä oloissa ollut tarkoituksenmukaista: se käsitys oli State Departmentissa vahvistunut jo edellisenä vuonna, Suomen ja Neuvostoliiton tankkilaivakauppojen protestoimisen jälkeen. Oli ilmeistä, ettei toimitusten moitiskelu saanut

¹²⁴ ”Ulkopoliittikkamme arviointia”, Eero A. Wuoren muistio 22.7.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

¹²⁵ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Hanhimäki 1996, 129–130; Jakobson 1981, 47–49.

suomalaisia lopettamaan niitä. Sotakorvaukset olivat ylläpitäneet Suomen kilpailukyvyttöä telakkateollisuutta keinotekoisena laajana, ja niiden loputtua alan tuhansien työpaikkojen pelastuksena oli vain se, että Neuvostoliitossa riitti edelleen kysyntää. Sen omien telakoiden kapasiteetti ei riittänyt täyttämään suurvallan tarpeita ja kauppasaarto esti monien alustyyppien hankkimisen useimmista länsimaista, joten hyväksi havaituista suomalaistuotteista oltiin valmiita vuoden 1952 jälkeen myös maksamaan.¹²⁶

Keppiä paremmaksi keinoksi Suomen kohdalla arvioitiin porkkana. Niinpä Atlantin takana alettiin pian pohtia, miten Suomen telakkateollisuuden tuotteille löydettäisiin vientimahdollisuuksia läntisillä markkinoilla. Tähän työhön Staten virkamiehet saivat innokkaan liittolaisen Nykoppista, jonka koko lähettiläskautta leimasi yritys kääntää Suomen kauppavaihtoa kohti länttä. Entisenä ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston päällikkönä Nykopp ymmärsi hyvin idänkaupan merkityksen, mutta samalla hän oli vakuuttunut siitä, että Suomen oli varottava joutumasta liialliseen riippuvuuteen Neuvostoliiton-viennistään. Laivanrakennus oli Suomen kilpailukyvyttömimpiä teollisuudenaloja kapitalistisilla markkinoilla, ja se toimittikin 1950-luvun alussa aluksia käytännössä pelkästään itäblokkiin. Luultavasti siksi Nykopp katsoikin tarpeelliseksi suunnata erityisen paljon tarmoa juuri telakoiden idänriippuvuuden vähentämiseen. Se ei ollut kuitenkaan aivan helppoa. Yhdysvaltain hallitus ei voinut pakottaa sikäläisiä varustamoja ostamaan jopa 30 % kilpailijamaiden hintoja kalliimpia suomalaislaivoja: vapaan markkinatalouden oloissa tuotteen hinta ja laatu ratkaisivat. Tämä perusongelma ei silti estänyt Nykoppia ja Staten miehiä yrittämästä, kuten edempänä käy vielä useita kertoja ilmi.¹²⁷

Myös Suomessa olisi ollut kiinnostusta laajentaa metalliteollisuuden vientiä länteen. Tuotteiden kilpailukyvyttömyys tärkeimpiin kilpailijamaihin verrattuna johti kuitenkin siihen, että metsäteollisuus oli vielä 1950-luvullakin käytännössä maan ainoa merkittävä läntinen vientiala. Kustannustason alentamiseksi olisi tarvittu investointeja tuotantoon, mutta pääomien puutteessa niihin olisi tarvittu ulkomaisia lainoja. Niitä Suomelle oli valmis myöntämään lähinnä Maailmanpankki, josta oli vuoden 1948 jälkeen tullut Suomen pääasiallinen ulkomainen lainoittaja. Metalliteollisuus anoikin pankilta ahkerasti rahaa eri projekteihin, mutta Suomen saamat lainat menivät säännöllisesti metsäteollisuuden ja sitä tukevien alojen investointeihin. Koska metsäteollisuuden markkinat olivat luontaisesti lännessä ja sen tuotteet länsimaita

¹²⁶ Jensen-Eriksen 2014, 217–219, 225.

¹²⁷ Jensen-Eriksen 2014, 225–226; Suomalaistelakoiden hintatasosta ks. esim. Honkajuuri Junnilalle 15.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA.

kiinnostavia, luotonannossaan konservatiivinen IBRD piti alan tukemista Suomen tehotonta kotimarkkina- ja metalliteollisuutta järkevämpänä.¹²⁸

Suomen tukemiseen liittyikin näkemuseroja Yhdysvaltain eri hallinnonhaarojen välillä. Siinä missä sisäpoliitikot ja kaupallisia asioita käsitelleet ministeriöt noudattivat tiukempaa linjaa, selvästi merkittävämpää auttamishalukkuutta ja luottamusta Suomea kohtaan löytyi State Departmentista, joka katsoi asiaa ensisijaisesti poliittisesta näkökulmasta taloudellisen harkinnan sijaan. Staten kiinnostus Suomen auttamiseen oli siksikin luonnollista, että Suomi pienenä, perifeerisenä valtiona ei yleisesti ottaen ollut Yhdysvaltain näkökulmasta merkittävä. Statesta, jos jostain, löytyi edes muutamia keskeisiä virkamiehiä, joilla oli kiinnostusta ja tuntemusta maan asioihin. Maailmanpankki taas oli Nykoppin mukaan pääasiassa Treasuryn eli valtiovarainministeriön poliittisessa ohjauksessa, joskin myöntämiensä lainojen ehdot se määritteli itsenäisesti. Staten vaikutusvalta IBRD:iin ulottui käytännössä vain uusien lainaneuvottelujen käynnistämiseen, jota Pankki ei tehnyt ilman ailtä tullutta suositusta.¹²⁹

Erimielisyyksien vuoksi Suomen-politiikka jatkuikin pääpiirteissään jo 1940-luvulla muodostuneita uria pitkin: Yhdysvallat oli kyllä huolissaan Suomen metalliteollisuuden idänriippuvuudesta koko 1950-luvun ajan ja erityisesti vuoden 1953 tienoilla, mutta samaisen riippuvuuden takia alaa ei lopulta kuitenkaan oltu valmiita tukemaan ennen vuosikymmenen loppua.¹³⁰ Suurvaltapolitiikka ja tarkemmin sanottuna taloudellinen sodankäynti kommunistiblokkia vastaan olivat ristiriidassa sellaisten toimien kanssa, olihan metalliala sodankäynnille olennaisena tässä suhteessa erityisen herkkä. Kuten Markku Kuisma on todennut, amerikkalaisnäkökulmasta Suomen länsikytköksiä oli paitsi taloudellisesti tehokkainta, myös poliittisesti vaivattominta vahvistaa metsäteollisuuden kautta. Tähän perinteisesti hyvin länsisuuntautuneeseen alaan tukeutuminen tavallaan mahdollisti silmien ummistamisen Suomen alati kasvaneelta idänkaupalta. Yhdysvaltain avustuspolitiikasta päättävien tuli näet ottaa huomioon myös se ajoittain voimakaskin sisäpoliittinen kritiikki, joka syytti hallitusta pehmeystä sen tukiessa taloudellisesti kommunistien kanssa kauppaa tekeviä valtioita. Idänkauppa oli Suomelle taloudellinen ja poliittinen välttämättömyys, mutta

¹²⁸ Aunesluoma 2011, 88, 128; Jensen-Eriksen 2007, 207–212.

¹²⁹ Nykopp Tuomiojalle 23.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Nykopp UM:lle 6.1.1955. 5C 8 Washington, UMA; Hanhimäki 1996, 62–63.

¹³⁰ Vuonna 1957 Valmet sai Indonesiasta laivatilauksen, jonka Yhdysvallat maksoi liittolaisensa puolesta. Kahta vuotta myöhemmin amerikkalaiset myönsivät Suomelle pienehkön luoton, jolla maan varustamoja rohkaistiin tekemään alustilauksia kotimaisilta telakoilta. Ks. Jensen-Eriksen 2014, 228–229.

kiivaimpien antikommunistien näkökulmasta se sai maan näyttämään lähinnä epäilyttävältä vihollisen kanssa veljeilijältä.¹³¹

3.2. Uhasta mahdollisuudeksi?

"In answer to my direct inquiry as to what Finland's greatest economic need was at the present, he [Nykopp – ND] said it was to be able to sell more to the West."¹³²
– Hayden Raynor, 17.12.1953

Keinovalikoiman rajallisuudesta ja eräiden maanmiestensä kritiikistä huolimatta State Departmentin avustushalu Suomea kohtaan oli kuitenkin kohonnut korkealle vuoden 1953 loppuun mennessä. Amerikkalaislehtien julkaistua joulukuussa hälyttäviä tietoja Suomen talouden näkymistä Hayden Raynor olikin ottanut yhteyttä Nykoppiin lisätietoja saadakseen. Keskustelun aikana lähettiläs oli myöntänyt Suomen vaikeudet, mutta korostanut valoa näkyvän tunnelin päässä: eräiden metsäteollisuustuotteiden hinnat ja kysyntä olivat lievässä nousussa eikä alan työttömyys välttämättä nousisi talven aikana niin korkealle kuin oli pelätty. Nykopp pyrki selvästi hälventämään Staten huolenaiheita, sillä hän oli myös rojhennut ennustaa, ettei talouskriisi luultavasti merkitsisi SKDL:n kannatuksen kasvua seuraavan kevään eduskuntavaaleissa, toisin kuin amerikkalaiset pelkäsivät. Näkemystään hän perusteli sillä, että Suomessa yritysten irtisanoessa työntekijöitään herkimmin lähtöpasseja saivat kommunisteiksi tiedetyt. Työttömiksi jouduttuaan jotkut heistä saattaisivat siksi pohtia jopa puoluekantansa vaihtamista, Nykopp otaksui.¹³³

Vaikka Suomen tilanne ei Nykoppin mukaan ollutkaan hälyttävä, olivat miehet seuraavaksi kuitenkin siirtyneet yhteistuumiin pohtimaan mahdollisuuksia maan tukemiseksi. Raynor kertoi saaneensa pääministeri Tuomiojalta tämän syksyisen Yhdysvaltain-vierailun aikana käsityksen, jonka mukaan Suomen talousvaikeudet johtuivat pääasiassa maan sisäisistä oloista eikä

¹³¹ Jensen-Eriksen 2007, 210–212; Kuisma 1997, 29; Nykopp UM:lle 5.12.1952. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

¹³² Finnish Economic Situation— Effectiveness of Possible American Aid as a Solution Thereto. Muistio Hayden Raynorin ja Johan Nykoppin keskustelusta 17.12.1953. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d416>> [luettu 23.3.2016]

¹³³ Finnish Economic Situation— Effectiveness of Possible American Aid as a Solution Thereto. Muistio Hayden Raynorin ja Johan Nykoppin keskustelusta 17.12.1953. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d416>> [luettu 23.3.2016]

dollarilaina olisi niiden korjaamiseksi oikea keino. Nykopp myönsi tämän, mutta korosti lainojen olevan silti edelleen toivottuja, sillä niiden turvin tehty teollisuuden modernisointi kantaisi hedelmää pidemmällä tähtäimellä. Suomen toivelistalla olivatkin nimenomaan lainat, ei vastikkeeton apu. Raynor oli nimittäin tiedustellut ”hypoteettisena kysymyksenä”, olisiko Suomi valmis vastaanottamaan dollarilahjoituksen, mikäli maan talous syöksyisi todelliseen kriisiin ja Yhdysvaltain hallitus olisi valmis tekemään poikkeuksen Battle Actiin lahjan antamiseksi. Nykopp oli todennut, ettei voinut vastata Suomen hallituksen puolesta asiaa siltä ensin tiedustelematta, mutta lausui asiasta oman käsityksensä:

”Lahja ei sovi oikein yhteen Suomen tähänastisen politiikan kanssa, jonka mukaan Suomi on pitänyt kiinni siitä, että rahallinen apu on maksettava takaisin silloin kuin siihen pystytään”.¹³⁴

Vastaus noudatteli kylmän sodan kaudella omaksuttua linjaa, olihan jo Marshall-avusta olosuhteiden pakosta kieltäytytty. Nykopp varmasti tiesikin, ettei tässä suhteessa ollut odotettavissa muutosta. Lähettiläs ei kuitenkaan halunnut jättää Staten suopeutta kokonaan hyödyntämättä, vaan toisti Suomen olevan sen sijaan edelleen hyvin kiinnostunut lainoista. Matalakorkoinen laina, jonka takaisinmaksu alkaisi vasta 1970-luvulla – jolloin Suomen sodan jälkeen saamat lainat olisi jo pääosin kuitattu – sopisi Suomen tarpeisiin lahjoituksia paremmin, hän korosti.¹³⁵

Lainojen lisäksi Nykopp piti tärkeänä Suomen länsiviennin kasvattamista, ja vallinneista idänkaupan huippuluvuista johtuen State Department vaikutti olevan aiheesta nyt erityisen kiinnostunut. Lähettiläs olikin avannut pelin ehdottamalla, että Yhdysvallat tilaisi Suomesta puutaloja kasarmeiksi joko omalle armeijalleen tai taloudellisten avustusohjelmiensa puitteissa liittolaismaiden käyttöön. Puutalotuotanto näet lukeutui niihin harvoin metsäteollisuuden aloihin, joiden markkinat olivat suurelta osin itäblokkissa, ja ”Korean korkeasuhdannetta” seurannut länsiviennin laskukausi oli vahvistanut entisestään alan riippuvuutta Neuvostoliiton tilauksista. Raynor ei tyrmännyt ideaa, todeten kuitenkin, ettei Yhdysvallat aikonut enää lisätä varuskuntiensa määrää Euroopassa. Saksan tulevan jälleenvarustamisen hän sen sijaan arveli voivan avata uusia mahdollisuuksia. Puutaloja kiinnostuneempi Staten edustaja oli kuitenkin

¹³⁴ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

¹³⁵ Ibid.

laivoista. Raynor olikin tiedustellut, voisiko Suomi rakentaa kalastusaluksia, joita sotatilanteessa voitaisiin käyttää miinanraivaukseen.¹³⁶

Nykopp suhtautui ideaan varauksellisen positiivisesti, sillä varsinkin Suomen metalli- ja telakkateollisuuden länsiviennin kehittäminen oli hänen lempiaiheitaan. Sotilaskäyttöön tulevien laivojen rakentaminen oli kuitenkin idänsuhteiden kannalta varsin ongelmallista. Lähettilään mukaan suomalaistelakat pystyisivät tällaisia aluksia kyllä rakentamaan, mutta samalla hän oli painottanut, ettei niitä missään nimessä voitaisi aseistaa Suomessa. Myös rakenteeltaan niiden tulisi olla täysin tavallisten kalastusalusten kaltaisia. Lisäksi Suomen valtio ei voisi olla osallisena kaupassa, vaan tilaukset olisi tehtävä suoraan valmistajilta. Raynor oli ilmaissut State Departmentin hyväksyvän nämä lähtökohdat, mutta sen pidemmälle keskustelu aiheesta ei ilmeisesti jatkunut. Nykopp halusikin kirjeessään kiinnittää pääministeri Tuomiojan huomiota Staten osoittamaan yleisasetteeseen ja sen avaamiin vientimahdollisuuksiin:

”Edellä oleva keskustelu vahvistaa, mitä aikaisemmin olen lausunut Yhdysvaltain hallituksen ilmeisestä halusta tutkia mahdollisuuksia Suomen auttamiseksi taloudellisesti. – – Kuten edellä olen huomauttanut, pyrin koko keskustelun ajan osoittamaan Raynorille, että Suomi ennen kaikkea tahtoi käyttää hyväkseen kaikkia mahdollisuuksia lisädollariviennin aikaansaamiseen. Näitä mahdollisuuksia State Department nyt tutkii ja tulee aikanaan meille ilmoittamaan tutkimustensa tuloksista.”¹³⁷

Nykopp oli selvästi tyytyväinen siitä, että hänen pyrkimyksensä Suomen länsiviennin kasvattamiseksi saivat vastakaikua amerikkalaisilta. Hän korosti Tuomiojalle, että Statessa virinnyttä innostusta tukioistoihin olisi pyrittävä hyödyntämään, mutta sellaisessa muodossa, joka ei vaarantaisi idänsuhteita. Jopa valmiutta joustaa Battle Actin määräyksistä vaikutti olevan olemassa ja nyt oli kiinni suomalaisista, haluttiinko tarjouksiin tarttua. Vaikka avustuksia ei lopulta otettaisikaan vastaan, oli lähetystön mielestä tärkeää ainakin osoittaa valmiutta asian harkitsemiseen: liian kielteinen suhtautuminen avuntarjouksiin saattaisi kääntyä Suomea vastaan, viestitti Max Jakobson samaan aikaan ulkoministeriön Eero Wuorelle. Nykopp otti amerikkalaisten goodwillin esiin jälleen tammikuussa 1954, jolloin hän raportoi Tuomiojalle keskustelustaan Maailmanpankin ja State Departmentin edustajien kanssa tulevista

¹³⁶ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Jensen-Eriksen 2007, 149.

¹³⁷ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

lainaneuvotteluista.¹³⁸ Pankki oli lähettämässä Suomeen valtuuskuntaa tutustumaan Suomen talouselämään ja luottotarpeisiin ennen neuvottelujen aloittamista, ja State oli kiinnostunut saamaan sen osaksi myös pari omaa edustajaansa päästäkseen paremmin perille Suomen taloudellisesta tilanteesta. Käytännössä kyse oli teollisuusmiehistä, jotka sitten raportoisivat havainnoistaan Statelle. Apulaisvaltiosihteeri Waugh oli kysynyt Nykoppin välityksellä Suomelta lupaa tällaiseen järjestelyyn ja pyytänyt vieläpä ehdotuksia nimistä, jotka voisivat tulla kyseeseen. Lähettiläs jatkoi:¹³⁹

Keskustelu Waugh'n kanssa vahvisti aikaisemman käsitykseni siitä, että State Department haluaa harkita keinoja Suomen auttamiseksi taloudellisesti mutta kuitenkin sellaisella tavalla, ettei se millään tavalla herätä huomiota eikä aiheuta Suomelle vaikeuksia Neuvostoliiton taholta. Se seikka, että State Department haluaa näin läheisesti olla yhteistyössä Suomen viranomaisten kanssa ennen kuin mihinkään ryhdytään, on minusta hyvin tärkeä meidän kannaltamme – – .”¹⁴⁰

Nykoppin saamat vaikutelmat olivat oikeita, sillä puheiden taustalla oli Suomen puolesta korkealla taholla tehty periaatepäätös. Yhdysvaltain kansallinen turvallisuusneuvosto oli tammikuussa 1954 linjannut uudelleen Yhdysvaltain Suomen-politiikkaa ja tullut siihen tulokseen, että suomalaisille oli oltava valmiita tarjoamaan taloudellista apua, mikäli he itse sitä pyytäisivät. Poliittikas suunnitelmassa todettiin, että tarpeen vaatiessa jopa Battle Actin määräyksistä oli Suomen kohdalla joustettava, mikä osoitti maan olleen Washingtonin näkökulmasta erikoistapaus kylmän sodan maailmassa. Kaiken avun tuli neuvoston mukaan kuitenkin olla edelleen mahdollisimman huomaamatonta, eikä Suomea tullut esimerkiksi painostaa liittymään läntisiin järjestöihin. Turvallisuusneuvoston linjaus pantiinkin nopeasti täytäntöön: ulkoministeri John Foster Dulles antoi maaliskuussa Helsingin-lähettiläs Jack McFallille käytännössä vapaat kädet tarjota Suomelle mitä tahansa apua se vain haluaisi vastaanottaa. Tämä oli alkanut kehittää ideoita lainojen lisäksi myös esimerkiksi teknillis-taloudellisesta yhteistyöstä ja amerikkalaisten tulosta mukaan suomalaiseen yritystoimintaan. Yhteenvetona voikin todeta maiden välisiä suhteita ylläpidetyn poikkeuksellisella aktiivisuudella

¹³⁸ Suomi oli anonut marraskuussa IBRD:lta 1953 40 miljoonan dollarin lainaa puu- ja paperiteollisuutensa modernisointiin. Ks. Hanhimäki 1996, 131.

¹³⁹ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953 & 13.1.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; UM:n poliittinen tiedotus n:o 5 (12.1.1954). 21/48, UKA.

¹⁴⁰ Nykopp Tuomiojalle 13.1.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

vuoden 1954 ensimmäisinä kuukausina. Nykoppin näkökulmasta hänen työtään oli nyt tukemassa ennennäkemättömän vaikutusvaltaisia tahoja.¹⁴¹

Samaan aikaan myös Neuvostoliitto osoitti kasvavaa aktiivisuutta pientä luoteisnaapuriaan kohtaan. Taloudellista vaikutusvaltaa pyrittiin kasvattamaan ystävällisillä eleillä, josta esimerkkinä oli Suomelle helmikuussa myönnetty matalakorkoinen laina sekä sopimus, jonka nojalla venäläiset sitoutuivat maksamaan osan maiden välisen kauppavaihdon alijäämästään länsivaluutoissa. Yhdysvallat reagoi tapahtumiin välittömästi, ja maan Helsingin-lähetystö alkoi tiedustella suomalaisten kiinnostusta uusiin dollarilainoihin. Suurvaltojen voikin sanoa käyneen vuoden 1954 aikana kamppailua Suomen talouden suunnasta. Suomalaisille avautui sen myötä mahdollisuuksia taloudelliseen hyötymiseen, mutta toisaalta ”kahden ’ystävän’ tarkkailun alla oleminen” oli painostavaa, kuten ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Eero A. Wuori asian muotoili.¹⁴²

Vaikka Yhdysvallat ei halunnut painostaa Suomea ottamaan ulkopoliittisia riskejä, pelätessään maan joutuvan yhä suurempaan taloudelliseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta amerikkalaiset olisivat toki mielellään nähneet sen osallistuvan Euroopan talousintegraatioon. Se kävi ilmi jo joulukuussa 1953 Hayden Raynorin tiedustellessa Nykoppilta Suomen halukkuutta liittyä jäseneksi muutamaa vuotta aiemmin perustettuun Euroopan Maksuliitto EPU:iin. Sen piirissä olevat maat olivat siirtyneet keskinäisessä kaupassaan keskuspankkien välisestä maksuliikenteestä monenkeskiseen järjestelyyn ja näin helpottaneet valuuttojensa vaihdettavuutta. Maksuliiton jäsenyys olisi kuitenkin edellyttänyt myös OEEC:n jäsenyyttä, joka olisi tarkoittanut myös tuontisäännöstelyn heikentämistä. Siihen Suomessa ei ollut vielä 1950-luvun alkupuolella valmiutta.¹⁴³

Nykopp olikin vastannut asian periaatteessa kiinnostavan Suomea, mutta vedonnut siihen, kuinka vullinnut matalien vientihintojen ja korkeiden tuotantokustannusten epäsuhta ei tehnyt liittymisestä kannattavaa: osallistumisen mukanaan tuoma tuonnin vapautuminen olisi vienyt Suomen helposti vaihtotasevaikeuksiin. Mikäli tuotantokustannuksia saataisiin Suomessa madallettua, olisi tilanne voinut lähettilään mukaan muuttua. Rivien välistä on luettavissa viittaus Suomen Yhdysvalloista saamiin lainoihin, joiden turvin teollisuuden kilpailukykyä oli aiemminkin kohotettu. Palatessaan asiaan paria kuukautta myöhemmin Raynor ilmoittikin Nykoppille jo suoraan, että Yhdysvallat voisi harkita taloudellista tukea Suomelle EPU-ratkaisun

¹⁴¹ NSC 5403: U.S. Policy Toward Finland 12.1.1954. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d417>> [Luettu 28.3.2016]; Rautkallio 1990, 255–259; Rautkallio 1991, 165.

¹⁴² Hanhimäki 1996, 133–136.

¹⁴³ Aunesluoma 2011, 156, 167. Yhdysvallat pyrki 1950-luvulla edistämään Euroopan talousintegraatiota monin tavoin ja rahoitti myös EPU:n toimintaa.

helpottamiseksi. Nykopp kirjoitti Tuomiojalle pitävänsä tarjousta erittäin tärkeänä siltä varalta, että liittyminen kävisi myöhemmin ajankohtaiseksi.¹⁴⁴

Suomen EPU-jäsenyyden tielle kasautui kuitenkin esteitä jo samana keväänä. Staten apulaisvaltiosihteeri Waugh kertoi Nykoppille toukokuussa neuvotelleensa Euroopan-matkallaan muun muassa Suomen liittymisestä järjestöön. Jäsenmaat olivat kuitenkin yhteisesti todenneet, ettei uusien jäsenien mukaan ottamista pitäisi enää harkita, sillä koko järjestö oli tarkoitettu väliaikaiseksi. Sen toiminta päättyikin tarpeettomana vuonna 1959, jolloin Suomi siirtyi muiden Euroopan maiden ohella vapaasti vaihdettaviin valuuttoihin.¹⁴⁵

On syytä huomata, että State Departmentin Suomea koskevat avustussuunnitelmat eivät olleet mitenkään ainutlaatuisia. Halu tukea maan talouskehitystä oli ennen kaikkea osa globaalia strategiaa, jolla pyrittiin luomaan markkinatalousmaista yhtenäinen ja vahva leiri kommunistiblokkia vastaan. Saartopolitiikka oli tässä tärkeä elementti, mutta sen täydennykseksi tarvittiin muutakin. Haasteena oli näet monien kapitalististen maiden ulkomaankaupan tai sen joidenkin sektoreiden riippuvuus kommunistileiristä, ja yhtenä esimerkkinä tällaisista valtioista mainittiin usein Suomi. Tästä ongelmasta seurasi, että Yhdysvalloilla maailmantalouden veturina tuli Staten näkökulmasta olla tärkeä rooli vapaakaupan edistämisessä: esimerkiksi Neuvostoliitosta taloudellisesti riippuvaisille maille tuli tarjota läntisiä vaihtoehtoja viennilleen ja tuonnilleen. Tätä politiikkaa hankaloittivat kuitenkin Yhdysvaltain sisäiset konfliktit. Sikäläisten eturyhmien lyhyen tähtäimen edut olivat usein ristiriidassa Staten hahmottelemien laajempien kansallisten intressien kanssa, mitä pidettiin merkittävänä ongelmana. Myös eri ministeriöt eivät suinkaan olleet aina yksimielisiä Yhdysvaltain ulkomaisen talouspolitiikan suunnasta.¹⁴⁶

Hyvä esimerkki ristiriitaisen politiikan hankaluuksista oli keväällä 1954 syntynyt tilanne, jossa Yhdysvallat samaan aikaan pyrki vähentämään Suomen riippuvuutta idänkaupastaan ja toisaalta aiheutti vaikeuksia maan länsiviennille. Suomen tuottaman kovalevyn myynnissä Yhdysvaltoihin oli näet ilmennyt vaikeuksia, kun Treasury oli rajoittanut sen tuontia polkumyynnin vastaisen lainsäädännön nojalla. Staten näkökulmasta tämä oli lyhytnäköistä politiikkaa, joka ei ottanut huomioon maan kokonaisetua. Niinpä sen pohjoismaiden osaston päällikkö Hayden Raynor olikin Nykoppin tavatessaan pahoitellut tilannetta ja kysynyt, oliko lehdistö kiinnittänyt Suomessa asiaan negatiivista huomiota. Nykopp kielsi tietävänsä sellaisesta, mutta totesi

¹⁴⁴ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953 & 10.2.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

¹⁴⁵ Nykopp Tuomiojalle 11.5.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Aunesluoma 2011, 174–175.

¹⁴⁶ State Departmentin Bureau of Economic Affairsin raportti Yhdysvaltain ulkomaisesta talouspolitiikasta 17.5.1954. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v01p1/d22>> [luettu 23.3.2016]

omasta puolestaan olevan ”erittäin valitettavaa, jos Suomessa leviäisi sellainen käsitys, että Yhdysvaltain viranomaiset tekevät vaikeuksia Suomen viennille juuri nyt kun Suomi yrittää parastaan dollarivientinsä lisäämiseksi”. Raynor ilmoitti olevansa samalla kannalla ja harkitsevansa Treasuryn toiminnan ottamista uudestaan esille ”kaikkein korkeimmalla poliittisella taholla”.¹⁴⁷

Statenkin auttamishalulla oli kuitenkin ehtonsa. Vaikka sen taustalla oli aito huoli Suomen joutumisesta taloudelliseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta ja sitä kautta maan vastustuskyvystä kommunismille, pyrittiin esimerkiksi lainasuunnitelmien avulla myös ohjailemaan Suomen politiikkaa. Suomalaisten tuli mahdollisen talousavun vastapainoksi osoittaa pyrkivänsä itse irti itänaapurin syleilystä ja ainakin välttää myönnytyksiä siellä, missä niitä ei ollut välttämätöntä tehdä.

Amerikkalaisnäkökulmasta eräs tässä mielessä tärkeä testi oli edessä alkuvuodesta 1954, kun neuvottelut uudesta viisivuotisesta kauppasopimuksesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä lähestyivät. State Department oli tästä hyvin perillä ja Hayden Raynor toistikin eräässä tapaamisessa Nykoppille jälleen huolensa Suomen teollisuuden joutumisesta liian riippuvaiseksi Neuvostoliitosta uuden sopimuksen myötä. Nykopp jakoi saman huolenaiheen, mutta rauhoitteli keskustelukumppaniaan toteamalla, että vaarasta oltiin Suomessa tietoisia. Lähettiläs vakuutti, että idänkaupan osuus pyrittäisiin jatkossa vakauttamaan noin viidennekseen koko ulkomaankaupasta. Hän viittasi myös Länsi-Euroopan maiden kasvaviin pyrkimyksiin lisätä kauppaansa Neuvostoliiton kanssa, josta osoituksena olivat yritykset lieventää Yhdysvaltain johdolla määriteltyä strategisten tavaroiden kauppasaartoa. Koska idän ja lännen välinen kauppa oli siis ylipäättään vilkastumassa, oli Nykoppin mukaan mahdollista, että ainakin Suomen idänkaupasta erityisen riippuvaisen laivanrakennusteollisuuden toimitukset Neuvostoliittoon voisivat vähentyä myös kilpailun kautta.¹⁴⁸

Suurista aikeista huolimatta amerikkalaisten avustussuunnitelmat eivät kuitenkaan kevään 1954 aikana ehtineet toteutukseen asti. Omalta osaltaan tähän vaikutti myös Yhdysvaltain suosiossa olleen Tuomiojan siirtyminen syrjään pääministerin paikalta, kun maaliskuun eduskuntavaalien jälkeen maahan oli muodostettu jälleen uusi punamultahallitus, jonka johdossa tosin oli hallituspuolueiden kompromissina RKP:n Ralf Törngren. Se ei ollut yhtä innokas uusiin avauksiin länteen kuin edeltäjänsä, ja koska Yhdysvaltain Suomen-politiikan tärkeänä lähtökohtana oli,

¹⁴⁷ State Departmentin Bureau of Economic Affairsin raportti Yhdysvaltain ulkomaisesta talouspolitiikasta 17.5.1954. State Departmentin www-dokumentti. <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v01p1/d22>> [luettu 23.3.2016]; UM:n poliittinen tiedotus n:o 52 (25.5.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

¹⁴⁸ Nykopp Tuomiojalle 10.2.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

että suomalaisille voitiin antaa talousapua vain näiden sitä itse pyytäessä, vaimeni Staten aloitteellisuus maan tukemisen suhteen jälleen tavanomaisemmalle tasolle. Suomen idänkaupan kehitys pysyi joka tapauksessa vahvasti Yhdysvaltain tarkkailun alla, siitä pitivät huolen Moskovassa käynnistyneet kauppaneuvottelut. Heinäkuuhun mennessä ne olikin jo saatu päätökseen, lyhyeltä oppositiokaudeltaan hallitukseen palanneen ulkoministeri Kekkonen toimittua Suomen delegaation johtajana.¹⁴⁹

Uudesta kauppasopimuksesta oli saatu pitkälti Suomen toiveiden mukainen, vaikka Neuvostoliiton ensimmäisissä ehdotuksissa oli pyritty huomattavasti suurempiin kokonaislukemiin. Idänkaupan osuutta ei Suomessa haluttu kuitenkaan liiaksi paisuttaa, olihan länsileiriä juuri jouduttu rauhoittelemaan sen johdosta. Huolta sopimuksessa aiheuttivat lähinnä siihen sisällytetyt kaksi suurta jäänmurtajaa, jollaisten toimittamista Yhdysvallat ja Britannia eivät katsoneet hyvällä. Tiedottaessaan Suomen ulkomaanedustustoja neuvottelujen kulusta ulkoministeriö tosin korosti, että Suomen ei Naton ulkopuolisena maana tarvinnut juridisesti sitoutua sen kauppasaartolistoihin. Lähetystöjen informoiminen katsottiin aiheelliseksi, sillä neuvotteluista ”todennäköisesti tullaan levittämään vääriäkin ja liioiteltuja tietoja”. Voidaan päätellä, että tiedotus oli suunnattu erityisesti Washingtonin lähetystölle, sillä State Departmentissa kauppaneuvotteluja seurattiin suurella mielenkiinnolla. Neuvostoliitto oli myös tyypilliseen tapansa halunnut liittää sopimukseen Euroopan kollektiivista turvallisuutta käsitelleen poliittisen kommunikation, mutta senkin sisällön Suomi oli saanut määritellä pitkälti mieleisekseen.¹⁵⁰

Staten ensireaktio kauppasopimukseen oli huhujen pohjalta kuitenkin voimakas. Pohjoismaiden osaston päällikkö Raynor oli kutsunut Nykoppia sijaistaneen Veikko Makkosen luokseen ja esittänyt ministeriönsä vakavan huolen Suomen muuttumisesta yhä riippuvaisemmaksi Neuvostoliiton kaupasta, mainiten erityisesti sopimuksen sisältämät laivatoimitukset. Asia sai vielä sekä Yhdysvaltain että Suomen kannalta ei-toivottua julkisuutta, kun ulkoministeriössä tapahtuneen tietovuodon seurauksena amerikkalaisten jyrkkä kanta päätyi sanomalehti Uuden Suomen sivuille. Lehden mukaan Yhdysvallat oli jättänyt Suomelle nootin, jossa sanottiin sen pitävän kauppasopimusta vaarallisena Suomelle ja vaikeuttavan Yhdysvaltain mahdollisuuksia maan taloudelliseen avustamiseen.¹⁵¹

Töihin palattuaan Nykopp kutsuikin pikaisesti Staten edustajia lounaalle rauhoitellakseen tilannetta. Lähettiläs korosti ulkoministeriön ohjeita mukaillen sopimuksen vakiinnuttavan

¹⁴⁹ Rautkallio 1990, 252–264, 272; Hanhimäki 1996, 147.

¹⁵⁰ UM:n poliittinen tiedotus n:o 6 (22.7.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

¹⁵¹ Rautkallio 1990, 284–285.

Neuvostoliiton osuuden Suomen ulkomaankaupasta entiselle tasolleen, sillä kasvuluvut olivat linjassa koko ulkomaankaupan oletetun kehityksen kanssa. Lisäksi hän painotti Suomen länsiviennin perinteisen lippulaivan, metsäteollisuuden, viennin suuntautuvan jatkossakin valtaosin läntisille markkinoille. Sopimukseen liitetyn kommunikation merkitystä Nykopp vähätteli todeten sen vain toistavan YVA-sopimuksen tekstiä. Ylipäätään Suomen kauppavaihto Neuvostoliiton kanssa oli lähettilään mukaan luonnollinen ja Suomelle hyödyllinen asia, ja kauppaneuvotteluissa tehdyt myönnytykset ”katsottava hinnaksi, joka Suomen hyvin kannattaa maksaa suhteittensa hoitamiseksi Neuvostoliittoon”.¹⁵²

Saatuun tarkempia tietoja sopimuksesta sekä Nykoppilta että Helsingin-lähetystöltään amerikkalaisten suhtautuminen siihen muuttuikin selvästi rauhallisemmaksi. Staten edustajat eivät Nykoppin mukaan nimittäin esittäneet juurikaan vastaväitteitä hänen argumenteilleen. Ainoat huomauttamisen aiheet liittyivät sopimukseen sisältyneen laivoajelman laajuuteen sekä mainittuun kommunikation. Toisaalta myönnettiin toimitettavien laivojen olevan kooltaan ja nopeudeltaan enimmäkseen niin vaatimattomia, että niitä ei Cocomin piirissäkään olisi luokiteltu strategiseksi materiaaliksi. Ulkopoliittisten linjausten liittämistä kauppasopimukseen Staten miehet pitivät huolestuttavana, mutta myönsivät suomalaisten hoitaneen asian taitavasti, kun Neuvostoliiton alkuperäistä tekstiluonnosta oli muokattu neutraalimpaan suuntaan.¹⁵³

Kauppaneuvottelujen lopullinen tulos otettiinkin Yhdysvalloissa vastaan pääosin huojentuneesti. Amerikkalaislehdet näkivät varsin yksimielisesti Suomen torjuneen Neuvostoliiton yritykset saattaa maa suurempaan taloudelliseen ja poliittiseen riippuvuuteen itsestään. Myös State Department oli antanut lausuntoja, jonka mukaan kauppasopimus olisi voinut olla Yhdysvaltain kannalta huonompikin. Palattuaan Suomessa viettämältään kesälomalta Washingtoniin Nykopp sai toki vielä vastailla Statessa kysymyksiin, jotka koskivat muun muassa Suomen ja Neuvostoliiton hävittäjäkauppoja, itänaapurin myöntämää kultalainaa sekä sopimukseen liitettyä kommunikation. Hänen antamansa tiedot kuitenkin ilmeisesti tyydyttivät kuulijoita yhä, sillä Nykoppin mukaan lisäkysymyksiä ei vastausten jälkeen esitetty. Lisäksi lähettiläälle oli todettu, ettei Staten tulkinnan mukaan uusi 5-vuotissopimus merkinnyt muutosta Suomen kauppapolitiikassa. Niinpä Yhdysvaltain Suomen-politiikkakaan ei sen seurauksena muuttunut: maan taloutta oltiin edelleen valmiita tukemaan sopivin keinoin. Eräs

¹⁵² Nykopp Wuorelle 30.7.1954. J.K. Paasikiven kokoelma, V:35, KA.

¹⁵³ Nykopp UM:lle 20.7.1954. J.K. Paasikiven kokoelma, V:27, KA; Nykopp Wuorelle 30.7.1954. J.K. Paasikiven kokoelma, V:35, KA; Rautkallio 1990, 285. Uusi kauppasopimus sisälsi yhteensä 536 alusta, lähes 200 enemmän kuin edellinen. Tässä valossa State Departmentin suoja reaktio oli hieman yllättävä. Ks. myös Jensen Eriksen 2014, 219.

osoitus tästä oli Yhdysvaltain laskuun tilatun 250 miljoonan markan arvoisen puutavaraerän toimitus Kreikkaan syksyllä 1954.¹⁵⁴

Moskovan kauppaneuvottelut olivat Yhdysvaltain näkökulmasta päättyneet torjuntavoittoon, mutta marraskuussa 1954 Neuvostoliiton nähtiin taas painostavan Suomea ja muita Euroopan puolueettomia maita valtansa alle. Länsi-Saksan liittyttyä Natoon aiemmin samana vuonna Neuvostoliitto oli ”saksalaisen militarismin” noususta huolestuneena alkanut valmistella ideaa yleiseurooppalaisesta turvallisuuskonferenssista, johon se marraskuussa kutsui kaikki Euroopan maat. Nato-maat torjuivat osallistumisen välittömästi, mutta Suomessa kutsu tuotti suurta levottomuutta: Itä-Euroopan satelliittimaiden rinnalla esiintyminen ei houkuttellut, mutta toisaalta Neuvostoliiton reaktion pelossa Nato-maiden rintamaankaan ei voitu muuttamatta liittyä. Hankalassa tilanteessa päädyttiin kuitenkin lopulta nerokkaaksi osoittautuneeseen ratkaisuun. Suomi ilmoitti periaatteessa tukevansa aloitetta, mutta konferenssiin se osallistuisi ainoastaan, mikäli kaikki Euroopan maat niin tekisivät.¹⁵⁵

Yhdysvalloissa aavisteltiin kuitenkin tyypilliseen tapaan aluksi pahinta. State Department oli järjestänyt lehdistölle tiedotustilaisuuden, jossa ministeriön edustaja leimasi konferenssikutsun propagandaeleeksi, jonka tarkoituksena ei ollutkaan Yhdysvaltain ja sen liittolaisten osallistuminen. Sen sijaan venäläiset pyrkivät painostamaan Euroopan pienet puolueettomat maat mukaan kokoukseen vaikutusvaltaansa niissä kasvattaakseen. Staten edustaja ei uskonut Ruotsin, Sveitsin tai Jugoslavian taipuvan painostukseen, mutta Itävallan ja Suomen suhteen hän ei ollut varma: maat saattaisivat arkaluontoisen maantieteellisen asemansa takia olla pakotettuja hyväksymään kutsun. Staten tulkinta levisi pian sanomalehtiin, ja sen sisältö vielä hieman muuttui matkalla: esimerkiksi New York Herald Tribune piti Helsingistä saamiensa lisätietojen perusteella jo todennäköisenä, että Suomi tulisi osallistumaan konferenssiin.¹⁵⁶

Washingtonin lähetystö ei luonnollisesti voinut ottaa asiaan kantaa, ennen kuin Helsingistä oli saatu tietoon hallituksen virallinen vastaus. Sen saavuttua lehdistö oli kyllä raportoinut Suomen torjuneen kutsun edellä kuvatulla tavalla, mutta State oli pysynyt julkisuudessa hiljaa aiheesta. Syynä oli epäluulo Suomen kannan pitävyydestä: Hayden Raynor oli tiedustellut Nykoppilta, miten Suomi reagoisi, jos Neuvostoliitto ei tyytyisi vastaukseen vaan ryhtyisi toden teolla painostamaan sitä osallistumaan nyt vain itäblokin maiden väliseksi supistuneeseen konferenssiinsa. Pontta epäilyille oli antanut tieto ulkomaankauppaministeri Mikojanin

¹⁵⁴ Washingtonin lähetystön lehdistökatsaus n:o 12 (30.7.1954). 94 B Yhdysvallat, UMA; UM:n poliittinen tiedotus n:o 77 (20.9.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Hanhimäki 1996, 138–139; Rautkallio 1990, 285.

¹⁵⁵ Hanhimäki 1996, 145–146.

¹⁵⁶ Washingtonin lähetystön lehdistökatsaus n:o 15 (19.11.1954). 21/48, UKA.

tulevasta Suomen-vierailusta – tämän spekulointiin saapuvan painostamaan suomalaisia pyörtämään kantansa. Nykopp oli torjunut epäilyjä parhaansa mukaan, ja vastannut Raynorille Suomen voivan jo YYA-sopimuksen nojalla jättäytyä sivuun suurvaltojen kiistoista, jollaiseksi turvallisuuskokous oli nyt muodostunut. Lähettiläs vakuutti myös kansalaismielipiteen olevan Suomessa vankasti hallituksen vastauksen takana. Kuitenkin vasta konferenssin alkaminen Moskovassa ilman Suomen delegaatiota oli pannut pisteen amerikkalaisten epäilyksille.¹⁵⁷

Vaikka State Departmentkin pian myönsi Nykoppille Suomen väistäneen konferenssikutsun taitavasti, Neuvostoliiton aloitteita Suomen suhteen seurattiin tämän jälkeenkin valppaana. Epäilystä herätti muun muassa maan Suomelle myöntämä uusi, matalakorkoinen kultalaina. Stalinin seuraajien ystävällisyydessä Suomea kohtaan oli amerikkalaisten mielestä koira haudattuna, vaikka akuutissa vaarassa maan ei uskottukaan olevan. Tavattuun Staten edustajia jälleen joulukuussa 1954 Nykopp pyrki hälventämään näitä pelkoja. Lähettilään mukaan Suomen velkaantuminen Neuvostoliitolle ei ollut hälyttävää, sillä maiden välinen kauppa osoitti jatkuvasti ylijäämää Suomelle. Muutoinkaan Suomelle ei ollut esitetty Moskovasta mitään uusia vaatimuksia, vaikka Euroopassa tapahtui suuria muutoksia: itäblokissa oli vireillä Varsovan liiton muodostaminen ja länsiliittoutuneet taas valmistelivat Länsi-Saksan jälleenaseistamista maan Nato-jäsenyyden seurauksena. Nykoppin vakuutteluista huolimatta Staten pitkän tähtäimen näkemys Suomen tulevaisuudesta pysyi pessimistisenä.¹⁵⁸

Sama päti amerikkalaislehdistöön, joka esitti yhä synkempiä arvioita Suomen kehityksestä. Joulukuussa 1954 New York Times oli julkaissut kirjeenvaihtajansa kirjoituksen, jossa väitettiin muun muassa Suomen vastarinnan Neuvostoliittoa kohtaan olevan heikentymässä ja Ruotsin olevan akuutisti huolissaan Suomen muuttumisesta satelliitiksi. Nykopp oli ottanut kirjoituksen puheeksi State Departmentissa ja valittanut sen olevan Suomen kannalta hyvin ikävän, kun maa oli juuri osoittanut halua ja kykyä pysytellä erillään itäblokista. New York Times suurena lehtenä vaikutti monien muidenkin lehtien ulkopoliittiseen kirjoitteluun, joten asialla oli merkitystä. Lähettiläs painotti, etteivät ystävälliset suhteet Neuvostoliittoon välttämättä tarkoittaneet minkään merkittävien myönnytysten tekemistä venäläisille ja sai lypsettyä Staten edustajalta myös hyväksynnän argumentilleen. Tämä myönsikin, ettei kirjoitus vastannut Helsingin lähetystöltä saatuja tietoja eikä näin ollen edustanut myöskään Staten kantaa.¹⁵⁹

¹⁵⁷ UM:n poliittinen tiedotus n:o 97 (22.11.1954) & n:o 101 (29.11.1954); UM:n poliittisen osaston lehdistökatsaus n:o 46 (10.12.1954). 21/48, UKA.

¹⁵⁸ UM:n poliittinen tiedotus n:o 110 (13.12.1954) & n:o 115 (20.12.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:27, KA; Hanhimäki 1996, 145–146.

¹⁵⁹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 110 (13.12.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:27, KA.

Nykopp ja sanomalehtiavustaja Jakobson olivat käyneet myös Timesin ulkomaantoimituksen puheilla moittimassa lehden välittämää yksipuolista kuvaa Suomesta. Lehdelle oli jätetty myös virallinen protesti, jonka oli allekirjoittanut itse presidentti Paasikivi. Käynnin seurauksena Times olikin julkaissut pian pitkän kirjoituksen, jossa tasapainotettiin aiempia näkemyksiä: suomalaisten todettiin yhä vastustavan Neuvostoliiton vaikutusvallan liiallista kasvua maassaan, vaikka venäläisten aktiivisuus olikin silmiinpistävän voimakasta. Lähetystön suhteet lehdistöön näyttävätkin olleen kunnossa, kun Timesin kaltainenkin arvovaltainen julkaisu oli valmis tarkentamaan käsityksiään Suomen toivomuksesta.¹⁶⁰

Skeptisyys Suomen tulevaisuutta kohtaan ei silti kadonnut Yhdysvalloista helposti. Se myös tuntui henkilöityvän lokakuussa jälleen pääministeriksi nousseeseen Kekkoeseen, jonka väitettiin jopa toimivan kansan tahtoa vastaan myötäilemällä ylenpalttisesti Neuvostoliittoa. Esimerkiksi suuri aikakauslehti U.S. News and World Report oli esittänyt tämän suuntaisia väitteitä, jonka seurauksena Nykopp ja Jakobson olivat kutsuneet sen edustajia lounaalle oikaistakseen näiden näkemyksiä. Lehden hampaisiin joutunutta Kekosta oli yritetty puolustaa viittaamalla maan hankalaan ulkopoliittiseen asemaan, joka olisi tullut ottaa huomioon pääministeriä arvosteltaessa, mutta kuulijat olivat pitäneet kiinni kannastaan. Eräs United Pressin kirjeenvaihtaja taas oli vihjannut lähetystölle, että myös State Department syötti lehdistölle kielteisiä arvioita Kekkoesta, vaikkei hänestä sentään virallisissa yhteyksissä puhuttu pahaa. Suomen saama negatiivinen huomio selvästi vaivasi Nykoppia, joka Eero A. Wuorelle kirjoittamassaan kirjeessä pohti keinoja tilanteen parantamiseksi. Ratkaisuksi lähettiläs ehdotti lisäpanostusta yhteydenpitoon amerikkalaisten kanssa:

”Minusta tuntuu, että Suomessa ehkä voitaisiin tehdä enemmän public relations’in alalla tännepäin, nimenomaan hallituksen jäsenten taholta. Aikaisemmin on Yhdysvaltojen lähetystön taholta valitettu, ettei lähetystö pääse kosketukseen hallituksen johdon kanssa, mikä on omiaan synnyttämään tarpeetonta bad feeling’iä. – – Olen omasta puolestani vakuuttunut siitä, että jos pääministeri itse ottaisi vastaan suurlehtien Suomeen lähettämät kirjeenvaihtajat ja keskustelisi heidän kanssaan, tämä olisi omiaan estämään epäluulojen levittämistä häntä vastaan täkäläisessä lehdistössä.”¹⁶¹

Nykopp piti amerikkalaislehtien negatiivista kirjoittelua siis osittain myös hallituksen omana syynä, kun Yhdysvaltain suurlähetystöä ja lehtien kirjeenvaihtajia ei ollut otettu tarpeeksi

¹⁶⁰ UM:n poliittinen tiedotus n:o 112 (16.12.1954). 21/48, UKA; Hanhimäki 1996, 146.

¹⁶¹ Nykopp Wuorelle 22.12.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

huomioon. Näiden paremmalla hoitamisella voitaisiin ehkäistä ikävää julkisuutta ennalta. Washingtonin lähetystön oli Nykoppin mukaan jokseenkin mahdotonta enää korjata jo syntyneitä vahinkoja, varsinkin kun Suomeen kirjeenvaihtajia lähettäneet suuret lehdet saattoivat aina vedota saaneensa tietonsa paikan päältä. Amerikkalaisten näkökulmasta Neuvostoliitto oli vuoden 1954 aikana pyrkinyt voimakkaasti kasvattamaan vaikutusvaltaansa Suomessa, ja tästä johtuen maan asema näytti lännestä käsin yksinkertaisesti epävakaa. Suomalaisten mahdollisuudet kuvan muuttamiseksi olivat varsin rajalliset, ja Washingtonissa olikin siksi varauduttu tukemaan uhanalaiseksi tulkittua pientä pohjoismaata entistä aktiivisemmilla vastatoimilla. Tästä huolimatta Suomen-politiikan peruslinja pysyi ennallaan: maan ajautumista taloudelliseen ja poliittiseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta oli toki pyrittävä ehkäisemään, mutta sen idänsuhteita ei saanut missään nimessä vaarantaa liian näkyvillä operaatioilla.¹⁶²

3.3. Suomalaiset saarronmurtajat

”Mitä laivatoimituksiin Kiinaan tulee, ovat nämä kaikkein huonointa poliittista propagandaa Suomelle täällä.”¹⁶³

– Johan Nykopp, 3.4.1954

Vaikka State Department suhtautui 1950-luvun puolivälissä myönteisesti Suomen taloudelliseen avustamiseen, suomalaiset eivät aina tehneet sitä aivan helpoksi. Yhdysvaltain avustushalua koettelivat ajoittain kovastikin toimet, joilla suomalaiset uhmasivat lännen kommunistiblokkia vastaan suunnattua saartopolitiikkaa. Suomen näkökulmasta tilanne oli monimutkaisempi, sillä muodollista velvoitetta saarron noudattamiseen ei ollut. Maan omalaatuista geopoliittista asemaa oli luontevaa pyrkiä hyväksikäyttämään käymällä kauppaa sekä itään että länteen.

Kuten on jo tullut todetuksi, suomalaisen telakkateollisuuden tuotteille löytyi 1950-luvulla paljon markkinoita kommunistimaista, joiden omaa talouskasvua ja teollistumista rajoittivat Yhdysvaltain johtaman liittouman asettamat pakotteet. Paljolti niistä johtuen maiden kauppalaivastot olivat erittäin vaatimattomassa kunnossa – aluspula oli 1950-luvun puoliväliin tultaessa niin voimakas, että uusien alusten lisäksi suomalaiset varustamot onnistuivat myymään kommunisteille jopa romutuskuntoisia laivoja kelpo hintaan. Lännen

¹⁶² Nykopp Wuorelle 22.12.1954. Kb24b Nykopp, UMA; Hanhimäki 1996, 146.

¹⁶³ Nykopp Wuorelle 3.4.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

saartopolitiikasta johtuen nämä monien suomalaisyritysten kannalta hyvin houkuttelevat kaupungit olivat kuitenkin ongelmallisia.¹⁶⁴

Lännen vientikieltolistoissa määriteltiin tarkasti, minkälaisia aluksia itäblokkiin sai myydä: esimerkiksi kantavuudelle tai nopeudelle oli määritelty ylärajat alustyyppistä riippuen. Suomessa määräyksiä ei kuitenkaan 1950-luvun alun idänkaupan huumassa aina noudatettu. Viranomaisille ei ollut myöskään vielä syntynyt selvää toimintamallia vientilisenssien myöntämisessä, vaan kauppajen ympärillä käytiin sisäpoliittista kamppailua. Laivanrakennusteollisuus, varustamot ja niitä lähellä olleet tahot onnistuivat saamaan useaan otteeseen tahtonsa läpi, vaikka Yhdysvallat protestoi alusmyyntejä sekä Washingtonissa Nykoppille että Helsingissä suurlähettiläänsä välityksellä.¹⁶⁵

Niklas Jensen-Eriksen onkin todennut Suomen olleen laivojen osalta tärkein aukko lännen kauppasaarrossa 1950-luvun puolivälin tienoilla.¹⁶⁶ Tästä seurasi, että Nykopp sai harmikseen varautua selittämään State Departmentille tapauksia, joissa kommunisteille oli myyty määräyksiä rikkoneita aluksia Suomen hallituksen puuttumatta asiaan. Eräs esimerkki oli Puolaan vuonna 1953 kaupattu tankkilaiva ”Neste”, jonka myynti herätti erityisen ikävää huomiota siksi, että myyjänä toimi valtionyhtiö. Nykopp oli vähätellyt kaupan merkitystä selittäen aluksen olleen vanha ja huonokuntoinen, mutta Statessa asia herätti silti närää. Lähettiläs itse piti kauppaa harkitsemattomana ja kommentoi Eero A. Wuorelle lähettämässään kirjeessä amerikkalaisten pääsevän nyt sanomaan, kuinka Suomen hallituksella olisi ollut otollinen tilaisuus osoittaa hyvää tahtoa Yhdysvaltoja kohtaan jättämällä kaupan tekemättä. Nykoppin mukaan jokaista tekoa itäblokin aluspulan helpottamiseksi katsottiin State Departmentissa ”karsain silmin”.¹⁶⁷

Eräs uusi asiakas suomalaisen metalliteollisuuden tuotteille oli 1950-luvulta alkaen Kiinan kansantasavalta.¹⁶⁸ Kiinan kiinnostuksen kohteena olivat muiden kommunistimaiden tavoin erityisesti rahti- ja tankkilaivat, niin uudet kuin käytetytkin. Tätä kauppaa ei länessä kuitenkaan oltu valmiita sietämään käytännössä lainkaan. Kiina oli Korean sodan seurauksena asetettu YK:n toimesta vielä muitakin kommunistimaita tiukempaan kauppasaartoon, joka oli Koreassa tehdystä aselevosta huolimatta yhä voimassa 1950-luvun puolivälissä. Saarron pitävyyttä oli

¹⁶⁴ Jensen-Eriksen 2014, 216–217, 232–240.

¹⁶⁵ Wuori Nykoppille 5.1.1955. Kb24b Nykopp, UMA; Jensen-Eriksen 2014, 224–225, 235–238; Arho Havrén 2009, 58–59.

¹⁶⁶ Jensen-Eriksen 2014, 223.

¹⁶⁷ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA; Kuisma 1997, 146.

¹⁶⁸ Suomella oli tuolloin erityisasema Kiinan ulkomaankaupassa: se oli ensimmäinen länsimaa, joka solmi viralliset kauppasuhteet kansantasavallan kanssa vuonna 1952 ja Kiinasta tuli nopeasti Suomen metalliteollisuudelle peräti toiseksi tärkein vientimaa. Ks. Arho Havrén 2009, 53; Jensen-Eriksen 2014, 230.

länsivalloille erityisen tärkeää, koska sitä saatettiin käyttää neuvotteluvälittinä kiinalaisia vastaan. Amerikkalaisnäkökulmasta Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa oli maan geopoliittisen aseman takia realiteetti, joka oli pakko hyväksyä siitä huolimatta, että siihen sisältyi jonkin verran myös laivojen ja muun strategisen materiaalin vientiä. Kaupanteko kiinalaisten kanssa ei sen sijaan ollut Suomelle taloudellisesti tai poliittisesti välttämätöntä, joten sitä kohtaan Yhdysvaltain suhtautuminen oli ankarampaa. Lisäksi asiaan vaikutti se, että Kiinan saarto oli nimenomaan YK:n päätös. Suomalaisia oli helpompi vaatia osallistumaan maailmanjärjestön asettamaan kuin vain Nato-maiden alaiseen saartoon, etenkin kun Suomen tulevasta YK-jäsenyydestä oli jo alettu puhua niin maailmalla kuin kotimaassa.¹⁶⁹

Niinpä State Departmentin jyrkkä reaktio ei ollut yllätys, kun se keväällä 1954 oli saanut tiedon Wärtsilän aikeista rakentaa kiinalaisille suurehko, 8000 tonnin vetoinen tankkialus. State antoi ymmärtää pitävänsä asiaa niin vakavana, että samaan aikaan vireillä olleista suunnitelmista länsivientinsä laskusta kärsineen Suomen tukemiseksi oltiin valmiita tyystin luopumaan. Nykopp kirjoitti asiasta kiireesti pääministeri Tuomiojalle ja ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Wuorelle. Lähettiläs vetosi sen puolesta, ettei kotimaassa pilattaisi muutaman laivakaupan takia Staten avustushalukkuutta, joka oli sentään kokonaisuutena maan elinkeinoelämälle paljon tärkeämpi asia. Kärjistäen voisikin todeta Yhdysvaltain Suomen-politiikan sisältäneen lastenkasvatuksestakin tutun keinovalikoiman: toivottujen tulosten saamiseksi oltiin valmiita käyttämään lahjonnan lisäksi myös uhkailua ja ainakin lievää kiristystä. Tässä tapauksessa keinot tepsivät paitsi Nykoppiin myös hallitukseen, sillä Helsingissä ryhdyttiin toimiin mainitun tankkerin korvaamiseksi pienemmillä aluksilla.¹⁷⁰

Suomen näkökulmasta asioita mutkisti kuitenkin se, että länsimaiden saartopoliitiikka oli vuosikymmenen puoliväliin tultaessa risteävien intressien ja jatkuvien neuvottelujen kohteena. Yhdysvaltain liittolaiset vaativat julkisesti saartomääräysten lieventämistä ja kaupan vapautumisen odotettiin tapahtuvan lähitulevaisuudessa, jolloin valmiiksi luodut kauppayhteydet olisivat arvossaan. Amerikkalaisten virallinen linja pysyi kuitenkin sitkeästi ennallaan. Washingtonista käsin näyttikin siltä, että nopeita lievennystä embargomääräyksiin oli ainakaan Kiinan suhteen tuskin luvassa. Kysymykseen liittyi näet olennaisesti amerikkalainen sisäpolitiikka, jossa taloudellisella sodankäynnillä oli vankkumattomat kannattajansa, sekä Kaukoidän tulenarka asema suurvaltapolitiikassa. Näitä mielialoja tarkkaillut Nykopp kehottikin maanmiehiään erityiseen varovaisuuteen Kiinan-kaupan osalta. Niin kauan kuin esimerkiksi

¹⁶⁹ Jensen-Eriksen 2014, 216–224, 232–240; UM:n poliittinen tiedotus n:o 24 (22.3.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

¹⁷⁰ Nykopp Tuomiojalle 28.3.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Wuori Nykoppille 29.3.1954 & Nykopp Wuorelle 3.4.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

Englanti ja Skandinavian maat noudattivat Kiinan suhteen YK:n saartopolitiikkaa, ei Suomenkaan tullut sisällyttää embargotavaroita kauppasopimukseen maan kanssa. Erikseen Nykopp mainitsi laivat, joista tarjotut ylihinnat kertoivat siitä, etteivät muut länsimaat niitä kiinalaisille suostuneet myymään. Rivien välistä on luettavissa, että tämä asetti Suomen lähettilään mielestä kyseenalaiseen valoon. Hyvillä hinnoilla oli hänen mukaansa sitä paitsi kääntöpuolensa:

” – – saamamme kokemus kauppaneuvotteluista kommunistimaiden kanssa osoittaa, että vastapuolen maksamat ylihinnat otetaan takaisin tavalla tai toisella. Olen nähnyt, että Suomi on jo joutunut jälleenmyymään kiinalaisia tuotteita. Mitenkä näiden kauppojen kannattavuuden laita lienee?”¹⁷¹

Nykopp ei ollut aivan hakoteillä epäilyissään. Kiinan kanssa käyty clearing-kauppa hyödytti vientiyrityksiä, mutta vastineeksi maahan jouduttiin tuomaan melko tarpeetonta tavaraa, jota jouduttiin myymään eteenpäin ajoittain tappiollisesti. Lisäksi tämä ulkomaankaupan uusi aluevaltaus alkoi jo käytännössäkin rasittaa Suomen ja Yhdysvaltain suhteita. Kun alkuvuodesta 1955 maiden välillä keskusteltiin tavoista, joilla maatalouden ylijäämätuotteiden myynnistä FOA:lle¹⁷² syntyneitä markkasaatavia voitaisiin käyttää Suomea hyödyttäen, esteeksi nousivat nimenomaan Kiinaan myydyt laivat.¹⁷³ State Departmentin Hayden Raynor kertoi Nykoppille, että varojen lainaaminen Suomelle edellytti poikkeuksen tekemistä Battle Actin määräyksistä, johon presidentti voisi kyllä ryhtyä katsoessaan sen palvelevan Yhdysvaltain etua. Raynor epäili kuitenkin, että YK:n kauppasaartoa rikkoneet laivakaupat kiinalaisten kanssa herättäisivät niin negatiivista huomiota julkisuudessa, että poikkeusta ei välttämättä tehtäisi. Näin myös kävi, eikä ”maatalousmarkkojen” lainaamisesta Suomelle tullut sillä kertaa mitään.¹⁷⁴

Nykopp oli tosin välittänyt Statelle Ulkoministeriön selityksen, jonka mukaan vientilisenssejä myönnettäessä oli tapahtunut erehdys. Suomalaisviranomaisten kerrottiin olleen epätietoisia Kiinaa koskevasta, muuta itäblokkia tiukemmasta kauppasaarrosta ja tulkinneen kyseisten

¹⁷¹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 4 (13.1.1954) J.K.Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

¹⁷² Foreign Operations Administration; vuosina 1953–55 toiminut virasto, jonka tehtävänä oli kontrolloida Yhdysvaltain taloudellisia ja sotilaallisia avustushjelmia toisen maailmansodan jälkeen. Ks. esim. Records of the FOA 1948–56. Yhdysvaltain kansallisarkiston [www-dokumentti](http://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/469.html#469.6). <<http://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/469.html#469.6>> [luettu 6.1.2016]

¹⁷³ Vuosina 1954–59 Yhdysvallat myi maatalouden ylijäämiä Suomeen yli 40 miljoonan dollarin arvosta. Näiden varojen muuttaminen lainoiksi oli Suomen intresseissä, ja Nykopp oli aiemmin esittänyt mm. niiden ohjaamista Pohjois-Suomen metsäteollisuuden modernisointiin. Yhdysvaltain Helsingin-lähetystön tuesta huolimatta Washingtonista ei kuitenkaan löytynyt valmiutta Battle Actin ohittamiseen ennen vuotta 1957. Ks. Jensen-Eriksen 2007, 215–216.

¹⁷⁴ Jensen-Eriksen 2014, 230–232; UM:n poliittinen tiedotus n:o 11 (3.2.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Jakobson Junnilalle 13.4.1956. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA.

laivojen olevan niin pieniä ja hitaita, ettei niiden myynti aiheuttaisi ongelmia. Kiinan saarto koski kuitenkin kaiken kokoisia aluksia, ja lisäksi yksi myydyistä laivoista ylitti kooltaan ja nopeudeltaan myös tavanomaiset kommunistimaita koskeneet määräykset. Tämä heikensi selityksen uskottavuutta. Raynorin mukaan laivojen myynti olikin jo itsessään ikävä asia, joka tulisi herättämään paljon negatiivista huomiota. Pahemmaksi tilanteen teki vielä se, että julkisuudessa saatettaisiin sanoa Suomen hallituksen siunanneen kauppasaarron murtamisen myöntämällä aluksille vientilisenssit.¹⁷⁵

Vaikka muutaman laivan myyminen tuskin ratkaisi kylmää sotaa suuntaan tai toiseen, Yhdysvallat sai aiheesta hyvän keinon painostaa Suomea vähentämään kauppansa Kiinan kanssa. Nykopp otti Staten varoitukset vakavasti. Raportoidessaan keskustelustaan Ulkoministeriöön lähettiläs vaikuttikin omaksuneen amerikkalaisten kannan. ”Selvää on, että tämä juttu, mikäli se tulee julkisuuteen, tulee erittäin haitallisesti vaikuttamaan suhteisiimme tänne”, aloitti huolestunut Nykopp, joka sen jälkeen toisti jo vuotta aiemmin esittämiään näkemyksiä intoutuen poikkeuksellisen jyrkkään kritiikkiin Suomen Kiinan-kauppaa ja sen edistäjiä kohtaan:

”Olen aikaisemmin Kiinan kauppaamme koskevissa lausunnoissani aina esittänyt sen mielipiteen, että meidän olisi syytä olla ryhtymättä mihinkään toimenpiteisiin, jotka täällä voidaan tulkita kommunisti-Kiinan tukemiseksi. Tosiasiaan on, että Kiinan kauppaamme tappiollisen jälleenviennin avulla on ylläpidetty luonnottoman korkealla tasolla. Tämä jälleenvienti on käynyt mahdolliseksi vain valtiovallan avulla kuluttajien joutuessa viime kädessä maksamaan tappiot korotettujen tuontihintojen muodossa. Olen tosin – – kuullut, että kiinalaiset ovat valmiit maksamaan laivoista – – korkeita ylihintoja vanhastakin tonnistosta. Nämä ylihinnat jo osoittavat, että kysymyksessä ovat sellaiset kaupat, joita muitten länsimaitten hallitukset eivät hyväksy. Minusta tuntuu, etteivät muutamien laivanvarustajien saamat poikkeukselliset voitot eivätkä Suomen Pankin näistä kaupoista saamat lisävaluuttamäärät suinkaan vastaa sitä Yhdysvaltain good willin menetystä, joka on näitten kauppajen tuloksena Suomelle. Täällä voi vielä herätä sekin epäluulo, että Suomi tekee satelliittipalveluksia kommunistiblokille, vaikkei siitä olekaan nyt kysymys.”¹⁷⁶

¹⁷⁵ UM:n poliittinen tiedotus n:o 11 (3.2.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

¹⁷⁶ UM:n poliittinen tiedotus n:o 11 (3.2.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

Nykopp oli ylipäättään vakuuttunut siitä, ettei Suomessa ymmärretty taloudellisen sodankäynnin merkitystä Yhdysvalloille saati sen uhmaamisesta koituvia seurauksia. Niinpä hän kehotti ulkoministeriötä painostamaan varustamoja luopumaan laivojensa myynnistä, mikäli sopimuksia ei vielä ollut allekirjoitettu. Varustamot olivat riippuvaisia Suomen Pankin luvista hankkiessaan uusia aluksia, ”joten valtiovallalta ei pitäisi puuttua edellytyksiä ’ylipuhumiselle’”, lähettiläs painotti. Raporttinsa lopussa Nykopp viittasi vielä seikkaan, joka hämmensi hänen lisäksi myös amerikkalaisia: Miksi Suomi riskeerasi suhteensa Yhdysvaltoihin tekemällä palveluksia Kiinan kaltaiselle maalle, jolla ei ollut Suomeen nähden mitään painostuskeinoja? Lähettiläs piti asiaa siinä määrin tärkeänä, että palasi siihen vielä ulkoministeriölle lähettämässään Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden vuosikatsauksessa lähes vuotta myöhemmin. Nykoppin mukaan YK:n Kiinan-kauppaa koskevien määräyksien rikkominen Suomen taholta oli selvästi haitannut sen muutoin hyviä länsisuhteita vuonna 1955.¹⁷⁷

Nykopp myötäilikin lähettiläskaudellaan idänkauppaa koskevista kysymyksissä usein Yhdysvaltojen kantaa. Osittain kyse oli varmaankin ideologisista mieltymyksistä ja halusta asemoida Suomi länsimaiden joukkoon amerikkalaisten silmissä, mutta tätä enemmän vaikuttivat taloudelliset argumentit. Lähettiläs korosti raporteissaan toistuvasti Yhdysvaltain myönteisen suhtautumisen ja sen tuloksena saatujen lainojen merkitystä Suomen taloudelle, ja halusi jatkossa nähdä maansa integroituvan entistä tiiviimmin osaksi läntistä talousjärjestelmää. Nämä lähtökohdat eivät saaneet hämärtyä idänkaupan pikavoittojen huumassa: kommunistimaiden kanssa tuli käydä kauppaa vain siinä mitassa ja muodossa, joka ei vaarantanut poliittisia ja taloudellisia suhteita länteen.

Oma lukunsa lännen saartopolitiikan kiertämisessä olivat kiistanalaisia matkoja tehneet suomalaiset tankkilaivat. Helmikuussa 1953 suomalaistankkeri Wiima oli noussut uutisotsikoihin ympäri maailman. Tämä Suomen Tankkilaiva Oy:n omistama alus oli ottanut Constanța satamasta Romaniasta polttoainelastin ja oli matkalla kohti Shanghaita. Julkisuuteen tuli, että Yhdysvaltain viranomaiset olivat yrittäneet tuloksetta estää Wiiman matkan. Amerikkalaiset olivat nimittäin saaneet tietoonsa, että sen lastina oli kerosiinia, jota voitiin käyttää myös suihkumoottoreiden polttoaineena, vaikka rahtikirjojen mukaan kyseessä oli kotitalouksille tarkoitettu lamppuöljy. Tällaisen mahdollisesti sotilaskäyttöön päätyvän materiaalin pääsy vihollisvaltioon haluttiin estää. Lisäksi omat intressinsä aluksen pysäyttämiseen oli myös sisällissodassa tappiolle joutuneella Kiinan tasavallalla. Taiwanin saarelle vetäytyneet

¹⁷⁷ UM:n poliittinen tiedotus n:o 11 (3.2.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Nykopp UM:lle 17.1.1956. 5C 8 Washington, UMA.

tasavaltalaiset olivat Yhdysvaltain tärkeä liittolainen alueella. Tšiang Kai-šekin laivasto uhkailikin upottaa Wiiman, mikäli se yrittäisi jatkaa matkaansa Taiwaninsalmen läpi kohti Shanghaita.¹⁷⁸

Syynä tapauksen herättämään huomioon ja Yhdysvaltain reaktioon ei ollut Wiiman matkan ainutlaatuisuus vaan ennen kaikkea ajoitus. 1950-luvun alussa Itä-Aasia oli eräs kylmän sodan keskeisimpiä näyttämöitä. Korean sota oli tuolloin yhä käynnissä, ja Yhdysvaltain johtamia YK-joukkoja vastaan taisteli korealaiden kommunistien ohella Kiinan kansantasavallan joukkoja. Heikentääkseen kommunistien iskukykyä sodassa YK:n yleiskokous oli vuonna 1951 hyväksynyt päätöslauselman, jossa jäsenvaltioita kehoitettiin lopettamaan sodankäynnille tarpeellisen materiaalin vienti Kiinaan ja Pohjois-Koreaan. Kieltoavaroiden lista sisälsi myös suomalaisaluksen kuljettaman kerosiinin.¹⁷⁹

Wiiman nostattamaan kohuun vaikuttivat merkittävästi myös Yhdysvaltain sisäpoliittiset tekijät. Presidentti Eisenhower oli juuri astunut virkaansa ja hänen johdollaan Yhdysvaltain saartopolitiikkaa oltiin arvioimassa uudelleen julkisen keskustelun velloessa kiivaana aiheen ympärillä. Eisenhower itse kannatti vientirajoitusten asteittaista lieventämistä, kun taas kongressin ja senaatin jyrkimmät antikommunistit vaativat jopa Kiinan asettamista lännen yhteiseen, täydelliseen kauppasulkuun. Näille piireille Wiima olikin osoitus osittaisen saarron tehottomuudesta – kommunistit saattoivat kiertää pakotteita puolueettomien maiden avulla.¹⁸⁰

Yhdysvaltain hallitus piti todennäköisenä, että Wiiman lastin oli tarkoitus päätyä rintamalle käytettäväksi maan asevoimia vastaan. Tätä ei katsottu hyvällä, joten sekä Suomen hallitusta että laivan varustajaa vaadittiin keskeyttämään aluksen matka. Washingtonin painostuksen ensimmäisiä vastaanottajia oli luonnollisesti Nykopp, jolle muodostui keskeinen rooli jupakan selvittämisessä. Lähettiläs raportoi kotimaahan Yhdysvaltain uhkailevan Wiiman takia Suomea vaikeuksilla tulevaisuudessa kauppaneuvotteluissa sekä vientilupapolitiikan kiristämisen. Myös varustamo kohtaan suunniteltiin Yhdysvalloissa vahvoja pakotteita. Yhdysvaltain reaktiota säikähtäneet suomalaisvarustamot päättivätkin pidättäytyä jatkossa vastaavista kuljetuksista, mikä annettiin Nykoppin välityksellä tiedoksi myös amerikkalaisille. Wiima pyrittiin esittämään

¹⁷⁸ Jensen-Eriksen 2013, 569; Suomen Sosialidemokraatti 5.2.1953; HS 26.3.1953.

¹⁷⁹ Muistio Kiinan-liikenteessä olleista suomalaisaluksista 18.12.1952. 57 A Kiina, UMA; YK:n yleiskokouksen päätöslauselma nro 500 koskien lisätoimenpiteitä Korean sodassa 18.5.1951. Yhdistyneiden Kansakuntien www-dokumentti.

<[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/500\(V\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/500(V))> [luettu 16.10.2015]

¹⁸⁰ Cupitt 2000, 84–91; HS 12.2.1953.

yksittäistapauksena, joka ei tulisi toistumaan. Virallisesti Suomen hallitus kuitenkin tyytyi ilmoittamaan, ettei se voinut lain nojalla puuttua yksityisen varustamon tekemiin sopimuksiin.¹⁸¹

Hallituksen tavoitteena näyttääkin olleen lähinnä vaieta asia kuoliaaksi. Se ei kuitenkaan onnistunut, vaan tapausta seurattiin tiiviisti niin suomalaisissa kuin ulkomaisissa lehdissä koko kevään 1953 ajan. Painostuksen tuloksena varustamo lopulta määräsi Wiiman keskeyttämään matkansa ja pysähtymään Singaporeen, jossa se viipyi noin kolme kuukautta. Lastin kohtalosta käytiin pitkään neuvotteluja, ja viimein toukokuussa Wihuri suostui myymään sen Yhdysvaltain hallitukselle, mikä päätti kuukausien mittaiseksi venyneen selkkauksen.¹⁸²

Suomi pyrki kylmän sodan aikana tasapainoilemaan lännen kauppasaartopolitiikan myötäilyä ja omien idänkaupan intressiensä välillä. Wiiman tapaus oli esimerkki siitä, millaisiin hankaluuksiin käytännössä saatettiin joutua. Vaikeuksia syntyi, vaikka suomalaisten toiminta ei edes poikennut epävirallisen Cocom-yhteistyön käytännöistä. Wiiman lasti oli alkujaankin lähtöisin itäblokista, joten kyse ei ollut lännestä peräisin olevan sotamateriaalin jälleenviennistä kommunisteille – suomalaisten syntyä oli vain kuljetuksen järjestäminen. Tätäkään ei Yhdysvalloissa katsottu kuitenkaan hyvällä, kun tiedossa oli itäblokissa vallinnut pula kuljetuskapasiteetista. Sitä Suomen ei amerikkalaisnäkökulmasta olisi tarvinnut helpottaa toimimalla kiinalaisten kuriirina.

Tavarantoimitukset Kiinaan olivat hankalia myös Suomen YK-suhteiden kannalta, sillä järjestön päätöksellä Kiina oli alistettu tiukkaan kauppasaartoon. Wiimaa käsittelevissä ulkoministeriön asiakirjoissa mainitaan kyseinen päätöslauselma useaan otteeseen, minkä voi tulkita osoitukseksi sen ottamisesta huomioon siitä huolimatta, ettei se Suomea virallisesti sitonutkaan.¹⁸³ Mikä tärkeintä, Yhdysvaltain tulkinnan mukaan Suomen sille ystävällismielisenä valtiona olisi tullut seistä lännen yhteisessä rintamassa. Strategista materiaalia vihollisleiriin kuljettava suomalaislaiva olikin amerikkalaisnäkökulmasta paitsi käytännöllinen, ennen kaikkea periaatteellinen ongelma.

Ulkoministeriön arkiston aineisto osoittaa, että amerikkalaiset olivat päässeet selville Wiimasta jo joulukuussa 1952. Vaikka aluksen rahtauksen oli määrä tapahtua Romaniassa vasta tammikuun puolivälissä, oli Yhdysvaltain Helsingin-lähetystöllä jo kuukautta aiemmin tieto tankkerin tulenarasta määränpäästä ja lastista. Jo tässä vaiheessa ulkoministeriölle esitettiin

¹⁸¹ J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 324 (15.1.1953); Muistio Suomen Varustamoyhdistyksen ulkoministeriölle antamista tiedoista 31.1.1953. 57 A Kiina, UMA; UM Nykoppille 31.1.1953. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸² "The Wiima". Mutual Security Agency tiedote 12.5.1953. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸³ Suomi ei ollut YK:n jäsen vielä vuonna 1953, joten järjestön päätökset eivät periaatteessa velvoittaneet maata mihinkään. On kuitenkin muistettava, että jäsenyyshakemus oli jätetty sisään jo vuonna 1947 ja vaikka pääjärjestön jäsenyys vielä uupuikin, Suomi oli jo mukana monissa YK:n alaisissa järjestöissä. Ks. esim. Nevakivi 1988, 206–207.

ensimmäinen kehoitus estää sen matka. Amerikkalaisten intressinä olisikin ollut hoitaa asia hyvissä ajoin ja siten pitää se poissa julkisuudesta.¹⁸⁴

Vaikeuksia ennakoitiin myös Washingtonin lähetystössä jo ennen Wiiman nousua otsikoihin. Tammikuussa 1953 Nykopp lähetti Helsinkiin pitkän selostuksen State Departmentissa käymästään keskustelusta. Pohjois-Euroopan osaston päällikkö Hayden Raynor oli ilmaissut lähettiläälle, että Statessa oltiin ”asian johdosta hyvin huolestuneita”. Raynorin mukaan polttoainelastin lopullinen käyttötarkoitus oli kaikille ilmeinen ja siksi tapaus oli herättänyt ”pahaan verta”. Nykopp oli saattanut vain toistaa Suomen virallisen kannan, jonka mukaan hallituksella ei ollut lain mukaan mahdollisuuksia puuttua asiaan. Lisäksi hän oli tiedustellut, kuljettivatko muiden ei-kommunististen maiden laivat polttoaineita Kiinaan, mihin Raynor oli vastannut sellaisten matkojen loppuneen. Tämän mukaan muiden maiden hallitukset olivat taivutelleet varustamonsa luopumaan niistä vapaaehtoisesti, jos paikalliset lait eivät mahdollistaneet asiaan puuttumista. Ulkoministeri Törngren olikin yrittänyt taivutella Wiiman omistajaa Antti Wihuria, mutta tämä ei ollut sopimuksensa purkuun suostunut.¹⁸⁵

Raportin perään Nykopp liitti omat kommenttinsa. Lähettilään mukaan amerikkalaisten reaktio oli selvästi Suomen kannalta erittäin negatiivinen, joten Helsingissä tuli kiinnittää asiaan sen ansaitsemaa huomiota. Nykoppin mukaan oli vielä odotettavissa, että muutaman päivän päästä virkaansa astuvan presidentti Eisenhowerin hallinto suhtautuisi tällaisiin tapauksiin vielä edeltäjänsä jyrkemmin. ”Oikeudellisiin näkökohtiin perustuvat selityksemme eivät meitä auttane silloin kun suurvallan sotilaalliset edut ovat kysymyksessä”, tiivistä lähettiläs.¹⁸⁶ Hän arvioi myös, että mikäli vastaavia tapauksia ilmaantuisi vielä lisää, saatettaisiin Staten aiempi hyväntahtoisuus Suomea kohtaan tyystin menettää. Sillä taas olisi vaikutusta muihinkin amerikkalaisviranomaisiin, ja koska laina- sekä vientilupa-asiat olivat pitkälti niistä riippuvaisia, kauppasaarron uhmaamisella oli imagohaittojen lisäksi potentiaalia aiheuttaa suuria taloudellisia tappioita Suomelle.¹⁸⁷

Esimakua tulevista hankaluuksista oli nimittäin jo ehkä saatu: Caterpillar-traktoritehtaan edustaja oli ilmoittanut lähetystölle, että viranomaiset olivat viivästyttäneet Imatran Voimalle tulevien kuuden traktorin vientilupaa. Tämä oli tapahtunut siitä huolimatta, että ne olivat

¹⁸⁴ Muistio keskustelusta Stanford-Hallama 18.12.1952. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸⁵ Nykopp Törngrenille 16.1.1953. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸⁶ Nykopp Törngrenille 16.1.1953. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸⁷ Nykopp Törngrenille 16.1.1953. 57 A Kiina, UMA; Veikko Makkosen muistio 5.2.1953. 21/48, UKA. Yhdysvallat myönsi vientilisenssejä Suomeen tapauskohtaisesti ja näin ollen lupapolitiikkaa voitiin käyttää poliittisena painostuskeinona. Ks. Jensen-Eriksen 2011, 52–53.

tehtaalla lähetysvalmiina eikä asiassa pitänyt olla epäselvyyksiä. Nykopp epäilikin Wiiman aiheuttaneen viivytyksen.¹⁸⁸

Kuten todettua, helmikuun alussa 1953 Wiiman tapaus levisi tiedotusvälineisiin ympäri maailman. Nykopp otaksui tuoreeltaan, ettei alus tulisi pääsemään perille Shanghaihin. Kirjeessään Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomiojalle hän moitti maanmiehiään siitä, ettei Suomessa uskottu matkan väkivaltaiseen keskeyttämiseen uhkauksista huolimatta. Lähettiläs uskoi, että laivan pysäyttämistä oli tullut Yhdysvaltain kongressille ja hallitukselle arvovaltakysymys, jota ei katsottaisi läpi sormien. Nykopp oli huolissaan ja turhautunut tapauksen Suomen maineelle aiheuttamista vaurioista. Lähetystöön oli jo saapunut tavallisten amerikkalaisten kirjeitä, joissa ihmeteltiin, miksi Suomi toimittaa Kiinaan lentopetrolia ”to be used to kill our boys in Korea”. Samaan aikaan New York Timesin pääkirjoituksessa kutsuttiin Wiiman matkaa ”tuhoa tuottavaksi tehtäväksi” ja toivottiin Tšiang Kai-šekin joukkojen kaappaavan aluksen. Lähettiläs arvioikin Tuomiojalle koko jupakan vielä aiheuttavan Suomelle suurta vahinkoa.¹⁸⁹

Kaikki eivät kuitenkaan kotimaassa jakaneet Nykoppin tilanearviota. Siinä missä Washingtonin lähettiläs oli huolissaan Suomen maineesta Yhdysvalloissa, esimerkiksi Maalaisliiton äänenkannattaja Maakansa harmitteli asiaa lähinnä Kiinaan käytävän kaupan näkökulmasta, jonka se pelkäsi kokevan kolauksen tapauksen johdosta.¹⁹⁰ Oma lukunsa oli luonnollisesti ääriivasemmisto, jonka edustajat paikallisosastoista eduskuntaryhmään asti syytivät Yhdysvaltoja painostuksesta ja yrityksistä rajoittaa Suomen ulkomaankaupan vapautta. Kritiikki kohdistui myös hallitukseen ja ulkoministeriöön, jotka olivat sallineet tämän tapahtua.¹⁹¹

Nykoppin harmiksi kiusallinen tapaus ei kuitenkaan jäänyt ainoaksi laatuaan. Vain kaksi vuotta myöhemmin, keväällä 1955 sattui lähes täysin identtinen selkkaus, jonka aiheutti Re-Be Oy:n tankkilaiva Aruba. Sopimus öljylastin kuljettamisesta Kiinaan oli tehty huolimatta siitä, että ulkoministeriö oli useaan otteeseen suositellut varustamolle siitä luopumista ja sekä Yhdysvaltain että Britannian lähettiläät olivat esittäneet protestinsa asiasta vihiä saatuaan. Tapaus saattoi epämiellyttävään asemaan paitsi Suomen valtion myös Washingtonin lähettilään, sillä Wiiman yhteydessä amerikkalaisille oli luvattu, ettei vastaava enää toistuisi.¹⁹²

¹⁸⁸ Nykopp Törngrenille 16.1.1953. 57 A Kiina, UMA.

¹⁸⁹ Nykopp Tuomiojalle 9.2.1953. 21/55.5, UKA; HS 7.2.1953. NY Timesin pääkirjoitus julkaistiin suomennettuna Helsingin Sanomissa.

¹⁹⁰ Maakansa 7.2.1953

¹⁹¹ Jäljennös edustaja Ryömän ym. eduskuntakyselystä 20.3.1953. 106 G Suomi, UMA; SKP:n Karihaaran puolueosaston sähke valtioneuvostolle. 21/55.5, UKA.

¹⁹² Nykopp Wuorelle 4.3.1955. Kb24b Nykopp, UMA; Jensen-Eriksen 2013, 577–578.

Aruban tapaus sattui samaan aikaan, kun amerikkalaislehdissä oli julkaistu tietoja Kiinan varustautumisesta Taiwanin vastaisella rannikollaan, minkä tulkittiin enteilevän hyökkäystä saarelle. Tämä oli Washingtonin lähetystön sanomalehtiavustaja Max Jakobsonin mukaan omiaan vahvistamaan Kiinan vastaisia mielialoja, sillä Eisenhowerin hallintoa oli jo pidempään kritisoitu liiasta myöntyvyydestä maan suhteen. Nyt Aruban matka tulkittiin osaksi kommunistien sotavalmisteluja, minkä vuoksi Yhdysvaltain hallitus tuskin voisi jättää asiaa sikseen. ”Suomalaiset tankkerit valitsevat aina mitä onnettomimman ajankohdan Kiinan-matkojaan varten”, valitteli Jakobson.¹⁹³

Myös Nykopp piti Aruban tapausta Suomelle jälleen erittäin vahingollisena. Asiaa oli vaikea selitellä diplomatian keinoilla parhain päin, vaan asemamaassa kaivattiin suomalaisilta konkreettisia toimia. Kirjeessään valtiosihteeri R.R. Seppälälle hän purki tuntojaan: ”Selvähän kuitenkin on, ettemme pääse tästä asiasta pelkällä advokatyyrillä. Meillä on runsas kokemus siitä, etteivät suurvallat tyydy pelkästään juristeriaan, silloin kuin kysymyksessä on niiden mielestä tärkeä asia.”¹⁹⁴

Asia herättikin jälleen suurta hälyä Yhdysvalloissa, ja muun muassa useat senaattorit vaativat voimatoimia Aruban matkan estämiseksi. Kritiikin terävin kärki tosin suuntautui pienen ja tuntemattoman Suomen sijasta lähinnä Eisenhowerin hallintoon ja Yhdysvaltain tärkeimpiin liittolaisiin, jotka eivät saaneet kauppasaartoa pitämään. Joka tapauksessa kyseessä oli Suomenkin maineelle ikävä kolhu.¹⁹⁵

Erityisesti Nykopp kritisoi varustamoaa, joka oli lähettilään mukaan ”aiheuttanut Suomelle paljon vahinkoa ryhtymällä tähän ’mustaan rahtaukseen’.” Amerikkalaisten tietoon oli saatettu varustamon selitys, jonka mukaan Aruba oli vuokrattu Hongkongissa toimivalle brittiläiselle yritykselle ja kuljetuksella olisi näin ollen ollut englantilaisten hyväksyntä. Väite oli kuitenkin ammuttu alas brittihallituksen toimesta ja kyseinen yritys paljastunut Kommunisti-Kiinan omistamaksi. State Department oli tämän jälkeen julkaissut asiasta kommunikation ja tapaus alkoi saada kiusallisen paljon huomiota osakseen. ”Luulen, että meillä olisi vastedes syytä erikoiseen varovaisuuteen ennen kuin toimitamme edelleen asianomaisten selityksiä, jotka tähän saakka ovat aiheuttaneet enemmän harmia kuin hyötyä”, kirjoitti ärsyyntynyt Nykopp ulkoministeriöön.¹⁹⁶

¹⁹³ UM:n poliittinen tiedotus nro 22 (9.3.1955). 21/48.3, UKA.

¹⁹⁴ Paloposki & Pekkarinen 2001, 96–97.

¹⁹⁵ Jensen-Eriksen 2013, 579.

¹⁹⁶ UM:n poliittinen tiedotus n:o 24 (9.3.1955). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

Aruban lastina oli virallisesti lampuöljyä, mutta Nykoppin tulkinnan mukaan oli selvää että kyseessä oli suihkumoottorien polttoaineeksi sopiva kerosiini. Tästä ei voinut varustamollakaan olla epäselvyyttä. Vaikka Suomen hallitus ei omissa nimissään voinutkaan puuttua Aruban matkaan, olisi lähettilään mielestä kulissien takaista painostusta voitu harjoittaa esimerkiksi Suomen Pankin kautta. Varustamo oli saanut pankilta lukuisia luottoja laivakauppojaan varten, ja luultavasti arvosti toimivia suhteita enemmän kuin yksittäistä öljylastia Kiinaan, arveli Nykopp. Samalle kannalle asettui nyt myös Paasikivi, joka vielä Wiiman tapauksen aikoihin oli ollut haluton puuttumaan asioihin. Tavatessaan ulkoministeri Johannes Virolaisen äkämystynyt presidentti oli kovin sanoin haukkunut suomalaisia laivanvarustajia ja vaatinut Suomen Pankkia lopettamaan lainojen myöntämisen näille, ellei tapauksia muutoin saataisi loppumaan.¹⁹⁷

Laivayhtiöiden painostamista suositellut Nykopp näki syntyneessä tilanteessa vain häviäjiä. Aruban matkan seurauksena Yhdysvalloissa tulkittiin suomalaisten tehneen tarpeettomia palveluksia kommunisteille ja varustamon lopulta suututtaneen kaikki asianosaiset – jopa kiinalaiset, koska Aruban jouduttua mediahuomion ja taiwanilaisten uhkailun kohteeksi aluksen miehistö kieltäytyi jatkamasta matkaa ja surullisenkuuluisa kerosiini jäi viemättä perille.¹⁹⁸

Nykopp tervehtikin Aruban matkan keskeytystä ilolla. Sen myötä Suomi oli päässyt jälleen syrjään suurvaltapolitiikan kiemuroista ja lehdistön valokeilasta. ”Merimiehet pelastivat meidät satelliittimaineesta”, tiivistä lähettiläs. Atlantin takana olikin ilmeisesti noussut taas pintaan epäilyjä, joiden mukaan Suomi kulki Moskovan talutusnuorassa. Nykoppille oli näin ollen varmasti helpotus, ettei asiaa tarvinnut enää selitellä.¹⁹⁹

Niklas Jensen-Eriksenin mukaan Wiiman ja Aruban tapaukset olivat kuitenkin vain jäävuoren huippu: monet suomalaiset laivayhtiöt osallistuivat YK:n saarron kiertämiseen Kiinan-matkoillaan 1950-luvun alkupuolella. Syyt matkoille olivat puhtaasti taloudelliset. Lännen saartopolitiikan ahdistamat kiinalaiset olivat valmiita maksamaan rahtauksista jopa kaksinkertaisesti normaaliin hintatasoon verrattuna. Tämä markkinarako houkutteli laivayhtiöitä riskinottoon, joka oli useimmille kilpailijoille mahdotonta, koska niiden kotimaat olivat Yhdysvaltain liittolaisia. Ulkomailla ei kuitenkaan välttämättä nähty asiaa tässä valossa, vaan suomalaisten tulkittiin tekevän palveluksia itäblokkille, kuten Nykopp oli Aruban tapauksen yhteydessä havainnut.²⁰⁰

¹⁹⁷ Nykopp Wuorelle 16.3.1955. Kb24b Nykopp, UMA; Jensen-Eriksen 2013, 578; Paloposki & Pekkarinen 2001, 95–97.

¹⁹⁸ Nykopp Wuorelle 16.3.1955. Kb24b Nykopp, UMA.

¹⁹⁹ Nykopp Wuorelle 31.3.1955. Kb24b Nykopp, UMA.

²⁰⁰ Jensen-Eriksen 2013, 570–572.

Jensen-Eriksenin mukaan Suomen poliittinen johto ei aluksi täysin ymmärtänyt konfliktia, jonka osaksi Suomi Wiiman ja Aruban tapauksen johdosta joutui, eikä myöhemminkään toiminut päättäväisesti päästäkseen siitä ulos. Suomea koettiin kohdellun epäreilusti: pääministeri Kekkonen kertoi alkuvuodesta 1953 Paasikivelle saaneensa tietoja, joiden mukaan lukuisat brittiläiset ja jopa amerikkalaiset laivat kuljettivat vastaavia lasteja kommunisteille.²⁰¹ ”Mutta meitä pientä ahdistavat. Suurvaltojen menettelyä!”, puuskahti suurvaltojen aikeisiin yleisellä kyynisyydellä suhtautunut presidentti päiväkirjassaan.²⁰²

Paasikivi ja Kekkonen keskittyivät ulkopoliitikassaan pääasiassa Suomen välittömiin turvallisuusintresseihin eli käytännössä suhteisiin Neuvostoliiton kanssa, mutta tekivät sen jossain määrin lännen kustannuksella. Jensen-Eriksen päättelee, etteivät he tunteneet Yhdysvaltain saartopolitiikan sisältöä tai ymmärtäneet sen tarkoitusta kovinkaan hyvin. Suomen uskottiin joutuneen yksin silmätikuksi, vaikka todellisuudessa amerikkalaiset valvoivat tarkasti muidenkin Euroopan maiden ulkomaankauppaa – ja paremmalla menestyksellä. Brittitiedustelun selvityksen mukaan vuonna 1952 Kiinan kauppasaarron vastaisia lasteja kuljettaneista ei-kommunistisissa maissa rekisteröidyistä aluksista määrällisesti eniten oli suomalaisia.²⁰³

Kuten edellä todettiin, Suomen hallitus ilmoitti Yhdysvalloille sekä Wiiman että Aruban tapauksissa, ettei se voinut puuttua yksityisten yritysten liiketoimintaan. Enemmän olisi kuitenkin voitu tehdä, sillä käytännössä kaikki ulkomaiset pääomaliikkeet olivat tuohon aikaan säädelyjä. Samaan aikaan muut Pohjoismaat löysivät keinoja estää strategisen materiaalin kuljetukset kommunisteille ja Suomessakin pidettiin huolta siitä, ettei vientikieltojen alaista materiaalia jälleenviety sen maa-alueen kautta itäblokkiin. Kuten Wiiman, myös Aruban tapauksen jälkimainingeissa ulkoministeriö lupasi amerikkalaisille, ettei tapaus tulisi toistumaan. Tällä kertaa annettu lupaus piti, mihin osaltaan vaikutti myös Kaukoidän tilanteen rauhoittuminen.²⁰⁴

Wiiman ja Aruban tapaukset olivat Suomen puolueettomuuspolitiikan kannalta kiusallisia. Kumpikin selkkaus sai aikanaan osakseen poikkeuksellisen laajaa julkisuutta osana laajempaa suurvaltakonfliktia, jollaisten ulkopuolella Suomi pyrki kylmän sodan maailmassa pysymään. Odottamatta yksittäisten tankkilaivojen matka nivoutui yhteen laajojen kansainvälisen politiikan kysymysten kanssa. Suomalaisten kannalta kyseessä oli tilanne, jossa vastakkain olivat yhtäältä

²⁰¹ Kyseessä olivat ilmeisesti pelkät kuulopuheet. Washingtonin lähetystö oli etsinyt todisteita näille Suomessa laajalti esitetyille väitteille, mutta tuloksetta. Ks. Nykoppin raportti Suomen ja Yhdysvaltain suhteista 17.1.1956. J. K. Paasikiven kokoelma, V:38, KA.

²⁰² J.K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 325–327 (30.1. & 6.2.1953).

²⁰³ Jensen-Eriksen 2013, 569–573, 580.

²⁰⁴ Jensen-Eriksen 2013, 575–576, 580.

yksityisten liikeyritysten vapaus harjoittaa liiketoimintaansa valtion siihen puuttumatta ja maan kauppaintressit, toisaalta taas Suomen maine lännen, erityisesti Yhdysvaltain silmissä. Washingtonin lähettiläs Nykopp koki monista maanmiehistään poiketen jälkimmäisen selvästi tärkeämmäksi, mikä käy ilmi hänen kannanotoistaan tapausten tiimoilta. Lähettiläs pyrki edistämään Suomen talousyhteyksiä länteen, minkä edellytyksenä olivat hyvien suhteiden ylläpitäminen erityisesti Yhdysvaltoihin. Suomalaiset laivayhtiöt vaaransivat tätä tavoitetta uhkaavasti toimiessaan sotamateriaalin kuriireina kommunisteille pikavoittojen toivossa.

3.4. Lainoilla ja laivakaupoilla kohti länttä?

Kuten todettua, suomalaisen laivanrakennusteollisuuden kapasiteetti oli 1950-luvun puolivälissä valjastettu lähes täysin Neuvostoliittoon meneviin toimituksiin. Samaan aikaan Suomen oma kauppalaivasto oli kuitenkin pahasti ikääntynyt, uutta tonnistoa hankittiin vain harvoin ja silloinkin useimmiten ulkomaisilta telakoilta. Syynä oli lähinnä suomalaistelakoiden kilpailukyvyyn puute: Rauma-Repolan toimitusjohtaja Paavo Honkajuuren mukaan alan kustannukset olivat 1950-luvun puolivälissä noin 30 prosenttia korkeammat kuin läntisissä kilpailijamaissa. Sen lisäksi ulkomaiset telakat pystyivät usein tarjoamaan laivoja edullisilla luottoehdoilla hallitustensa tukipolitiikan ansiosta. Tätä ylellisyyttä suomalaisilla laivanrakentajilla ei ollut käytössään.²⁰⁵

Asiantila kiinnitti Johan Nykoppin huomion viimeistään vuoden 1953 lopulla, ja Washingtonin lähettiläs alkoi kommentoida asiaa kotimaahan. Tammikuussa 1954 Nykopp lähetti ulkoministeriön kansliapäällikkö R.R. Seppälälle kirjeen, jossa hän käsitteli ensin lännen saartopolitiikkaa Yhdysvaltain näkökulmasta ja suositteli Suomelle varovaisuutta kauppavaihdossaan kommunistimaiden kanssa. Tämän jälkeen hän siirtyi laiva-asiaan, joka liittyi olennaisesti embargoon ja kiinnosti siksi amerikkalaisiakin. Ministeriön kauppapoliittisen osaston entisen päällikön mukaan oli ”kauppapoliittisesti nurinkurista”, että kotimaisten telakoiden tuotanto päättyi käytännössä kokonaan kommunistimaihin ja Suomen omaa kauppalaivastoa täydennettiin lähes yksinomaan ulkomailta.²⁰⁶

Nykopp painotti valtiovallan ja kauppaneuvottelijoiden vastuuta asiassa: laivatoimituksia itään oli tuettu muun muassa Suomen Pankin Neuvostoliitolle myöntämällä korottomilla clearing-luotoilla, jotka oli sitten siirretty telakoiden käyttöön ennakkomaksuiksi. Kyse oli merkittävästä

²⁰⁵ Honkajuuri Junnilalle 15.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA; Sipilä 1994, 62–67; Uola 1996, 173.

²⁰⁶ UM:n poliittinen tiedotus n:o 4 (13.1.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

tuesta – nollakorkoisen lainan myöntämisestä yrityksille vain ja ainoastaan Neuvostoliiton-vientiä varten – mikä osaltaan johti laivanrakennusalaan täydelliseen riippuvuuteen idänkaupasta. Tämä oli Nykoppin mielestä ongelmallista alan tulevaisuutta ajatellen:

”Mikäli valtio jatkuvasti kauppasopimuksilla tukee laivanrakentajiemme toimituksia kommunistimaihin kansainvälisten laivamarkkinoiden mustan pörssin hintoihin, eivät kotimaiset telakat välitäkään kilpailukyvyystään eivätkä liioin kotimaisista toimituksista.”²⁰⁷

Nykopp oli toisessa yhteydessä korostanut, että State Department oli kyllä halukas auttamaan Suomen metalliteollisuutta löytämään ostajia lännestä, mutta avun edellytyksenä oli suomalaisten oma aloitteellisuus ja pyrkimys parantaa kilpailukykyään.²⁰⁸ Lähettiläs haaveilikin selvästi tilanteesta, jossa suomalaiset telakat olisivat päässeet länsimaisten kilpailijoidensa tasolle ja synnyttäneet Suomelle uuden ja voimakkaan vientialan läntisille markkinoille. Ennen kuin siihen päästäisiin, edes kotimainen kysyntä olisi pystyttävä täyttämään omasta takaa. Nykopp peräsikin yrityksille idänkaupan ennakoita vastaavia luottoja myös kotimaan toimituksia varten:

”Mainitsen nämä seikat Sinulle osoittaakseni, kuinka paljon Suomen viranomaiset tekevät laivaväestön mahdollistamiseksi itään päin ja tulon takaisin lempiajatukseeni, eikä mitään olisi tehtävissä valtion puolesta Suomen kauppalaivaston uusimiseksi käyttämällä hyväksi kotimaisten telakoiden toimituskykyä?”²⁰⁹

Nykopp oli kuitenkin pannut merkille, että Tuomiojan hallitus oli alkanut valmistella aloitetta uuden viisivuotissopimuksen solmimisesta Neuvostoliiton kanssa jo loppuvuonna 1953, reilusti ennen voimassaolleen sopimuksen umpeutumista. Hän kirjoitti Eero A. Wuorelle ymmärtävänsä, että uusi hallitus pyrki vakuuttamaan itänaapurin Suomen ulkopolitiikan

²⁰⁷ UM:n poliittinen tiedotus n:o 4 (13.1.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA. Ennakkojärjestelmää muokattiin vuonna 1958 sen rahapoliittisten vaikutusten hillitsemiseksi, mutta idänviennin rahoituksen erityisjärjestelyt jatkuivat silti vaihtelevassa määrin aina Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Ks. Tarkka 2014, 182–184.

²⁰⁸ Nykopp UM:lle 6.1.1954. 5C 8: Washington 1951–54, UMA.

²⁰⁹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 4 (13.1.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA. Hallitus ei kuitenkaan ryhtynyt Nykoppin ehdottamiin toimiin. Sen sijaan Yhdysvallat myönsi muutamaa vuotta myöhemmin, yöpakkaskriisin jälkimainingeissa Suomelle lainan, joka oli korvamerkitty alustilauksiin kotimaisilta telakoilta. Ks. Jensen-Eriksen 2014, 228–229.

muuttumattomuudesta, mutta halusi sen kiinnittävän huomiota myös siihen, miltä asia näyttäisi Yhdysvaltain silmissä. Nykoppin mukaan

” – – uuden laajan alusrakennussuunnitelman kiinnilyöminen 5 vuodeksi eteenpäin vuodesta 1955 alkaen herättäisi täällä paljon huomiota ja vahvistaisi käsitystä siitä, että Suomi kaupallisesti yhä enemmän sidotaan Neuvostoliittoon.”²¹⁰

Koska lähettiläs olisi mielellään nähnyt tulevassa kauppasopimuksessa aiempaa vähemmän alustoimituksia Neuvostoliitolle, hän ehdotti Wuorelle, että suomalaisia varustamoja tulisi houkutella tekemään tilauksia kotimaisilta telakoilta vaikka lainsäädäntöä muuttamalla. Näin tulevissa kauppaneuvotteluissa voitaisiin vedota siihen, että osa telakoiden kapasiteetista oli varattuna kotimaisiin toimituksiin ja pienentää idänvientiä tältä osin. Nykoppin suunnitelman onnistuminen olisi kuitenkin edellyttänyt nopeutta, sillä mahdollisten lakimuutosten olisi pitänyt olla voimassa ennen kuin neuvottelut alkaisivat Moskovassa seuraavana keväänä:

”Jos sen sijaan lähdemme neuvottelemaan venäläisten kanssa omien laivaveistämöittemme ollessa kokonaan ilman tilauksia vuoden 1955 jälkeen, on helppo kuvitella, millaiseksi Neuvostoliiton neuvottelijain ruokahalu tulee osoittautumaan.”²¹¹

Nykoppin kirjeet saatiin koko ulkopoliittisen johdon tietoon, ja niiden seurauksena hallitus olikin asettanut komitean tutkimaan mahdollisuuksia suomalaistelakoiden tilauskannan vahvistamiseksi kotimaisin voimin. Sen esitykset eivät kuitenkaan johtaneet konkreettisiin toimenpiteisiin. Lähettilään ajattelussa suomalaisvarustamoiden kannustaminen kotimaasta tehtyihin tilauksiin olisi ollut ensimmäinen askel alan irrottamiseksi täydellisestä riippuvuudestaan kommunistimaiden, pääasiassa Neuvostoliiton markkinoista. Suomalaisvarustamojen tarpeet olisi voitu täyttää kotimaisella tuotannolla ja myös läntisillä markkinoilla maa olisi voinut ajan mittaan muuttua laivojen nettotuojasta viejäksi. Tämä viennin kasvu ja monipuolistuminen olisi ollut kaupapoliittisesti edullista, mutta asialla oli myös poliittista merkitystä. Kuten jo edellisessä luvussa todettiin, Suomen itäblokkiin myymät uudet

²¹⁰ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

²¹¹ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

ja käytetyt alukset hiersivät Suomen ja Yhdysvaltain välejä useaan otteeseen Nykoppin lähettiläskauden kuluessa.²¹²

Kotimaisten tilausten lisäämistä Neuvostoliiton painostuksen väistämiseksi ehdotti Suomelle hieman myöhemmin myös State Departmentin Hayden Raynor. Nykopp vastasi olevansa omasta puolestaan ehdottomasti samaa mieltä, mutta jatkoi Suomessa vallinneen pääomien puutteen yhdistettynä kotimaisen tuotannon korkeisiin hintoihin muodostavan esteitä. Lähettiläs oli jo aiemmin pohtinut mahdollisuutta saada Yhdysvalloista tukea projektilleen, ja Staten oltua nyt hänen kanssaan samoilla linjoilla asian eteneminen vaikutti lupaavalta. Muutamaa päivää ennen keskusteluaan Raynorin kanssa Nykopp olikin jälleen esittänyt pääministeri Tuomiojalle uuden idean. Washingtonin lähetystä oli näet juuri saanut ulkoministeriöltä tehtäväksi anoa FOA:lta kolmen miljoonan dollarin ylimääräistä luottoa tupakan ja puuvillan tuontia varten. Sen yhteyteen lähettiläs oli kaavaillut kuviota, jossa osa tuontiluoton markkamääräisestä vasta-arvosta lainattaisiin edelleen suomalaisille varustamoille sillä ehdolla, että nämä käyttäisivät varat uusien alusten tilaamiseen kotimaisilta telakoilta. Nykopp totesi, että uusi tonnisto tulisi hankkimaan Suomen Pankille ulkomaista valuuttaa, jolloin amerikkalaisille voitaisiin tarjota lisähokuttimena lainan takaisinmaksua markkaa halutummissa rahayksiköissä, esimerkiksi punnissa.²¹³

Nykopp saikin idealleen Tuomiojan hyväksynnän, ja seuraavaksi lainapyyntö oli esitetty State Departmentissa Suomen hallituksen nimissä. Apulaisvaltiosihteeri Waugh oli Nykoppin mukaan ollut hyvin kiinnostunut ideasta, mutta viitannut Battle Actin muodostamiin vaikeuksiin. Lähettiläs ei ollut kuitenkaan luovuttanut niin helposti, vaan vastannut olevan nurinkurista, jos Battle Actin nojalla Suomi ei voisi saada rahoitusta rakentaakseen laivoja omalle kauppalaivastolleen sen sijaan, että se nyt vei tuotantonsa käytännössä kokonaan Neuvostoliittoon. Waugh olikin myöntänyt tilanteen paradoksaalisuuden. Olihan selvää, että Staten ja Suomen intressit kohtasivat: suomalaisen metalliteollisuuden riippuvuus idänkaupasta sekä toistuva strategisen materiaalin toimittaminen kommunistimaihin olivat Yhdysvaltain kannalta varsin ei-toivottuja ilmiöitä. Tilanteen muuttamista tavoitellut Nykopp olikin ideoineen varmasti tervetullut vieras Statessa. Waugh lupasi pohtia lähettilään ehdotusta ja kertoa Staten kannan pikimmiten.²¹⁴

Amerikkalaiset palasivat asiaan kuitenkin vasta toukokuun lopussa, ja siihen mennessä Suomessa oli hallituskin jo vaihtunut, kun kevään eduskuntavaalien jälkeen oli vihdoinkin päästy

²¹² Nykopp Tuomiojalle 10.2.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Uola 1996, 174.

²¹³ Nykopp Tuomiojalle 30.3.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Nykopp Wuorelle 3.4.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

²¹⁴ Nykopp Tuomiojalle 20.4.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

sopuun punamultapohjasta RKP:n Ralf Törngrenin johtamana. State oli päättänyt kannattamaan alustavasti hanketta, mutta Suomen laivanrakennusteollisuuden tilannetta haluttiin vielä kartoittaa ennen lopullisia päätöksiä. Nykopp kirjoitti pikaisesti ulkoministeriöön toivoen kotimaasta tukea yhdessä edellisen pääministerin kanssa kehitellylle idealleen, jota Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dulles oli pitänyt Suomen ensimmäisenä suorana avustuspyyntönä Yhdysvalloille toisen maailmansodan jälkeen. Lainaprojekti kaatui lopulta kuitenkin uusien päättäjien passiivisuuteen. Hallitukseen puolen vuoden mittaiselta oppositiokaudeltaan palannut ulkoministeri Urho Kekkonen ei ollut asiasta kiinnostunut, varsinkin kun ajankohta businessin tekemiselle amerikkalaisten kanssa oli kesällä 1954 erityisen huono: Moskovassa oli juuri käynnistymässä kauppaneuvottelut uudesta viisivuotissopimuksesta, joihin Kekkonen henkilökohtaisesti osallistui.²¹⁵

Vaikka dollarilainoja ei suomalaistelakoiden tukemiseksi tullutkaan, Nykoppin aloitteiden vauhdittama keskustelu aiheesta johti kotimaisiin toimenpiteisiin paria vuotta myöhemmin. Vuonna 1956 säädettiin ns. Lex Långhjelm, jonka nojalla metalliteollisuuden yritykset saivat verohelpotuksia tilaajille myöntämiensä luottojen koroista. Lain voimaantulo paransi etenkin telakoiden kilpailukykyä ja johti nopeasti useisiin laivatilauksiin kotimaasta.²¹⁶

Huolimatta siitä, että suomalaisen laivanrakennuksen kansainvälisessä kilpailukyvyssä oli 1950-luvun puolivälissä vielä paljon toivomisen varaa, Nykopp pyrki edistämään kotimaisen kysynnän lisäksi myös alan länsivientiä tekemällä jo tuolloin avauksia sekä asemapaikallaan Washingtonissa että kotimaassa. Loppuvuodesta 1953 lähettiläs oli kehittänyt omalaatuisen idean tavattuaan eräässä tilaisuudessa öljyjätti Socony-Vacuum Oilin varapresidentin. Tämä oli ilmaissut Nykoppille, että amerikkalaiset öljy-yhtiöt olisivat kiinnostuneita pitkäaikaisista toimitussopimuksista Suomeen.²¹⁷ Nykopp oli tämän jälkeen tiedustellut, olisiko Socony-Vacuum kenties halukas tilaamaan Suomesta tankkilaivoja maksuksi öljytoimituksista barter- eli vaihtokaupan periaatteella. Nykopp raportoi Helsinkiin idean herättäneen kiinnostusta keskustelukumppanissa, joka mainitsi yhtiönsä aiemminkin tilanneen Euroopasta useita aluksia. Socony ei tosin ollut merkittävä tekijä Suomen markkinoilla, joten lähettiläs oli halunnut lähinnä testata ideansa toteuttamiskelpoisuutta. Pääministeri Tuomiojalle hän arveli, että ajatus voitaisiin paremmin toteuttaa Standard Oilin tai Shellin kaltaisten, Suomeen enemmän pääomaa sijoittaneiden yhtiöiden kanssa. Nykopp tarkensi:

²¹⁵ Rautkallio 1990, 260–264; Uola 1996, 173; UM:n poliittinen tiedotus n:o 61 (3.6.1954). 21/48, UKA.

²¹⁶ Uola 1996, 173–174.

²¹⁷ Suomen öljyhuollon tulevaisuus oli tuolloin valinkauhassa: Neuvostoliitto oli samana vuonna vallannut vahvan enemmistön Suomen öljyntuonnista ja valtionyhtiö Nesteen suunnitelmat omasta öljynjalostamosta olivat jo läntisten öljyjättien tiedossa. Ks. Kuisma 1997.

”Jos nyt jo ryhdyttäisiin näiden yhtiöiden kanssa tunnustelemaan mahdollisuuksia öljytuotteiden tuontiin Suomeen vaikkapa vasta 1956 alkaen maksua vastaan tankkilaivatoimituksin, olisi ehkä mahdollista, että tämä ajatus voisi vähitellen kypsyä. State Departmentissa en tietenkään ole sanallakaan puhunut tällaisesta mahdollisuudesta. Jos kuitenkin saan luvan sopivalla tavalla tehdä tunnusteluja öljy-yhtiöiltä – – sillä edellytyksellä, että mahdolliset laivatoimitukset Suomesta tulisivat kysymykseen vasta 1956 alkaen, luulisin, että tällaisen ehdotuksen tekeminen tekisi hyvän vaikutuksen State Departmentissa.”²¹⁸

Nykopp oli saanut ideansa luultavasti New York Timesin kirjoituksesta, jossa mainittiin Neuvostoliiton dominoivan Suomen öljymarkkinoita ja amerikkalaisyhtiöiden joutuneen tyytymään itäöljyn jakeluun omissa myyntiketjuissaan, koska öljyjättien suomalaisille tytäryhtiöille ei myönnetty valuuttaa länsituontia varten. Lehden mukaan yhtiöt olivat suostuneet tähän vain pakon edessä ja siinä uskossa, että tilanne tulevaisuudessa muuttuisi.²¹⁹ Nykoppin idea soveltui siis sikäli aikakauden oloihin, että ehdotettu vaihtokauppa olisi säästänyt Suomen Pankin rajallisia valuuttavarantoja. Tämä varmaankin oli lähettilään mielessä hänen esitellessään ideaa Tuomiojalle, joka toimi pääministeriydestään huolimatta yhä myös Pankin pääjohtajana. Perustelut jatkuivat:

”Tämäntapainen barter olisi puhdasta kauppaa eikä kenelläkään voisi olla sitä vastaan huomauttamista poliittisesti. Mielestäni olisi hyvin suotavaa, että me voisimme löytää jonkun keinon nimenomaan metalliteollisuutemme kapasiteetin osittaiseksi hyväksikäyttämiseksi dollariviennin lisäämiseksi.”²²⁰

Nykoppin telakkateollisuutta, Suomen öljyhuoltoa ja Nesteen jalostamohanketta toisiinsa kytkenyt ehdotus ei kuitenkaan toteutunut sellaisenaan. Neste kyllä rakensi jalostamonsa Naantaliin, mutta länsiyhtiöiden osuus sen käyttämän raakaöljyn tuonnista muodostui selvästi Neuvostoliittoa pienemmäksi. Suomalaiselakat alkoivatkin toimittaa tankkilaivoja näille yhtiöille vasta seuraavina vuosikymmeninä. Öljyteollisuuden synnyttäminen Suomeen poiki tosin tilauksia suomalaisille telakoille jo 1960-luvun alussa, kun omaa laivastoaan kasvattanut Neste tilasi Rauma-Repolalta ensimmäiset tankkerinsa. Tätä kautta Nykoppin perimmäinen

²¹⁸ Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

²¹⁹ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

²²⁰ Nykopp Wuorelle 24.11.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA.

tavoite, laivanrakennusteollisuuden idänriippuvuuden vähentäminen alkoi vähitellen toteutua.²²¹

Lähettilään ideaa voi pitää tyyppiesimerkkinä hänen toiminnastaan Washingtonissa, josta käsin hän ikään kuin hoiti hieman myös edellistä tehtäväänsä ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston päällikkönä. Hänen pohdintoissaan vuorottelivat Suomen ulkomaankaupan kehittäminen, maan talous- ja valuuttatilanne sekä ulkopoliittiset realiteetit. Edellä kuvattu idea oli myös osoitus Nykoppin omaksumasta tavasta edistää Suomen ja Yhdysvaltain suhteita. Hänen pyrkimyksissään talous oli selvästi ensimmäisellä sijalla ja tavoitteena erityisesti Suomen länsiviennin lisääminen. Sen saavuttamiseksi oli tarvittaessa keksittävä luovia ratkaisuja ja toimittava myös suoraan yritysten kanssa, ohi virkamieskunnan. Tämä ei kuitenkaan sulkenut pois hyvien suhteiden vaalimista State Departmentiin, jonka myötämielisyyttä Suomea kohtaan Nykopp pyrki usein arvioimaan raporteissaan.

Kuten on jo käynyt ilmi, Nykopp keskittyi vienninedistämistyössään tukemaan erityisesti suomalaisen metalliteollisuuden pääsyä läntisille markkinoille. Syynä tähän lienee ollut yksinkertaisesti se, ettei länsiviennin perinteisellä lippulaivalla, metsäteollisuudella, ollut ulkoministeriön avulle yhtä suurta tarvetta. Ala oli integroitunut läntisille markkinoille 1800-luvulta lähtien ja muodostanut siten jo varhain omat vientijärjestönsä ja myyntiverkostonsa. Näin ei kuitenkaan ollut muiden teollisuudenalojen kohdalla. Nykoppia voikin pitää pioneerina metalliteollisuuden kansainvälistymistä tukeneilla aloitteillaan, sillä niin sanotun uusviennin kehittämisestä tuli Suomessa tärkeä kauppapoliittinen tavoite vasta 1960-luvun lopulla. Sen osoituksena ulkoministeriö ja elinkeinoelämä alkoivat yhteistoimin lähettää ulkomaille kaupallisia sihteereitä, joiden työssä pääpaino oli juuri vienninedistämällä perinteisten diplomaattitehtävien sijaan.²²²

Sivujuonteena mainittakoon, että vaikka Nykoppin sympatiat olivatkin suomalaisten telakoiden ja niiden länteen suuntautumisen puolella, hän ajoittain myös jarrutteli innokkaimpia teollisuuspatruunoita. Kun Yhdysvaltain markkinoista kiinnostunut Wärtsilän johtaja Wilhelm Wahlforss patisti lähetystä hankkimaan ASLA-stipendiaatiksi valitulle insinöörilleen pääsyn Yhdysvaltain laivastolle aluksia rakentaville telakoille, oli Nykoppin reaktio torjuva. Pyyntö oli kyllä kertaalleen esitetty asiaankuuluville tahoille, mutta amerikkalaiset olivat ilmeisesti teollisuusvakoilun pelossa kieltäytyneet, koska Wärtsilän laivatuotannosta suurin osa meni Neuvostoliittoon. Nykoppin näkökulmasta asian inttäminen olisi herättänyt vain lisää epäluuloja suomalaisia laivanrakentajia kohtaan, joten hän pyrki suostuttelemaan ärtyneen Wahlforssinkin

²²¹ Kuisma 1997, 275, 322–323.

²²² Jensen-Eriksen 2007, 29–32, 101.

samalle kannalle. Luottamusta ei rakennettu hetkessä. Lähettiläs välitti kirjeenvaihdon tiedoksi myös ulkoministeriölle, jonka uskoi olevan asiasta kiinnostunut. Viestissään Eero A. Wuorelle Nykopp tosin vakuutteli vuorineuvoksen ja tämän temperamentin olevan hänelle tuttuja, eikä purkauksille kannattanut siksi laittaa suurta painoarvoa. Asia ilmeisesti jäikin sikseen.²²³

Suomen luisumista Neuvostoliiton syliin pelännyt State Department oli siis vuodesta 1953 alkaen ollut entistä valmiimpi tukemaan Suomen suurempaa taloudellista riippumattomuutta itäisestä naapuristaan. Maailmanpankin lainat olivat tärkeä osa tätä politiikkaa, mutta muutakin apua oli tarjolla. Nykoppin vakiokontakti Hayden Raynor olikin syyskuussa 1954 tiedustellut, miten Yhdysvallat voisi tukea Suomea taloudellisesti juuri käsiteltävänä olleen uuden Maailmanpankin lainan lisäksi. Lähettiläs ehdotti, että asiaan palattaisiin pikapuoliin, kun Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomioja saapuisi Washingtoniin.²²⁴

Optimistista virettä Suomen ja Yhdysvaltain suhteisiin vuoden 1954 lopulla toi myös se, että idänkaupan huippuvuoden 1953 jälkeen Suomen länsivienti alkoi vähitellen elpyä. Nykopp saattoi marraskuussa raportoida tyytyväisenä State Departmentille, että Iso-Britannia oli jälleen ottanut takaisin paikkansa Suomen tärkeimpänä vientimaana. Lähettiläs vakuutti, että idänkaupan osuus oli tarkoitus myös vakiinnuttaa 20–25 prosenttiin koko ulkomaankaupasta, jolloin sen kasvu ei tapahtuisi länsikaupan kustannuksella. Statessa nämä tiedot otettiin vastaan ilolla.²²⁵

Loppuvuoden positiivisten uutisten vastapainoksi Suomen laina-asiat alkoivat samoihin aikoihin mutkistua. Maailmanpankille tehdyn, metsäteollisuuden ja voimalaitosten investointien rahoittamiseen tarkoitetun laina-anomuksen hyväksyminen oli näet pahoin viivästynyt. Pankki oli ilmoittanut kaipaavansa lisäselvityksiä eräiden asianosaisten yritysten taloudellisesta tilanteesta, vaikka sen valtuuskunta oli vierailut Suomessa tässä tarkoituksessa juuri edellisenä keväänä ja saanut pyytämänsä tiedot. Tästä huolimatta nyt harkittiin uuden edustajan lähettämistä. Suomen näkökulmasta viivyttely oli erikoista ja tarpeetonta. Nykopp ilmoittikin IBRD:n edustajille, ettei Suomessa varmaankaan ymmärrettäisi syytä uuden valtuuskunnan lähettämiseksi ja lisäsi olevan erittäin toivottavaa, että laina voitaisiin hyväksyä ilman sitä. Kielteisyyden takana oli arvatenkin paitsi turhautumista viivytyksen aiheuttamiin taloudellisiin menetyksiin, myös poliittisia seikkoja – Maailmanpankin delegaation vierailu Suomessa vuonna 1950 oli jo herättänyt Neuvostoliiton lähetystön epäluulot. Pankki ilmoitti kuitenkin

²²³ Wahlforss Nykoppille 10.5.1955; Nykopp Wuorelle 11.5.1955; Nykopp Wahlforssille 13.5.1955. Kb24b Nykopp, UMA. Wahlforss oli Nykoppille tuttu jo ajalta UM:n kauppapoliittisella osastolla, jolloin vuorineuvos oli usein mukana Moskovaan lähteneissä kauppavaltuuskunnissa. Ks. Nykopp 1985.

²²⁴ UM:n poliittinen tiedotus n:o 77 (20.9.1954). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA. Tuomioja oli palannut Suomen Pankkiin pääministerikautensa päätyttyä toukokuussa 1954.

²²⁵ Nykopp Wuorelle 9.11.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

käsittelynsä asiaa tietoisesti hitaasti, sillä näin toimimalla haluttiin varmistaa lainavarojen mahdollisimman tarkoituksenmukainen käyttö. Nykoppin lisäksi myös State Department protestoi tätä, mutta lainanantopolitiikassaan Statesta varsin riippumaton IBRD saattoi toimia haluamallaan tavalla: niinpä Suomen oli tyydyttävä odottamaan.²²⁶

Käsiteltävänä olleen lainan viivästyminen ei kuitenkaan ollut ainoa Suomen ja Maailmanpankin välejä hiertänyt asia. State Department oli osoittanut vuodesta 1953 alkaen erityistä avokätisyyttä Suomen suhteen, ja sen suosituksesta oli Yhdysvaltain hallituksen vientiluottolaitos Export-Import Bankilta pyydetty vuoden 1954 aikana erillistä luottoa tiekoneiden hankkimista varten. Nykopp raportoi Tuomiojalle, että tämä oli yllättäen hermostuttanut Maailmanpankin pääjohtaja Eugene R. Blackin. Hän oli ilmoittanut alaiselleen, Washingtonin lähetystöstä IBRD:n palvelukseen siirtyneelle Veikko Makkoselle ”olevansa pettynyt sen johdosta, että menemme ’kadun ylitse’ toiseen pankkiin lainaa pyytämään saatuaamme ensin Kansainväliseltä Jälleenrakennuspankilta niin paljon dollarilainoja kuin Pankki katsoo turvalliseksi Suomelle antaa”.²²⁷

Tilannetta selvittäessään Nykopp vetosi siihen, että State Department oli suorastaan rohkaissut Suomea hakemaan luottoa Export-Import Bankilta. Lähettilään mukaan kyse oli myös toisenlaisesta lainasta kuin Maailmanpankki myönsi: koron ja takaisinmaksuajan oli määrä olla erityisen suotuisat, siinä missä IBRD noudatti lainanannossaan normaaleja pankkialan käytäntöjä. Koska State oli ilmaissut hallituksen haluavan avustaa Suomea taloudellisesti, oli lainaa haettu juuri Export-Import Bankilta tässä uskossa. Nykoppin argumentit eivät kuitenkaan vakuuttaneet kuulijoita. Black oli epäillyt, voisiko Export-Import Bank myöntää lainalle sen pidempää maksuaikaa kuin hänenkään pankkinsa ja ilmoittanut ykskantaan, että lainatessaan muualta Suomi saisi jatkossa vastaavasti vähemmän luottoja IBRD:lta. Pääjohtaja olikin Nykoppin mukaan erittäin närkästynyt:

”Mr. Black käytti kovin jyrkkää kieltä sanoen mm., että Suomi oli viimeinen maa, jolta hän olisi odottanut, että se samanaikaisesti keskustelisi lainoista useamman pankin kanssa. Hän ei olisi odottanut, että Suomi olisi valmis ottamaan vastaan

²²⁶ Nykopp Tuomiojalle 17.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Nykopp UM:lle 6.1.1955. 5C 8 Washington, UMA; Jensen-Eriksen 2007, 219.

²²⁷ Nykopp Tuomiojalle 17.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; Kuisma 2004, 273. Kuten luvussa 2.3. mainitsin, tiekonelaina oli esillä jo paria vuotta aikaisemmin, mutta asia lykkääntyi tuolloin kiireellisempien hankkeiden tieltä. Ks. allekirjoittamaton sähke Suomen Pankista Nykoppille 9.6.1953. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 7, KA.

*taloudellista apua lisäten käsittäneensä, että Suomi tahtoi yksinomaan pysyä business-linjalla.*²²⁸

Nykopp ei lähtenyt pohtimaan syitä Blackin mustasukkaisuudelle. Maailmanpankin merkitys Suomelle oli kuitenkin siinä määrin tärkeä, että lähettiläs oli katsonut parhaaksi ryhtyä sovinnolliseksi. Nykopp oli korostanut pääjohtajalle Suomen haluavan säilyttää jatkossakin hyvät suhteensa Maailmanpankkiin, vaikka mainitsikin viivytysten aiheuttavan pullonkauloja maan talouselämään. Pitkän Tuomiojalle lähettämänsä kirjeen lopussa hän lausui vielä omat kommenttinsa tapahtumista. Nykoppin mukaan tilanteen harmillisuudesta huolimatta Export-Import Bankin määrältään suhteellisen pienestä lainasta oli parasta luopua, mikäli sen hintana oli välirikko Maailmanpankin kanssa – varsinkin kun jälkimmäisen kanssa oli käyty jo alustavia keskusteluja uusien lainaneuvotteluiden käynnistämisestä, kunhan käsillä olleet saataisiin päätökseen. IBRD ja sen pääjohtaja olivat ehkä omanarvontuntoisia, mutta lähettilään mukaan asiaan liittyneitä ”henkilökohtaisia ambitioikysymyksiä” ei voinut sivuuttaa, ”vaikka menettelymme tässä asiassa olisi kuinka hyvin tahansa perusteltavissa”. Nykopp vakuutti, että State Departmentin reaktiosta ei kannattanut tällä kertaa olla huolissaan: siellä ymmärrettäisiin kyllä Suomen halu säilyä hyvissä väleissä tärkeimmän lainoittajansa kanssa.²²⁹

Nykopp olikin Helsingistä saamiensa ohjeiden mukaisesti ilmoittanut Statelle Suomen luopuvan tiekonelainahankkeesta. Viestin vastaanotto oli ollut odotusten mukainen: osastopäällikkö Raynor oli pitänyt menettelyä viisaana ja korostanut, ettei Staten avustushalukkuus tästä kärsinyt. Tieto otettiin vastaan tyytyväisyydellä myös Maailmanpankissa, mutta viivästyneen metsäteollisuus- ja voimalaitosluoton käsittelyyn se ei vaikuttanut. Pankki halusi edelleen lähettää asiantuntijansa uudestaan Suomeen, mikä merkitsi lainapäätöksen hyväksymisen siirtyvän seuraavan vuoden puolelle. Nykopp oli selkeästi harmissaan kirjoittaessaan asiasta Tuomiojalle:

*”Sanoin lykkäyksen herättävän Suomessa pettymystä, mutta lisäsin, ettei Suomi lainanottajana voi muuta tehdä kuin mukautua Pankin menettelytapavaatimuksiin. Näin synkällä kannalla ovat asiat siis tällä hetkellä.*²³⁰

²²⁸ Nykopp Tuomiojalle 17.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

²²⁹ Nykopp Tuomiojalle 17.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

²³⁰ Nykopp Tuomiojalle 23.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

Lähettiläs näki lainaneuvotteluissa ilmenneet vaikeudet osana yleisempää muutosta Yhdysvaltain lainanantopolitiikassa. Luottojen saamisen ehdot olivat kiristymässä ja hakemuksia syynättiin entistä tarkemmin. Nykopp tulkitsi muutoksen johtuvan suurelta osin kylmän sodan blokkijaon vakiintumisesta. Yhdysvaltain hallituksen piirissä oli vahvistumassa käsitys, jonka mukaan edessä olisi pitkä rinnakkaiselon kausi Neuvostoliiton kanssa, eikä kylmää sotaa uskottu enää voivan voittaa Euroopassa ainakaan lyhyellä tähtämellä. Näin ollen taloudellisia avustusohjelmia oltiin vähitellen ajamassa alas, samalla kun sodanjälkeinen jälleenrakennuskin oli tulossa päätökseensä.²³¹

Tyytymättömyyttä entistä tiukempaan lainapolitiikkaan oli kuitenkin havaittu muuallakin kuin Euroopassa. Amerikkalaislehdet olivat kirjoittaneet Etelä-Amerikan valtioiden turhautumisesta niin IBRD:n kuin Export-Import Bankin toimintaan: pankkien asennetta pidettiin holhoavana, sillä lainansaajien edellytettiin sitoutuvan käyttämään varat tarkoin määriteltyihin tarkoituksiin ja hakemusten käsittely oli silti byrokraattisen hidasta. Nykoppin mukaan ankaran politiikan takana oli Treasury. Valtiovarainministeri George M. Humphreyn näkemyksenä kerrottiin olevan, että Yhdysvaltain hallituksen roolin lainoittajana tuli jatkuvasti pienentyä: avustuksia saavien maiden tuli järjestää asiansa niin, että ne houkuttelisivat entistä enemmän yksityistä pääomaa niin sanottujen poliittisten lainojen sijaan. Nykopp tulkitsi Humphreyn kannan koskevan Etelä-Amerikan lisäksi muitakin maita, Suomi mukaan luettuna. Pohdittuaan Suomen lainahakemusten kohtaamien vaikeuksien yhteyttä edellä kuvattuun keskusteluun lähettiläs kuitenkin arvioi, että tilanne ei ollut niin yksioikoisen huono kuin äkkiseltään saattoi vaikuttaa.

”Arvostellessaan viime viikon keskustelussaan jyrkästi minulle poliittisia lainoja yleensä Mr. Black epäilemättä puhui samaa kieltä kuin Mr. Humphrey. State Department taasen ilmeisesti toimii viime tammikuussa korkealla levelillä Suomen hyväksi tehdyn periaatepäätöksen nojalla. Näyttää kuitenkin siltä kuin tämän periaatepäätöksen toteuttamiskeinoista ei olisi sovittu State Departmentin ja Treasuryn välillä. Seurauksena tästä onkin, että toisaalta State ja toisaalta Treasuryn lainanantoagencyt, ts. Eximbank ja Interbank puhuvat eri kieltä lainakysymyksistä. Tästä ilmeisesti johtuu, ettemme lainkaan pääse eteenpäin uusien lainaprojektien kanssa ennen kuin USA:n hallituksen tuleva lainapolitiikka on saanut lopullisen muotonsa.”²³²

²³¹ Nykopp Tuomiojalle 23.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

²³² Nykopp Tuomiojalle 23.11.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA. Nykoppin käyttämät termit Eximbank ja Interbank viittaavat siis Export-Import Bankiin ja Maailmanpankkiin.

Lainaneuvotteluissa ilmenneiden kannausten lisäksi eräät muutkin asiat osoittivat, etteivät kaikki tahot Yhdysvalloissa suinkaan jakaneet State Departmentin suopeaa Suomen-politiikkaa. Alkuvuodesta 1954 Nykopp raportoi pääministeri Tuomiojalle, että sikäläisen paperi- ja selluteollisuuden etujärjestö American Paper and Pulp Association oli jättänyt senaatin pankkikomitealle muistion, jossa kritisoitiin Export-Import Bankin ja Maailmanpankin Suomelle myöntämiä lainoja. Järjestön mukaan Yhdysvaltain markkinoille oli näin synnytetty julkisin varoin ulkomaista kilpailua, sillä Suomi vei maahan kartonkia alle kotimarkkinahintojen. Samainen muistio oli julkaistu myös eräässä alan lehdessä, ja Nykopp pelkäsi asian saaman huomion voivan aiheuttaa vaikeuksia tulevilla lainaneuvotteluilla. Lähettiläs olikin toiminut nopeasti ja laatinut puolestaan Suomea ja lainoja puolustavan muistion, jonka hän oli jättänyt Statelle toimitettavaksi eteenpäin senaattiin.²³³

Vastineessaan Nykopp kiisti amerikkalaisjärjestön väitteet. Lähettilään mukaan Suomen saamia lainoja oli ensinnäkin käytetty lähinnä sellu- ja sanomalehtipaperin tuotannon kehittämiseen, ei kartongin. Näillä aloilla Yhdysvaltain oma tuotanto ei riittänyt kattamaan kysyntää, joten Suomen vienti ei kilpaillut amerikkalaisten tehtaiden kanssa. A.P.P.A:n erikseen mainitsema, amerikkalaisella lainarahalla rakennettu Enso-Gutzeitin kartonkitehdas taas oli Nykoppin mukaan niin pieni, että sen tuotannosta Yhdysvaltain markkinoille päätynyt määrä ei vastannut edes prosenttia amerikkalaistehtaiden yhteenlasketusta tuotannosta. Väitteet epärealistista kilpailusta olivat siis vailla pohjaa. Nykopp korosti myös Suomen tarvitsevan viennistään dollareita, mikäli se aikoi maksaa lainansa takaisin. Puolustuspuhe päättyi toteamukseen, jonka mukaan Export-Import Bankin ja Maailmanpankin lainat olivat kokonaisuudessaan vaikuttaneet positiivisesti Suomen ja Yhdysvaltain kauppasuhteiden kehitykseen – Suomen kasvaneen länsiviennin lisäksi myös amerikkalainen teollisuus oli saanut huomattavia tilauksia, kun lainarahoilla oli rakennettu Suomeen uusia teollisuuslaitoksia. Lähettilään mukaan lainat oli vieläpä myönnetty liiketoiminnallisin perustein, joten amerikkalaisille veronmaksajille niistä ei koituisi kuluja.²³⁴

Tapaus ei ollut ainutlaatuinen, vaan Yhdysvaltain metsäteollisuus syytti suomalaisia tuotteidensa polkumyynnistä useaan otteeseen 1950-luvulla. Myös Nykopp kiinnitti huomiota siihen, että eri teollisuudenalat olivat saaneet kongressiin vahvoja lobbareita, jotka vastustivat kiivaasti tuonnin kasvattamista Euroopasta. Suomen puolia pitänyt State Department onnistui kuitenkin usein hillitsemään maanmiestensä syytöksiä, eikä A.P.P.A:n protestistakaan lopulta noussut kovin suurta hälyä. Jo kesäkuussa 1954 Nykopp viestitti Tuomiojalle Suomen saamia

²³³ Nykopp Tuomiojalle 5.2.1954; Nykoppin muistio State Departmentille 4.2.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

²³⁴ Nykoppin muistio State Departmentille 4.2.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA.

lainoja koskeneen kritiikin vaimenneen, eikä lähettiläs uskonut American Paper and Pulp Associationista olevan enää harmia. Hän lisäsi myös erään suuren amerikkalaisen metsäyhtiön ottaneen asiaan julkisuudessa ”varsin järkevän kannan”. Maailmanpankin lainapolitiikkaan episodilla ei myöskään ollut käytännössä vaikutusta. Epäselväksi jää, kuinka paljon Nykoppin Statelle ja senaatille jättämällä vastineella oli osuutta asiaan, mutta tulos oli joka tapauksessa Suomen kannalta myönteinen.²³⁵

Vaikka Yhdysvaltain lainapolitiikka oli 1950-luvun puolivälissä kiristymässä ja maasta alkoi kantautua myös kriittisiä kannanottoja ulkomaista talousapua kohtaan, State Department oli kuitenkin edelleen valmis tukemaan Suomen talouden länsiyhteyksiä. Neuvostoliiton ilmoitettua yllättäen joulukuussa 1954 lopettavansa puutalojen ostot Suomesta tämä idänkaupasta lähes täysin riippuvainen ala ajautui pahaan kriisiin, ja suurinta osaa sen työllistämistä 3000–4000 ihmisestä uhkasi irtisanominen. Tässä tilanteessa ulkoministeriön kauppapoliittinen osasto kääntyi Yhdysvaltain Helsingin-lähetystön puoleen avun saamiseksi. Amerikkalaisille ehdotettiin maatalouden ylijäämätuotteiden myynnistä kertyneiden markkavaroiden käyttöä puutalojen ostamiseen. Ehdotus sai kannatusta State Departmentissa, joka näki tilanteessa erinomaisen propagandavaltin: Yhdysvallat saattaisi sen avulla esiintyä Neuvostoliiton toimista kärsineen Suomen auttajana. Vuoden 1956 aikana amerikkalaiset tekivätkin merkittäviä tukioistoja, jotka kattoivat lähes puolet puutalojen koko vuoden viennistä ja auttoivat alaa takaisin jaloilleen. Nykopp oli jo aiempina vuosina tehnyt Washingtonissa aloitteita puutaloteollisuuden viennin kääntämiseksi länteen, mutta hänen tavoitteensa toteutui vasta omaa tuotantoaan laajentaneen Neuvostoliiton lopetettua ostot.²³⁶

Eräs Suomea Neuvostoliiton taloudelliseen etupiiriin sitoneista tekijöistä oli öljy, jonka taloudellinen ja poliittinen merkitys oli muuttumassa koko ajan suuremmaksi kulutuksen kasvaessa globaalisti. Suomen öljymarkkinat olivat perinteisesti olleet suurten läntisten öljy-yhtiöiden hallinnassa, mutta tilanne oli alkanut muuttua idänkaupan kasvun myötä. Itäblokin osuus Suomen öljyntuonnista vaihteli 1940–1950 –lukujen taitteessa voimakkaasti, mutta vuonna 1953 se kohosi ennennäkemättömästi talouskriisistä kärsineen Suomen jouduttua voimakkaasti leikkaamaan tuontiaan länsimaista. Yhtäkkiä 94 prosenttia Suomen tuomasta öljystä oli peräisin kommunistimaista, ja osuus kohosi seuraavana vuonna vielä prosenttiyksikön. Samaan aikaan Suomessa suunniteltiin valtiollisen öljynjalostamon rakentamista, jonka raaka-

²³⁵ Nykopp Tuomiojalle 10.6.1954. Sakari Tuomiojan kokoelma, kansio 2, KA; UM:n poliittinen tiedotus n:o 97 (22.11.1954). 21/48, UKA; Jensen-Eriksen 2007, 152–153, 220.

²³⁶ Jensen-Eriksen 2007, 149–152; Nykopp Tuomiojalle 18.12.1953. J.K. Paasikiven kokoelma, V:30, KA. Yhdysvallat ei kuitenkaan lopulta käyttänyt tapausta hyväkseen julkisuudessa, mikä oli jälleen osoitus maan Suomen-politiikan varovaisuudesta: Neuvostoliittoa ei haluttu provosoida näyttävillä eleillä. Ks. Hanhimäki 1996, 148.

aineet näin ollen tulisivat lähes kokonaan Neuvostoliitosta ja sen satelliiteista, kuten Romaniasta.²³⁷

Loppuvuodesta 1954 valtionyhtiö Nesteen ja sen poliittisten tukijoiden jo muutamia vuosia kypsyttämät jalostamosuunnitelmat nousivat julkisuuteen myös Yhdysvalloissa. New York Times kirjoitti marraskuussa hankkeen syntyneen Neuvostoliiton aloitteesta, ja venäläisten uskottiin sen myötä täyttävän Suomen koko raakaöljyn tarpeen pitkälle tulevaisuuteen. Lisäksi venäläiset olivat ilmaisseet kiinnostuksensa laitoksen teknologian toimittamiseen ja rakentamiseen. Samaan aikaan suurten öljy-yhtiöiden kotimaiden, Yhdysvaltain ja Britannian hallitukset aktivoituivat asiassa. Niiden näkökulmasta yritysten syrjäyttäminen Suomen markkinoilta oli jo itsessään negatiivista, mutta poliittisesti huolestuttavinta oli Suomen tukeutuminen öljyhuollossaan täysin itänaapuriinsa, jonka uskottiin näin saavan ylliotteen maan talouselämästä ja tulevaisuudesta. Vastaavasti yhtiöt itse pyrkivät painostamaan Suomea luopumaan projektista tehtäville laskelmia, joiden mukaan Nesteen jalostamo muodostuisi kannattamattomaksi. Ne myös uhkasivat projektin toteutuessa vetäytyä kokonaan Suomen markkinoilta, jolloin myös öljytuotteiden jakelu olisi vaarassa päätyä Neuvostoliiton käsiin.²³⁸

Yhdysvaltain ja Britannian hallitukset sekä suuret öljy-yhtiöt asettuivatkin vastustamaan Nesteen jalostamaa yhteisessä rintamassa. Diplomaattisissa interventioissa suomalaisia varoiteltiin Neuvostoliittoon sitoutumisen vaarojen lisäksi myös lännen kauppapoliittisista vastatoimista: mikäli länsimaat alennettaisiin Suomen öljymarkkinoilla pelkän raaka-aineen tuottajiksi saati syrjäytettäisiin niiltä kokonaan, oli suomalaisten syytä varautua vastaavasti omien tuotteidensa viennin vaikeutumiseen. Länsivientinsä tuloista riippuvaiselle maalle se olisi kohtalokasta, joten suomalaisia kehoitettiin harkitsemaan tarkkaan tällaisen askeleen ottamista.²³⁹

Lännen vastareaktiot heijastuivat suomalaisten keskinäisessä jakautumisessa jalostamohankkeen kannattajiin ja vastustajiin. Vahvimmin projektia kannattivat valtionhoitajapuolueet maalaisliitto ja SDP, jotka eivät kuunnelleet lännen varoituksia kovin tarkalla korvalla ja joille suuret julkiset teollistamishankkeet muutoinkin olivat sydäntä lähellä. Äänekkäimmät vastustajat taas löytyivät lähinnä talouselämän johtopaikoilta, erityisesti länsiviennistä riippuvaisen teollisuuden ja poliittisen oikeiston piiristä. Heillä oli lännen maalailmien uhkakuvien toteutuessa ja omien valta-asemiensa menettämisen pelossa kaikkein eniten hävittävää. Suomen ulkopoliittisen riippumattomuuden ja läntisten pääomien

²³⁷ Kuisma 1997, 33–39.

²³⁸ Kuisma 1997, 39–40, 49–52, 73.

²³⁹ Kuisma 1997, 52–54.

saatavuuden tulkittiin olevan Nesteen hankkeen myötä vaarassa. Näitä öljy-yhtiöiden ja läntisten diplomaattien rohkaisemia näkemyksiä toistivat Uuden Suomen ja Kauppalehden, mutta myös Helsingin Sanomien kaltaiset julkaisut.²⁴⁰

Koska Yhdysvaltain hallituksella oli asiassa voimakkaita intressejä, kosketti se myös Suomen Washingtonin lähetystöä, jonka päällikölle maan poliittis-taloudelliset länsisuhteet tunnetusti olivat etusijalla. Nykopp, joka noin vuotta ennen jalostamoprojektin tuloa julkisuuteen oli kaavaillut öljyjäteille tankkeritilauksia Suomesta vastineeksi pitkäaikaisista tuontisopimuksista, ei siksi lukeutunut hankkeen suurimpiin kannattajiin. State Departmentille oli kuitenkin välitettävä hallituksen jalostamo puoltava virallinen kanta ja samalla tasoitettava pienimpiäkin säröjä, joita maiden suhteisiin sen myötä voisi syntyä. Niinpä Nykopp oli vakuutellut Staten epäluuloiselle Hayden Raynorille, että Suomen kasvava polttoaineiden kulutus jättäisi tilaa niiden maahantuonnille jalostamon rakentamisen jälkeenkin ja kehottanut omasta puolestaan amerikkalaisia öljy-yhtiötä neuvottelemaan Nesteen kanssa myös raakaöljyn toimittamisesta laitokselle. Kirjeessään ulkoministeriön Eero Wuorelle marraskuussa 1954 lähettiläs vetosi tällaisen sopimuksen tarpeellisuuden puolesta, koska hän pelkäsi Suomen koko öljyhuollon päätyvän Neuvostoliiton kontrolliin jalostamoprojektin myötä:

”– olisi erittäin toivottavaa, että amerikkalaisten ja englantilaisten öljy-yhtiöiden kanssa saataisiin aikaan jonkinlainen sopimus öljytuotteiden toimittamisesta siinä tapauksessa, että uusi puhdistamo päätetään rakentaa. Vastapalvelukseksi voitaisiin silloin – – pyytää, etteivät he möisi jakelulaitteitaan Suomessa, vaan jatkaisivat toimintaansa niin kuin tähän saakka.”²⁴¹

Nykopp oli ottanut öljyjättien uhkaukset todesta, ja uhkauskeino oli kieltämättä tehokas: Esso, Shell ja Gulf omistivat 1950-luvun puolivälissä yhä valtaosan Suomen huoltoasemaverkostosta, eikä oman laajan jakeluketjun rakentaminen ollut vielä realismia Nesteen voimavaroille. Niiden vetäytyessä jakelua olisivat todennäköisesti dominoineet Neuvostoliiton omistuksessa olleet Suomen Petrooli ja TB. Länsimaisten toimijoiden näkökulmasta kyse oli liiketoiminnan lisäksi myös arvovallasta: nämä valtavia raakaöljyvaroja hallinnoineet yhtiöt olivat suostuneet sodanjälkeisen tuontisäännöstelyn sävyttämässä poikkeusoloissa myymään Suomessa neuvostoliittolaisia tuotteita omissa nimissään, mutta Nesteen jalostamoprojekti uhkasi tehdä järjestelystä pysyvän. Ainoana ja niiden kannalta merkityksettömänä erona aiempaan olisi ollut, että kommunistiöljyn jalostamisesta vastaisi suomalainen valtionyhtiö neuvostoliittolaisen

²⁴⁰ Kuisma 1997, 170–173.

²⁴¹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 97 (22.11.1954). 21/48, UKA.

sijaan. Tähän öljyjätit eivät olleet valmiita tyytymään, joten ne kieltäytyivät aluksi myös yhteistyöstä jalostamon rakentamisessa ja operoinnissa suomalaisia painostaakseen.²⁴²

Asia vaikuttikin kehittyvän aivan toiseen suuntaan kuin Nykopp olisi toivonut, ja pian ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Wuori sai vastaanottaa uuden kirjeen Washingtonista. Lähettilään tulkinnan mukaan läntisiä öljy-yhtiöitä oltiin nyt sulkemassa ulos Suomen markkinoilta ja kyseessä oli asia, joka luultavasti tulisi herättämään Atlantin toisella puolen vielä runsaasti negatiivista huomiota maan kannalta. Niinpä kotimaahan osoitettiin aiempaa vahvempia sanavalintoja:

”Eikö mitään voida tehdä öljyntuontia koskevan ilmeisen diskriminoinnin lieventämiseksi, jotta emme saisi Yhdysvaltain ja Englannin vaikutusvaltaisia öljy-yhtiöitä lopullisesti vihollisiksemme?”²⁴³

Pian kävi kuitenkin ilmi, että jotakin todella voitiin tehdä ja oli jo tehtykin. Markku Kuisman mukaan State Departmentin öljynjalostamo koskevassa painostuksessa vuodenvaihteessa 1954–55 oli kyse enemmänkin suomalaisten muistuttamisesta Neuvostoliiton ripustautumisen riskeistä ja jopa pelkästä diplomaattisesta rutiinista kuin todellisesta yrityksestä estää Nesteen projektia toteutumasta. Jalostamon kaipaaman amerikkalaisteknologian ja insinööritaidon viemiselle oli näet kulissien takana Statessa näytetty jo edellisenä vuonna vihreää valoa. Voitolle oli päässyt näkemys, jonka mukaan suomalaisten pyrkimys taloutensa modernisointiin, teollisuutensa monipuolistamiseen ja suurempaan öljyomavaraisuuteen oli kannatettava huolimatta siitä, ettei se palvellut läntisten öljyjättien etua. Suomen arvioitiin idänsuhteidensa pakosta joka tapauksessa tuovan suurimman osan öljystään idästä, joten parempi oli antaa suomalaisten jalostaa se itse läntisellä teknologialla ja jättää Neuvostoliitolle vain raaka-aineen tuottajan rooli. Tämä varsin pragmaattinen linja oli perua Eisenhowerin hallinnon edeltäjäänsä lievemmästä kauppasaartopolitiikasta, ja osaltaan vaikutusta oli varmasti myös Yhdysvaltain samanaikaisella aktivoitumisella nimenomaan Suomen tukemiseksi talousvaikeuksissaan. Kun Nesteen edustajat osasivat vielä lausua amerikkalaisille oikeita sanoja hankkeen luotettavuuden ja Suomen riippumattomuutta todellisuudessa vahvistavan luonteen puolesta, Washington oli valmis muuttamaan alkuperäistä kantaansa: poliittinen harkinta ajoi taloudellisen sodankäynnin edelle.²⁴⁴

²⁴² Kuisma 1997, 48, 62–63.

²⁴³ Nykopp Wuorelle 22.12.1954. Kb24b Nykopp, UMA.

²⁴⁴ Kuisma 1997, 66–74.

Amerikkalaisten perustavoite oli tosin säilynyt samana – Neuvostoliiton talousoffensiivi länsimaihin ja niiden mukana Suomeen haluttiin torjua. Nesteen jalostamoprojektin kannalle kääntyminen osoitti kuitenkin amerikkalaisten omaksuneen uusia keinoja tavoitteen edistämiseksi. Kun jalostamon rakentaminen alkoi näyttää väistämättömältä, sanktioiden sijaan pidettiin järkevämpänä pyrkiä muokkaamaan hanketta sellaiseen suuntaan, joka edistäisi Suomen integroitumista läntisille markkinoille. Yhdysvallat asettikin hankkeen tukemiselle tiukat ehdot: laitoksen suunnittelu tuli antaa amerikkalaiselle insinööritoimistolle, kaikkien laitteistojen tuli olla länsimaiden rakentamia ja asentamia, ja lisäksi suomalaisten oli sitouduttava operoimaan jalostamo omin päin ja pitädyttävä myymästä valmiita tuotteita itäblokin maihin. Tämä kaikki taas sopi myös Suomen Washingtonin-lähettilään ajatusmaailmaan, ja State Departmentin mielenmuutoksen seurauksena ei Nykoppillakaan ollut enää syytä varoitella maanmiehiään. Keväällä 1955 hän toimikin jo kättilönä Washingtonissa käydyissä neuvotteluissa, joiden tuloksena Nesteen edustajat saivat State Departmentilta periaatepäätöksen vientilisenssien myöntämisestä ajanmukaisimmalle amerikkalaiselle öljynjalostusteknologialle. Hanke eteni tämän jälkeen ripeästi, ja jo kahden vuoden päästä Suomen ensimmäinen öljynjalostamo aloitti tuotantonsa Naantalissa.²⁴⁵

²⁴⁵ Kuisma 1997, 68, 198, 232.

4. Puolueettomuus myötätulessa – viimeiset vuodet Washingtonissa

Stalinin kuolemaa ja Korean sodan päättymistä seuranneen kylmän sodan ensimmäisen liennytysvaiheen huipentumana on pidetty vuoden 1955 tapahtumia. Suurvaltojen johtajat kokoontuivat kesällä Genevessä ensimmäistä kertaa maailmansodan päättymisen jälkeen, ja jo hetkeä aiemmin oli päästy sopuun esimerkiksi Itävallan puolueettomuuden tunnustamisesta. Suomen kannalta liennytysvaiheen tärkein tulos oli Neuvostoliiton luopuminen Porkkalan tukikohdasta saman vuoden syksyllä. Tässä yhteydessä mainitaan usein myös Suomen liittyminen YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi, joihin Neuvostoliitto uuden johtajansa Nikita Hruštšovin johdolla myöntyi.²⁴⁶

Nämä tapahtumat merkitsivät myös jonkinlaista käännettä Suomen ja Yhdysvaltain suhteissa. Washingtonissa tulkittiin Suomen puolueettomuuspolitiikan vahvistuneen, ja vähitellen amerikkalaisten huoli Suomen liukumisesta rautaesiripun taakse alkoi hälventyä. Erityisesti asiaan vaikutti myös se, että vuosina 1953–54 levottomuutta aiheuttanut Suomen idänkaupan suhteellisen osuuden kasvu pysähtyi.²⁴⁷ Vuoden 1955 jälkeen Euroopan kahtiajako alkoi vähitellen vakiintua ja kylmän sodan kuumimmat rintamat siirtyivät muualle, kuten Lähi-itään. Tämä johti osaltaan siihen, että kummankin suurvallan kiinnostus Suomeen heikkeni.

Yhdysvaltain Suomen-politiikan peruslähtökohdat pysyivät silti ennallaan: pienen pohjoismaan ajautumista entistä suurempaan riippuvuuteen itänaapuristaan oli pyrittävä ehkäisemään, ja parhaana keinona tähän nähtiin maan elintason kohottaminen sen läntisiä talousyhteyksiä vahvistamalla. Nykoppin lähettiläskauden viimeisinä vuosina 1956–58 Suomen ja Yhdysvaltain suhteet jatkuivatkin pitkälti entisellä pohjalla, mutta amerikkalaisten osoittama aktiivisuus Suomea kohtaan pikku hiljaa väheni. Nykopp, josta oli vuoden 1955 alussa tullut suurlähettiläs²⁴⁸, kiinnitti asiaan huomiota raporteissaan. Niistä välittyi, että Suomen jääminen syrjään suurvaltojen huomiolta oli hänenkin näkökulmastaan helpotus. Suomen länsisuhteita rasittivat etenkin vuodesta 1956 eteenpäin yhä harvemmat asiat, ja niinpä Nykopp saattoi raportoinnissaan keskittyä lähinnä Yhdysvaltain sisäpolitiikkaan sekä kansainvälisten tapahtumien tulkitsemiseen amerikkalaisesta näkökulmasta. Myös hänen aloitteensa Suomen länsiviennin edistämiseksi vähentyivät idänkaupan vyöryn pysähtyttyä, joskin vielä viimeisenä

²⁴⁶ Rentola 2010, 297–300.

²⁴⁷ Paavonen 1998, 343.

²⁴⁸ Suomi kohotti vuoden 1955 alussa kymmenen tärkeintä ulkomaanedustustoaan suurlähetystöiksi. Ks. esim. Häkkänen 2003, 231.

Washingtonin vuotenaankin hän oli avainasemassa neuvotteluissa, jotka johtivat presidentti Eisenhowerin myöntämään maalle ensimmäisen poikkeuksen Battle Actin säädöksistä.

4.1. Liennytyksen lyhyt kausi

Kuten Jussi Hanhimäki on todennut, vuosi 1955 oli Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden, kylmän sodan kokonaistilanteen ja puolueettomien Euroopan maiden kannalta erityisen merkittävä. Stalinin kuoleman jälkeen suurvaltasuhteissa alkanut suojasää jatkui Nikita Hruštšovin noustua Neuvostoliiton johtoon. Liennytyksipolitiikka johtikin vähitellen 1950-luvun alkupuolta leimanneen jännityksen laantumiseen, vaikka epäluulot velloivat yhä voimakkaina niin Moskovassa kuin Washingtonissakin. Samoihin aikoihin myös Neuvostoliiton suhtautuminen Suomen puolueettomuuteen muuttui. Hruštšovista tuli vuonna 1956 ensimmäinen sen virallisesti tunnustanut neuvostojohtaja, ja jo aiemmin Neuvostoliitto oli hänen johdolla alkanut käyttää maiden välisiä suhteita esimerkkinä rauhanomaisen rinnakkainelön mahdollisuudesta eri yhteiskuntajärjestelmien välillä. Erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton vilkas kauppavaihto valjastettiin propagandakäyttöön. Hruštšov tavoitteli maansa elintason voimakasta kohottamista ja sen mahdollistamiseksi tarvittiin entistä laajempaa kauppaa kapitalistileirin kanssa. Tässä projektissa Suomelle oli varattu mallimaan rooli.²⁴⁹

Yhdysvaltain näkökulmasta tällainen kehitys oli huolestuttavaa, sillä sen nähtiin olevan lähinnä venäläisten salajuoni ”vapaan maailman” yhteisrintaman murtamiseksi. Kuten Max Jakobson alkuvuodesta 1955 kuitenkin huomautti, maan hallituksen virallinen kanta Suomen suhteen ei ollut muuttunut: tärkeintä oli edelleen yrittää ehkäistä Suomen ajautuminen taloudelliseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta tukemalla maata mahdollisimman huomaamattomasti, apua tyrkyttämättä. Amerikkalainen lehdistö levitti kuitenkin jatkuvasti huhuja Suomen luisumisesta kohti itää ja olipa eräs oregonilainen kongressiedustaja kirjoittanut aiheesta ulkoministeri Dullesillekin. Nämä julkiset pessimismin osoitukset saivat myös presidentti Paasikiven valittelemaan Suomen länsisuhteiden heikkoa tilaa helmikuussa 1955, vaikka virallisilla tahoilla Suomeen suhtauduttiin pitkälti kuten ennenkin. Kevään kuluessa Washingtonia alkoi kuitenkin epäilyttää se innokkuus, jolla suomalaiset ottivat vastaan Neuvostoliiton uuden rauhanpolitiikan.²⁵⁰

Eräänä ensimmäisistä liennytyksen konkreettisista osoituksista oli Itävallan jaon purkaminen ja maan puolueettomuuden tunnustaminen, joka oli käynnistynyt Neuvostoliiton ja Itävallan

²⁴⁹ Aunesluoma 2011, 118–119; Hanhimäki 1996, 143–144, 163.

²⁵⁰ Hanhimäki 1996, 146–148.

kahdenvälisellä sopimuksella huhtikuussa 1955. Asialla oli ennakkotapauksena merkitystä muillekin puolueettomuutta tavoitelleille Euroopan maille, ja Suomessa erityisesti pääministeri Kekkonen oli asiasta innoissaan: prosessin ollessa vielä kesken hän oli saksalaiselle Die Welt – lehdelle antamassaan haastattelussa viitannut aiempaan pyjamantaskupuheeseensa ja sanonut uskovansa kansainvälisen politiikan kehittyneen nyt siihen pisteeseen, että puolueettomuudelle oli todellisia mahdollisuuksia ja tarvetta paitsi pohjoismaissa, myös laajemminkin Euroopassa. Yhdysvalloissa tällaisiin puheisiin suhtauduttiin suurella skeptisyydellä, ja maa lähtikin varsin nihkeästi mukaan Neuvostoliiton aloitteisiin.²⁵¹

Kun länsi ei näyttänyt olevan valmis tekemään vastamyönnytyksiä, jopa Yhdysvaltain politiikkaa usein ymmärtäväisesti arvioinut Nykopp alkoi turhautua huhtikuussa 1955. Hänen mukaansa Neuvostoliiton tekemä aloite Itävallan suhteen oli otettu Yhdysvalloissa vastaan ”sekavin tuntein”; yhtäältä tunnustettiin Neuvostoliiton tehneen tärkeän myönnytyksen, mutta toisaalta sen vilpittömyyteen ei haluttu lainkaan uskoa. Niin State Department kuin lehdistökin olivat epäilleet Neuvostoliiton ja Itävallan sopimuksen sisältäneen salaisia lisäpöytäkirjoja, ja koko manööverin uskottiin olevan suunnattu vaikuttamaan erityisesti länsisaksalaisten mielialaan, jotta nämä hylkäisivät liittolaisuuden Yhdysvaltain kanssa ja suostuisivat Saksojen yhdistämiseen Neuvostoliiton ehdoilla. Nykopp jatkoi:

”Näitä lausuntoja seurattaessa ei voi välttyä siitä käsityksestä, että poliittinen ajattelu täällä, muutamien poikkeuksin, on aivan valmistumaton Neuvostoliiton politiikan mahdolliseen muutokseen. Käsitys siitä, ettei Neuvostoliitto voi suostua todellisiin myönnytyksiin on sodanjälkeisen katkeran kokemuksen perusteella varsin syvälle juurtunut. Siksi ollaan ymmällä, kun Neuvostoliitto kaikesta huolimatta on tehnyt todellisen myönnytyksen Itävallan kysymyksessä. – – Tuntuu siltä, että poliittinen ajattelu täällä on jäykistynyt kaavaan, josta vapautuminen menee hyvin hitaasti.”²⁵²

Liennytyks alkoi kuitenkin vähitellen edetä, ja toukokuussa allekirjoitettiin Itävaltaa koskeva valtiosopimus neljän miehitysvallan välillä. State Departmentin Hayden Raynor olikin todennut Nykoppille kesäkuussa sopimuksen olevan hyvä merkki myös Suomen kannalta. Lähettiläs oli ollut samaa mieltä: suomalaiset olivat tulkinneet sen osoittavan Neuvostoliiton alkaneen suhtautua puolueettomuuteen aiempaa myönteisemmin, mikä taas vahvisti Suomen ulkopolitiikan uskottavuutta. Paria kuukautta myöhemmin suurvallat kokoontuivat lännen

²⁵¹ Hanhimäki 1996, 150–152.

²⁵² Nykopp UM:lle 20.4.1955. 5C 8: Washington 1951–54, UMA.

aloitteesta Geneveen aseidenriisuntaa käsitelleeseen konferenssiin, jonka johdosta kansainvälisen politiikan ilmapiiri väliaikaisesti lämpeni.²⁵³

Suomen kannalta Hruštšovin liennytyspolitiikka tarjosi mahdollisuuksia parantaa huomattavasti maan kansainvälispoliittista asemaa. Tärkeimpänä osoituksena tästä oli tietysti Porkkalan palautus syyskuussa 1955. Asia kiinnosti Yhdysvaltoja erittäin paljon, ja Suomen diplomaattiedustaja kutsuttiinkin saman tien State Departmentiin keskustelemaan aiheesta. Apulaisvaltiosihteeri Livingston Merchant halusi kuulla Nykoppilta, miten Suomessa palautukseen suhtauduttiin. Lähettiläs oli ilmoittanut heti alkuun, että Suomessa ymmärrettiin hyvin asian kansainvälispoliittinen tausta: Neuvostoliitto pyrki käyttämään elettään propagandavalttina vaatiessaan Yhdysvaltoja vetämään tukikohtansa Euroopasta. Nykopp mainitsi myös Suomessa tiedetyn, että Porkkalan sotilaallinen merkitys Neuvostoliitolle oli olennaisesti vähentynyt. Tästä huolimatta tapaus oli Suomelle äärimmäisen tärkeä: se osoitti Neuvostoliiton luottavan Suomen sodanjälkeiseen ulkopolitiikkaan eikä Kreml katsonut tarvitsevana enää tukikohtaa Helsingin lähistöllä varmistaakseen linjan pysyvyyden. Lähettiläs rohkeni myös esittää, ettei Neuvostoliitto myöskään enää aktiivisesti tukenut SKP:n valtaannousua, koska se oli luopunut tukikohdan myötä hyvästä mahdollisuudesta puuttua Suomen sisäisiin asioihin. Vasta Porkkalan palautus olikin Nykoppin mukaan mahdollistanut Suomelle todellisen itsenäisyyden.²⁵⁴

Epäluuloinen Merchant oli kuitenkin udellut, liittyikö tukikohdan palautukseen YYA-sopimuksen jatkamisen lisäksi muita, salaisia määräyksiä Suomelle. Nykopp oli kiistänyt tienneensä sellaisten olemassaolosta ja lisännyt omana kommenttinaan, että presidentti Paasikivi tuskin olisi lausunut julkisuudessa palaavansa ensimmäistä kertaa tyytyväisenä neuvottelumatkalta Moskovasta, mikäli jotakin Suomelle epäedullista olisi jouduttu lupaamaan. Vaikka lännessä ei yleisesti pidetty Porkkalan palautusta suurvaltapolitiikan näkökulmasta lainkaan niin merkittävänä kuin Neuvostoliitto pyrki sen esittämään, asian tärkeys Suomelle tunnustettiin. Merchant olikin myöntänyt pitävänsä tapausta Suomen kannalta ”erittäin myönteisenä”. Lähettiläs oli tästä helpottunut: ”– on tyydytyksellä pantava merkille, että State Department täysin ymmärtää Porkkalan sopimuksen myönteisen merkityksen Suomelle”, hän kommentoi ulkoministeriöön.²⁵⁵

Julkisuudessa Yhdysvallat kuitenkin ohitti Porkkalan palautuksen täysin: maan hallitus ei julkaissut mitään virallista kannanottoa asian johdosta, vaikka yksityiskeskusteluissa amerikkalaisdiplomaatit ilmaisivatkin suomalaisille tyytyväisyytensä Moskovan neuvottelujen

²⁵³ Nykopp Seppälälle 15.6.1955. Kb24b Nykopp, UMA; Hanhimäki 1996, 150.

²⁵⁴ Nykopp UM:lle 22.9.1955. J.K. Paasikiven kokoelma, V:28, KA; Hanhimäki 1996, 149, 159.

²⁵⁵ Nykopp UM:lle 22.9.1955. J.K. Paasikiven kokoelma, V:28, KA; Jakobson 1981, 73–74.

tuloksesta. Syynä oli Neuvostoliiton aikeita kohtaan tunnettu syvä epäluulo. Todellista rauhantahtoaan maa olisi Yhdysvaltain näkökulmasta osoittanut vasta myöntäessään Itä-Euroopan kansandemokratioille samanlaisen aseman kuin Suomelle – näin kirjoittivat lukuisat amerikkalaislehdet syyskuussa 1955. Neuvostoliitto taas oli esittänyt vaatimuksia, joiden mukaan Yhdysvaltain tulisi Porkkalan vastapainoksi luopua joistakin tukikohdista Länsi-Euroopassa. Washingtonin lähetystön sanomalehtiavustaja Max Jakobson totesikin osuvasti Suomen joutuneen idän ja lännen varsin omituisen väittelyn aiheeksi. Molemmat suurvallat näet pitivät Suomen ja Neuvostoliiton suhteita esimerkillisinä, mutta huomattavaa erimielisyyttä esiintyi sen sijaan siitä, kumman olisi pitänyt tätä esimerkkiä seurata.²⁵⁶

Yksimielisyyttä suurvaltojen välille ei syntynyt, ja loppuvuoteen 1955 tultaessa Geneven liennytyshenki alkoi jo laantua. Konferenssi oli lopulta jäänyt melko tuloksettomaksi eikä esimerkiksi Berliinin kriisin ratkeamista ollut näköpiirissä. Aihe herätti keskustelua myös suomalais-yhdysvaltalaisissa suhteissa. State Departmentin Mr. Merchant oli todennut Nykoppille nyt osoittautuneen, että Neuvostoliitto oli alkuvuoden sovinnollisuudellaan pyrkinyt palauttamaan Eurooppaan toista maailmansotaa edeltävän tilanteen, toisin sanoen saamaan amerikkalaisjoukot pois Euroopasta ja hajottamaan Naton rivit. Esimerkkinä tästä hän piti sitä, kuinka venäläiset olivat esiintyneet korostuneen ystävällisesti Norjaa, Tanskaa ja Ruotsia kohtaan sekä puhuneet puolueettomuuspolitiikan puolesta eri yhteyksissä. Nykopp, joka keväisen kritiikkinsä jälkeen oli ilmeisesti päätenyt jälleen amerikkalaisia myötäilevämmälle kannalle, oli myöntänyt Neuvostoliiton käyttävän hyviä suhteitaan Suomeen esimerkkinä puolueettomuuden eduista muille Pohjoismaille. Lähettiläs ilmoitti lisäksi käsityksensä, että Suomi oli hyötynyt ”epäilemättä huomattavasti – tasapainon palauttamisesta Lännen ja Idän välillä”, jolla hän viittasi Yhdysvaltain sotilaalliseen läsnäoloon Euroopassa.²⁵⁷

Merkille pantavaa on, että Nykopp totesi siis varsin suoraan Yhdysvaltain sitoutumisen Länsi-Eurooppaan olevan Suomenkin turvallisuuden kannalta tärkeää: tässä suhteessa hän oli varsin eriväällä kannalla sekä Paasikiven että Kekkonen kanssa, joiden näkökulmasta oli yleensä Suomen kannalta sitä parempi, mitä vähemmän Yhdysvallat näkyisi sen lähialueilla. Merchant oli Nykoppin mukaan ollut samaa mieltä ja todennut, että Yhdysvaltain vetäytyminen Euroopasta poistaisi rajoitukset Neuvostoliiton ulkopoliitikalta: sovinnonhakuisuudelle ei olisi enää tarvetta, vaan se pyrki jälleen laajentamaan aluettaan.²⁵⁸

²⁵⁶ Washingtonin lähetystön lehdistökatsaus n:o 12 (27.9.1955). 94 B Yhdysvallat, UMA; Hanhimäki 1996, 160.

²⁵⁷ UM:n poliittinen tiedotus n:o 67 (15.12.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA;

²⁵⁸ UM:n poliittinen tiedotus n:o 67 (15.12.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Vares 2010, 339.

Nykoppin Merchantille esittämä, Paasikiven ajattelusta jossain määrin poikennut näkemys on pikaisesti tarkasteltuna huomiota herättävä – etenkin, kun otetaan huomioon miesten jo sotavuosien työoveruuteen pohjautuneet melko läheiset välit ja se fakta, että Nykopp oli Paasikiven ykkösehdokas Washingtonin lähettilääksi vuonna 1951. Lisäksi lähettiläs itse on myöhemmin maininnut pitäneensä Paasikiveä oppi-isänään. Tästä huolimatta hän ei aina ennenkään ollut jakanut Paasikiven ajatuksia: muistelmissaan Nykopp on kertonut olleensa talvisodan alla esimiehensä kanssa eri mieltä siitä, kuinka pitkälle meneviä tavoitteita Neuvostoliitolla oli Suomen suhteen, ja keväällä 1944 hän oli jopa kieltäytynyt lähtemästä Paasikiven sihteeriksi Moskovan rauhanneuvotteluihin.²⁵⁹

Loppuvuodesta 1955 kansainvälisessä politiikassa ei ollut pulaa kuumista puheenaiheista, ja Saksan kysymys ei suinkaan ollut niistä vähäisimpiä. Nykopp raportoikin marraskuussa ulkoministeri Virolaiselle tapaamisestaan Länsi-Saksan suurlähettilään kanssa. Tämä oli ilmoittanut saaneensa tiedon, että Suomessa harkittaisiin parhaillaan Itä-Saksan tunnustamista ja lausunut maansa pitävän erityisen tärkeänä, ettei näin tapahtuisi. Nykopp oli tapaamisen perusteella vakuuttunut siitä, että Itä-Saksan tunnustamista pidettäisiin länsipuolella ”erittäin pahana ennakkotapauksena” ja tiedossa oli, että asialla oli merkitystä muillekin kuin saksalaisille. ”Selväähän on myöskin, että sellainen toimenpide aiheuttaisi Suomelle erittäin ikävän reaktion myös State Departmentissa”, muistutti Nykopp maanmiehiään. Huoli oli kuitenkin ennenaikainen: kuten tunnettua, Suomi solmi diplomaattisuhteet Itä-Saksaan vasta 1970-luvulla.²⁶⁰

Tammikuussa 1956 Nykopp veti tuttuun tapaansa jälleen yhteen Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kehitystä edellisen vuoden aikana. Lähettilään perusanalyysi oli, että kansainvälisen politiikan tapahtumat olivat vaikuttaneet suotuisasti Suomen asemaan ja sitä kautta myös länsisuhteisiin. Geneven konferenssi ei ehkä ollut saavuttanut sille asetettuja odotuksia, mutta etenkin Neuvostoliitto oli tulkinnut siellä vahvistuneen Euroopan jaon kahteen jokseenkin tasavahvaan suurvaltaleiriin. Molempinpuolisen ydinasepelotteen pakottamana Euroopassa oli Nykoppin mukaan siirrytty jonkinlaiseen tasapainoon: kommunismin leviäminen oli lännen toimesta pysäytetty, mutta toisaalta Yhdysvallat oli käytännössä luopunut tavoittelemasta Itä-Euroopan kansandemokratioiden ”vapauttamista” muutoin kuin rauhanomaisin keinoin. Tämä oli antanut mahdollisuuksia Hruštšovin lanseeraaman rauhanomaisen rinnakkaiselon toteutumiselle, ja hyötyjinä olivat olleet lähettilään mukaan erityisesti Euroopan ”eri puolueettomuusmuotoja noudattavat” maat, Suomi mukaan luettuna. Neuvostoliiton ja USA:n ei tulkittu enää pyrkivän vetämään näitä maita entisellä voimakkuudella omaan valtapiiriinsä,

²⁵⁹ Nykopp 1990, 60–61; Häkkänen 2003, 227, 236.

²⁶⁰ UM:n poliittinen tiedotus n:o 58 (8.11.1955) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

vaan suurvaltojen huomio oli siirtymässä erityisesti Lähi-Itään ja Aasiaan, jossa tilanne oli labiilimpi ja etenemismahdollisuuksia enemmän tarjolla.²⁶¹

Edellä kuvattu kehitys oli Nykoppin mukaan ollut Suomelle eduksi, sillä se oli mahdollistanut maan jäämisen syrjään suurvaltapolitiikasta. Yhdysvaltain näkökulmasta Suomi kuuluikin ”niihin maihin, jotka tällä hetkellä ovat kaukana ulkopoliittisten tapahtumien keskipisteestä”, mikä oli johtanut myös maan asemaa koskevien julkisten spekulatioiden ja epäluulojen vähenemiseen. Tämä oli arvatenkin Nykoppin työn kannalta helpottavaa, kun Suomen ulkopoliittista linjaa ei tarvinnut jatkuvasti olla puolustamassa. Kun Suomen tilanteeseen sitten oli otettu Yhdysvalloissa kantaa, oli se tehty yleensä myönteisessä hengessä: esimerkiksi Porkkalan palautusta koskevien kommenttien lähettiläs kiteytti olleen lopulta erittäin asiallisia sekä lehdistössä että poliittisissa piireissä. Maiden suhteet olivatkin vuoteen 1956 siirryttäessä hyvällä tolalla, ja niitä varjostivat lähinnä vain Kiinan kauppasaartoa vastaan rikkoneet suomalaisten tavarantoimitukset, joita Nykopp oli kritisoinut voimakkaasti aiemminkin. Suomen tultua vuoden alusta YK:n jäseneksi kysymys oli entistäkin tärkeämpi, ja lähettiläs muistuttikin, ettei Yhdysvaltain jyrkässä suhtautumisessa ollut odotettavissa muutoksia niin kauan kuin saarto oli voimassa.²⁶²

Vuoden 1956 merkkitapahtumiin Suomessa lukeutuivat tunnetusti presidentinvaalit. Washingtonin lähetystön silloinen sanomalehtiavustaja Max Jakobson on myöhemmin todennut vaalien alla käydyn kulissien takaista valtapeliä, jossa Neuvostoliiton ulkoministeriö ja tiedustelupalvelu osallistuivat Suomen presidentin valintaan omilla suosikkiehdokkaillaan. Vastakkain olivat siis ennen kaikkea ulkoministeriön suosikki, istuva presidentti Paasikivi, sekä hyvät suhteet KGB-miehiin luonut pääministeri Kekkonen. Molemmat olivat kuitenkin Moskovan näkökulmasta mieluisia vaihtoehtoja, toisin kuin Kekkonen viimeisessä valitsijamiesäänestyksessä kukistama K.-A. Fagerholm.²⁶³

Sen sijaan Yhdysvalloissa Kekkonen voittoa ei otettu vastaan kovin suurella tyytyväisyydellä: vaalituloksen tulkittiin merkitsevän Neuvostoliiton aseman vahvistumista Suomen ulkopoliitikassa, sillä Kekkoselle oli pääministerivuosiensa aikana ehtinyt syntyä lännessä maine idänsuhteita koskevilta näkemyksiltään Paasikiveäkin myöntyväisempänä poliitikkona. Washingtonin lähetystön raporteissa vaalit eivät kuitenkaan juuri näkyneet. State Department ei ollut ottanut mitään virallista kantaa vaalitulokseen, joten Nykopp ei myöskään laatinut aiheesta raporttia. Lähetystö toimitti ulkoministeriölle vaalien jälkeen vain pari

²⁶¹ Nykopp UM:lle 17.1.1956. 5C 8 Washington, UMA.

²⁶² Nykopp UM:lle 17.1.1956. 5C 8 Washington, UMA.

²⁶³ Jakobson 2001, 187–190.

lehdistökatsausta, joissa kuvailtiin vaalituloksen herättämiä reaktioita. Amerikkalaislehdet eivät lähetystön mukaan olleet käsitelleet aihetta kovinkaan laajasti, mutta Kekkös-kriittisiä näkemyksiä oli toisaalta esitetty muun muassa Timen, Newsweekin ja U.S. World Reportin kaltaisten suurten aikakauslehtien sivuilla.²⁶⁴

Sattumaa tai ei, Washingtonin suurlähetystössä Kekkosen kannattajat olivatkin tuolloin harvassa. Henkilökunnasta monella oli yhteyksiä oikeistoon, suurteollisuuteen ja pankkimaailmaan, joiden piiristä löytyivät SDP:n ohella Kekkosen vahvimmat sisäpoliittiset vastustajat. Nykoppin ystäviin lukeutui muun muassa Suomen Pankin pääjohtaja, Kekkosen vuonna 1953 pääministerin paikalta syrjäyttänyt Sakari Tuomioja, joka oli Kokoomuksen ehdokas vuoden 1956 vaalissa. Max Jakobson taas oli Washingtonin aikoinaan tiiviissä yhteydenpidossa Kekkös-vastaisen opposition kärkinimiin lukeutuneen Tuure Junnilan kanssa, joskin loi myöhemmin hyvät suhteet myös presidenttiin. Jakobson on itse todennut, että lähetystön henkilökunnan sympatioista kertoivat omaa kieltään myös heidän myöhemmät vaiheensa – esimerkiksi lähetystösihteeri Veikko Makkonen toimi ulkoasiainhallinnon jätettyään pankkialalla uran huipentuessa Kansallis-Osake-Pankin pääjohtajuuteen 1970-luvulla. Nykopp taas työskenteli Washingtonista palattuaan ensin vuosina 1958–1961 Suomen Työnantajien Keskusliiton ja sitten monialayritys Tampella Oy:n toimitusjohtajana vuodet 1962–1972. Puolueista hänellä oli yhteyksiä ainakin kokoomukseen, jonka välit Kekköseen olivat etenkin 1950–60-lukujen vaihteessa heikot. Mainittakoon myös, että sama päti Nykoppin uuteen työnantajaan STK:oon.²⁶⁵

Jakobson on muistellut, kuinka lähetystön väki jakoi monien aikalaisten tavoin huolen siitä, että Kekkosen johtama ulkopolitiikka johtaisi liialliseen Neuvostoliiton myötäilyyn. Tässä suhteessa heidän näkemyksensä ei itse asiassa kovin paljon poikennut amerikkalaisista. Washingtonin päättäjien ja Kekkosen välillä vallitsi molemminpuolinen epäluulo. Amerikkalaiset epäilivät uuden presidentin kykyä pitää kiinni Suomen puolueettomuudesta tiukan paikan tullen, kun taas Kekkonen itse ei ollut erityisen kiinnostunut Yhdysvaltain ja Suomen suhteista ja suhtautui yleisellä kriittisyydellä Yhdysvaltain politiikkaan. Hannu Rautkallio onkin maininnut Nykoppin yhtenä niistä hahmoista, jotka Kekkosen vastapainona hoitivat Suomen länsisuhteita 1950-luvun puolivälissä.²⁶⁶

²⁶⁴ Washingtonin lähetystön lehdistökatsaukset n:o 2 (17.2.1956) & n:o 3 (24.2.1956). 94 B Yhdysvallat, UMA; Hanhimäki 1996, 163–165.

²⁶⁵ Jakobson 2003, 201; Mansner 1990, 229–230; Häkkänen 2003, 216.

²⁶⁶ Jakobson 2003, 201; Suomi 1992, 107–108; Rautkallio 1990, 286. Rautkallio mainitsee Nykoppin ohella mm. Sakari Tuomiojan ja Suomen Pankin johtokunnan jäsenen, myöhemmän pääjohtajan Klaus Wariksen.

Kekkosen ja Nykoppin välit olivat etäiset jälkimmäisen palattua Suomeen, mutta lähtölaukauksen viilleille suhteille saattoi antaa kuitenkin jo Nykoppin Washingtonin vuosina sattunut tapaus. Ulkoministeriön huomion oli kiinnittänyt toukokuussa 1956 ukrainalaistaustaisen historiantutkija Anatole Mazourin Yhdysvalloissa julkaiseman teoksen *”Finland between East and West”* sisältö. Ministeriö tulkitsi kirjan eräiden kohtien esittäneen vääriä tulkintoja Suomen 1950-luvun tapahtumista ja antaneen kielteisen kuvan Kekkosen toiminnasta niiden yhteydessä. Poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckell tivasikin kirjeessään, oliko lähetystö tutustunut teokseen ennen sen julkaisua ja millaisen vastaanoton se oli amerikkalaislehdissä saanut.²⁶⁷

Nykopp vastasi Helsinkiin, ettei Mazour ollut pyytänyt lähetystöltä mitään aineistoa, ja lähettänyt kirjastaan tarkastettavaksi vain sen talvisotaa koskeneen osion. Lisäksi hän korosti Mazourin viettäneen vuoden Suomessa stipendiaattina ennen kirjansa julkaisua, joten kirjassa esitettyjen väitteiden oli perustuttava Suomessa saatuihin tietoihin. Niinpä Washingtonin lähetystöä ei käynyt syyttäminen hänen tulkinnoistaan. Nykoppin mukaan teosta ei myöskään ollut lehdissä vielä kommentoitu.²⁶⁸

Samassa yhteydessä Nykopp päätti kirjoittaa myös suoraan Kekkoselle ja puolustaa lähetystöään Enckellin verhotulta kritiikiltä. Kirjeessään hän mainitsikin yrittäneensä ”hälventää niitä epäluuloja, joita poliittisella osastolla saattaa olla suurlähetystöä kohtaan”. Nykopp ilmeisesti tulkitsi Washingtonin lähetystöä epäillyn kekkosvastaiseksi tai muuten omavaltaiseksi toiminnassaan. Hän ei malttanut kuitenkaan jättää kirjeen lopussa piikittelemättä presidenttiä: Nykopp aprikoi, mahtoiko ”poliittisen osaston kirjelmä – – olla nyttemmin jo muodista pois joutuneen henkilöpalvonnan ilmaus”. Tällä hän viittasi paria kuukautta aiemmin julki tulleeeseen Hruštšovin salaiseen puheeseen, jossa neuvostojohtaja oli tuominnut Stalinin ajan henkilökultin.²⁶⁹

Kekkonen ei vitsille kuitenkaan nauranut. Nykoppin kirjeen alareunaan presidentti on käsin kirjoittanut seuraavasti: ”30.5. kirjoitin ja kysyin, mitä viimeinen lause tarkoittaa. Se on kai vitsi, mutta en sitä ymmärrä (iän mukana olen menettänyt loputkin vähäisestä huumorintajustani). Tahtonet selittää, jos katsot sen maksavan vaivan.”²⁷⁰

Nykopp vastasi presidentille näin:

²⁶⁷ Enckell Washingtoniin 15.5.1956. 1/26, UKA.

²⁶⁸ Nykopp UM:lle 25.5.1956. 1/26, UKA.

²⁶⁹ Nykopp Kekkoselle 25.5.1956. 1/26, UKA.

²⁷⁰ Nykopp Kekkoselle 25.5.1956. 1/26, UKA.

”Herra Tasavallan Presidentti, Korkeasti kunnioitettu Veli.

Sain kirjeesi 30. pölvltä viime toukokuuta prof. Mazourin kirjasta. Oman kirjeeni viimeinen lause oli tarkoitettu leikinlaskuksi UM:n mainittua kirjaa koskevan tiedustelun johdosta. UM:n poliittisen osaston kirjeestä selviää, ettei koko kirjaa oltu edes luettu silloin kun meille kirjoitettiin, vaan siitä oli ilmeisesti poimittu lähinnä Sinua koskevat kohdat. Koska nämä ovat kirjan viimeisillä sivuilla, on kirjan tutkiminen täytynyt aloittaa loppupäästä. Mitä prof. Mazour muuten kirjoittaa Suomen historiasta sodan aikana ja sen jälkeen, on ilmeisesti ollut poliittisen osaston mielestä vähemmän mielenkiintoista eikä hänen objektiivisuutensa tarkastelua siltä osin ole pidetty yhtä kiireellisenä tehtävänä kuin viimeisen luvun tutkiminen. Tästä johtui, että mieleeni juolahti ajatus henkilöpalvonnasta, josta niin paljon nykyään puhutaan. Tuntien huumorintajusi sekä tietäen, ettei huumori haihdu vuosien mukana käytin tätä sanaa kirjoittaessani UM:n poliittisen osaston touhuista.”²⁷¹

Tämän jälkeen ei kirjeenvaihto aiheesta enää jatkunut, eikä miesten välillä ollut muutenkaan enempiä yhteydenpitoa Nykoppin lähettiläskauden viimeisten vuosien aikana. Matti Häkkänen onkin tulkinut Kekkosen närkästyneen Nykoppille, ”joka luonteensa mukaisesti ei muutenkaan [nähty] tarvetta uuden presidentin mielistelyyn”.²⁷²

Suurvaltasuhteiden kannalta vuosi 1956 muodostui edellistä vaikeammaksi. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto eivät olleet päässeet sopuun Saksan kysymyksestä, asevarustelun rajoittamisesta tai muistakaan Geneven konferenssissa käsitellyistä asioista, ja liennytykskausi päättyi käytännössä viimeistään loka-marraskuussa 1956, kun Neuvostoliiton panssarivaunut vyöryivät kukistamaan Unkarin kansannousua. Tämä oli herättänyt Yhdysvalloissa voimakkaan reaktion Neuvostoliittoa vastaan, vaikka konkreettisesti asiaan ei voitukaan puuttua.²⁷³ ”Geneven hengestä ei ole paljoa jäljellä”, tiivistä Nykopp Washingtonin tunnelmat alkuvuodesta 1957.²⁷⁴

Poikkeuksellista kyllä, suurvaltojen välien kiristymisellä ei tällä kertaa kuitenkaan ollut juuri vaikutusta Suomen länsisuhteisiin, koska Pohjois-Eurooppa oli edelleen saanut pysyä syrjässä Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton ristiriidoista. Tähän oli Nykoppin mukaan vaikuttanut erityisesti sotilastukikohtien strategisen merkityksen väheneminen. Yhdysvalloissa puhuttiin yhä

²⁷¹ Nykopp Kekkoselle 7.6.1956. 1/26, UKA.

²⁷² Häkkänen 2003, 233.

²⁷³ Nykopp UM:lle 6.11.1956. 5C 8 Washington, UMA.

²⁷⁴ Nykopp UM:lle 2.2.1957. 5C 8 Washington, UMA.

vähemmän esimerkiksi ilmavoimien tukikohtien sijoittamisesta Norjaan ja Tanskaan, sillä kehittynyt lentokonetekniikka mahdollisti yhä pidemmät lennot ilman välilaskua. Näin ollen Yhdysvaltain ei sodan syttyessä tarvitsisi välttämättä enää käyttää Skandinaviaa tukialueena Neuvostoliittoa vastaan, arveli lähettiläs.²⁷⁵

Pohjois-Euroopan rauhallisuus olikin johtanut siihen, että myös Suomi oli voinut jatkaa puolueettomuuspolitiikkansa vakiinnuttamista melko lailla häiriöttä. Yhdysvalloissa pidettiin Nykoppin mukaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita hyvänä esimerkkinä siitä, mitä Neuvostoliiton julistaman ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” olisi pitänyt tarkoittaa: Washingtonin näkökulmasta venäläisten olisi näet pitänyt sallia myös Itä-Euroopan kansandemokratioille Suomen kaltainen asema, jossa yhdistyisivät Neuvostoliiton legitiimien turvallisuustarpeiden täyttäminen ja pienemmän naapurimaan vapaus määrätä itse yhteiskuntajärjestelmänsä. Tämä argumentti oli vuoden 1956 aikana saanut uutta pontta Puolan ja Unkarin levottomuuksista, joiden taustalla oli nimenomaan Moskovan komennosta irti pyristely. Toisaalta myös Neuvostoliitto pyrki yhä markkinoimaan hyviä suhteitaan Suomeen Länsi-Euroopan maille tavoitteenaan heikentää näiden liittolaisuutta Yhdysvaltoihin. Suomen ulkopoliittista asemaa siis keuhuttiin sekä idästä että lännestä, mitä Nykopp piti erinomaisena. ”Tämä suurvaltojen molemminpuolinen huomaavaisuus Suomea kohtaan ei tietenkään voi olla muuta kuin Suomelle eduksi”, hän iloitsi.²⁷⁶

Suomi oli liittynyt vuoden 1956 alusta jäseneksi Yhdistyneisiin Kansakuntiin, ja jo ensimmäisen jäsenvuoden lopulla oli jouduttu hankalaan tilanteeseen Unkarin kansannousun myötä. Suomi oli näet ainoana Länsi-Euroopan maana pidättäytynyt äänestämästä YK:n yleiskokouksessa Yhdysvaltain ehdotettua päätöslauselmaa, jossa Neuvostoliittoa vaadittiin viipymättä vetämään joukkonsa Unkarista. Hannu Rautkallion mukaan erityisesti brittidiplomaatit olivat arvostelleet Suomen äänestyspäätöstä, joka poikkesi muiden puolueettomina esiintyvien maiden, kuten Ruotsin linjasta ja osoitti heidän mielestään liiallista Neuvostoliiton myötäilyä. Yhdysvalloissa ei vastaavaa kritiikkiä kuitenkaan esiintynyt: Nykoppin mukaan Suomen päätöstä jättää äänestämättä ei ollut julkisuudessa juuri kommentoitu ja monilla tahoilla pidettiin selvänä, että Suomi joutui tällaisissa tapauksissa rajoittamaan ulkopoliittista toimintavapauttaan maantieteellisen asemansa takia. Ymmärrystä maan ulkopoliittikkaa kohtaan tuntui siis löytyvän.²⁷⁷

²⁷⁵ Nykopp UM:lle 2.2.1957. 5C 8 Washington, UMA.

²⁷⁶ Nykopp UM:lle 2.2.1957. 5C 8 Washington, UMA.

²⁷⁷ Rautkallio 1991, 82–94; Nykopp UM:lle 2.2.1957. 5C 8 Washington, UMA.

4.2. Taloussuhteissa jotain vanhaa, jotain uutta

Vaikka kiinalaisille myydyt laivat olivat aiheuttaneet kitkaa suomalais-yhdysvaltaisissa suhteissa alkuvuodesta 1955, jo maaliskuussa Nykopp pääsi raportoimaan Helsinkiin myös positiivisempia asioita. Pitkät, jo vuonna 1952 aloitetut lainaneuvottelut oli saatu vihdoinkin päätökseen, ja Maailmanpankin kanssa oli allekirjoitettu sopimus 12 miljoonan dollarin luotosta. Pääjohtaja Eugene R. Black oli allekirjoitustilaisuudessa kiinnittänyt huomiota siihen, että ensimmäistä kertaa Suomelle annettavaan lainaan osallistui myös kaksi amerikkalaista yksityispankkia ilman IBRD:n takausta. Osallistumishalukkuutta oli tiedusteltu muiltakin pankeilta, mutta ne olivat kieltäytyneet. Syynä ei suinkaan ollut arvio Suomen luottokelpoisuudesta, vaan Blackin sanoin, ”your location”. Se osoitti, etteivät kaikki piirit Yhdysvalloissa uskoneet Suomen ulkopoliittisen linjan elinkelpoisuuteen vielä toistakymmentä vuotta jatkosodan päättymisen jälkeenkään. Black näki kuitenkin asiassa valoisankin puolen: ainakin Bank of America ja National City Bank luottivat Suomen tulevaisuuteen. Hän oli myös pahoitellut neuvottelujen pitkittymistä ja kiitellyt suomalaisten kärsivällisyyttä. Laina-asiaa pitkään hoitanut Nykopp tiivistä kiitospuheessaan luoton merkityksen: ”The loan will give Finland more power and the rest of the world more paper”.²⁷⁸

Suomen kommunistimaille myymistä laivoista noussut kohu sai myös laivanrakennusalan yrittämään parastaan länsiviennin suhteen, mutta kovassa kilpailutilanteessa kauppohen syntyminen oli kiven takana. Niinpä harvinaisten onnistumisten propaganda-arvoa olisi haluttu hyödyntää maksimaalisesti. Nykopp teki tässä mielellään yhteistyötä kotimaisten laivanrakentajien kanssa: Wärtsilän saatua alkuvuonna 1955 jäänmurtajatilauksen Ruotsista lähettiläs oli luvannut pääjohtaja Wilhelm Wahlforssille mainostaa asiaa Yhdysvalloissa. Tieto kaupasta ei kuitenkaan ollut päätyneet julkisuuteen, minkä seurauksena kiukkuinen Wahlforss sähkötti Washingtoniin peräen Nykoppilta syytä asiaan.²⁷⁹

Murtajan myynnistä oli kuitenkin informoitu State Departmentia ja julkaistu lehdistötiedote, joka oli lähetetty sadoille amerikkalaislehdille. Näistä vain yksi, Businessweek, oli uutisoinut asiasta. Syynä asian ohittamiseen oli Nykoppin mukaan yksinkertaisesti se, että lehdet olivat priorisoineet muita uutisia – tai kuten hän tiivistä vuorineuvokselle, ”maailmassa tapahtuu paljon Hietalahden telakan ulkopuolellakin”. Lähettiläs painotti, että amerikkalainen yleisö oli kiinnostunut ennen kaikkea kaikesta Neuvostoliittoa koskevasta ja siksi Suomea koskevat

²⁷⁸ UM:n poliittinen tiedotus n:o 28 (30.3.1955). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Jensen-Eriksen 2007, 208; Nevakivi 1993, 69.

²⁷⁹ Wahlforss Nykoppille 10.5.1955. Kb24b Nykopp, UMA.

uutisetkin liittyivät pääasiassa idänsuhteisiin. Myös maan kauppapolitiikan kehitystä oli totuttu seuraamaan tästä näkökulmasta. Nykoppin mukaan lehdistössä oli totuttu pitämään Suomen telakkateollisuutta täysin Neuvostoliitosta riippuvaisena, eivätkä yksittäiset poikkeukset voineet hetkessä muuttaa tätä. Mikäli läntisten ja kotimaisten ostajien osuus telakoiden tilauskannasta tulevaisuudessa kasvaisi, olisi amerikkalaislehtienkin se ajan mittaan myönnettävä, Nykopp kuitenkin rohkaisi Wahlforssia. Hän lisäsi myös, että eräät päätoimittajat olivat yksityisissä keskusteluissa jo noteeranneet suomalaisten länteen tekemät avaukset.²⁸⁰

Suurvaltojen välit olivat ”Geneven hengen” myötä parantuneet, mutta siitä huolimatta Suomen kauppavaihto kommunistimaiden kanssa ei ollut muuttunut ongelmattomaksi. Washingtonin lähetystön kakkosmies Jorma Vanamo kirjoitti kokoomuksen Tuure Junnilalle marraskuussa 1955, kuinka State Departmentin uusi Suomen ”deskin” hoitaja Mr. Stanford oli ottanut erällä päivällisillä jälleen puheeksi Suomen tankkilaivatoimitukset Kiinaan. Rauma-Repola oli näet hieman aiemmin tehnyt sopimuksen kahden tankkerin myynnistä kiinalaisille. Stanford oli ilmoittanut asian olleen sillä hetkellä peräti Staten suurin huolenaihe Suomen suhteen, eivätkä sen virkamiehet voineet käsittää, miten Kansallis-Osake-Pankkia ja kokoomusta lähellä oleva Rauma-Repola oli moiseen ryhtynyt. Staten käsityksen mukaan mainitut tahot olivat sentään Suomen ”kommunisminvastaisen rintaman todellinen tuki ja ankkuri”.²⁸¹

Junnilan kautta amerikkalaisten moitteet kantautuivat pian KOP:n pääjohtaja Matti Virkkusen ja Rauma-Repolan toimitusjohtaja Paavo Honkajuuren korviin. Kolmikko laatikin Junnilan nimissä vastauskirjeen Washingtoniin, jossa myönnettiin Staten kyllä periaatteessa olevan oikeassa, mutta vedottiin telakan vakaviin talousvaikeuksiin. Niiden helpottamiseksi kaivattiin länneltä moitteiden sijaan tilauksia.²⁸²

”Kun muualta ei markkinoita avaudu, joudutaan hädän tullen turvautumaan epäilyttäviinkin markkinoihin. Eivätkö amerikkalaiset ystävämme, jotka ovat niin runsaskätisesti antaneet Marshall-apua muille eurooppalaisille maille, todellakaan voi tehdä mitään tilausten saamiseksi läntisiltä markkinoilta?”²⁸³

Junnila liitti vastauksen oheen vielä Honkajuuren kirjeen, jossa tämä avasi asian taustaa. Hän totesi hieman tuohtuneesti lukeneensa aiemminkin Yhdysvaltain viranomaisten mielipiteitä

²⁸⁰ Nykopp Wahlforssille 13.5.1955. Kb24b Nykopp, UMA.

²⁸¹ Vanamo Junnilalle 1.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA.

²⁸² Kuisma 2004, 244–246. Honkajuuren mukaan myös Virkkunen oli pariin otteeseen ilmoittanut Yhdysvaltain suurlähettiläs Jack McFallille, että Rauma-Repola vastaanottaisi mielellään tilauksia Yhdysvalloista, jolloin amerikkalaisia ärsyttäneet Kiinan-kaupat voitaisiin välttää.

²⁸³ Junnila Vanamolle 14.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA.

tankkilaivatoimituksista Kiinaan, mutta tämä oli ensimmäinen kerta, kun moitteet suunnattiin Suomen valtion sijasta yksittäistä yritystä kohtaan. Honkajuuri viittasi suomalaistelakoiden maailmanmarkkinoilla kilpailukyvyttömän korkeaan hintatasoon ja sivulauseessa moitti valtiota siitä, ettei se ollut tehnyt mitään asiaa helpottaakseen. Niinpä Rauma-Repolallekin idän markkinat olivat ainoa vaihtoehto, mutta venäläisten tarjoamat hinnat eivät hänen mukaansa peittäneet aina edes tuotantokustannuksia. Amerikkalaisten erityisen pahana pitämiä tankkilaivoja oli päädytty tarjoamaan kiinalaisille pakkotilanteessa – Rauman telakan tilauskirja ammotti tyhjyyttään ja tuhatpäistä henkilökuntaa uhkasi irtisanominen – ja hallitus oli antanut kauppoihin luvan. Lopuksi Honkajuuri vaihtoi puolustuksesta vastahyökkäykseen:

”Amerikkalaiset puhuvat kommunismin vastustamisesta. Jonkun onnistuneen kiinalaisten kanssa pidetyn konferenssin jälkeen ovat he varmasti valmiit myymään ja sallimaan muiden myydä tavaroitaan Kiinaan. Tällöin ei suomalaisilla ole tässä kaupassa mitään mahdollisuuksia – . Rauma-Repola on tehnyt tämän Kiinan kaupan viimeisenä mahdollisuutena saada työtä telakkansa työläisille. Kumpiko on kommunismin vastustamista?”²⁸⁴

Washingtonin lähetystössä yskä ymmärrettiin: Vanamo kirjoitti puhuvansa myös päällikkönsä suulla todetessaan Honkajuuren antamien tietojen valaisseen Kiinan-kauppoihin liittyneitä seikkoja, jotka Atlantin takaa katsottuna olivat tuntuneet käsittämättömiltä. Honkajuuren vetoamus läntisten tilausten saamiseksi oli myös eräänlaista taustatukea Nykoppin jo paria vuotta aiemmin tekemälle aloitteelle, jossa amerikkalaiset öljy-yhtiöt olisivat toimitussopimusten vastapainoksi tilanneet aluksia suomalaisilta telakoilta. Lähettilään voikin olettaa olleen tyytyväinen saatuaan tavoitteilleen vastakaikua suurteollisuuden piiristä. Diplomaatturansa jälkeen itsekin alan palvelukseen siirtyneen Nykoppin ja teollisuusmiesten ponnistelut eivät jääneetkään aivan tuloksettomiksi. Rauma-Repola alkoi saada myöhemmin laivatilauksia myös lännestä, ja esimerkiksi öljyjätti Mobil tilasi yhtiöltä kolme tankkialusta 1970-luvun alussa.²⁸⁵

State Departmentin asenne kauppasaarron murtajia kohtaan ei suomalaisten vastaväitteistä juuri hetkahtanut. Nykoppin ajatukset kaupan vapauttamisesta kaikuivatkin Statessa kuuroille

²⁸⁴ Honkajuuri Junnilalle 15.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA.

²⁸⁵ Vanamo Junnilalle 21.11.1955. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA; Kuisma 1997, 224–225; Uola 1996, 151–152; 310–314. Yhdysvaltain protestit onnistuttiin sillä kertaa väistämään käyttäen hyväksi tilaus sopimuksen pykälää, jonka nojalla tilaus saatettiin siirtää kolmannen osapuolen nimiin. Niinpä tankkilaivat rakennettiin nimellisesti puolalaisen varustamon laskuun, joka myöhemmin toimitti alukset Kiinaan.

korville keväällä 1956. Lähettiläs oli epäillyt, voisiko Yhdysvallat enää pitkään ylläpitää itäblokin taloudellista saartoa, jos ja kun suurvaltojen välille ei odotettu syttyvän sotaa lähitulevaisuudessa. Staten virallinen kanta oli kuitenkin päinvastainen huolimatta siitä, että Britannia ja monet muut liittolaiset olivat myös kaupan esteiden poistamisen kannalla. Kyse ei ollut pelkästään sotilaallisista seikoista: kielteisyyttä perusteltiin myös sillä, että kaupan vapauttaminen helpottaisi kommunistimaiden huoltotilannetta. Nykopp arvioikin, että saartopolitiikalla pyrittiin ylläpitämään paitsi lännen teknistä ja taloudellista etumatkaa, myös tyytymättömyyttä kommunistimaiden kansalaisten keskuudessa. Näin pyrittiin horjuttamaan sosialistisen järjestelmän perustaa.²⁸⁶

Keskustelun siirryttyä Suomen idänkauppaan argumentaatio eteni pääpiirteissään tuttuja uria. Nykopp korosti Neuvostoliiton kaupan olevan hyvien naapurisuhteiden edellytys, joka lisäksi hyödytti Suomea merkittävästi. Bilateraalikauppa vähensi nimittäin lähettilään mukaan maan dollarimenoja 60–70 miljoonalla vuodessa, mikä helpotti huomattavasti alati vaikeaa maksutasetilannetta. Tämän hintana itään jouduttiin tosin toimittamaan myös Yhdysvaltain vientikieltolistojen alaisia tuotteita, sillä Suomi ei kauppaneuvotteluissaan toki voinut yksin sanella ehtoja. State tunnusti tämän peruslähtökohdan, mutta kuten aiemminkin, tankkilaivatoimituksia kommunisteille pidettiin erityisen epämiellyttävänä. Nykopp koetti vähätellä asiaa:

”Huomautin omasta puolestani Suomen toimittavan kommunistiblokille tänä vuonna tietääkseni yhteensä 4 kappaletta 4.000 tonnin tankkilaivaa – – Tämä ei merkitse mitään verrattuna maailman tankkilaivatonnistoon.”²⁸⁷

Amerikkalaiset kuitenkin totesivat monien muidenkin maiden hallitusten esittävän samanlaisia näkökantoja. Staten kanta ei ollutkaan riippuvainen toimitusten laajuudesta. Tankkilaivojen myynti kommunisteille oli Yhdysvalloille edelleen punainen vaate, ja jyrkän suhtautumisen taustalla oli yhä ajankohtaisen Kiinan kysymyksen lisäksi uusikin argumentti. Tilanne Lähi-idässä oli näet kiristynyt ja sodan syttymisellä Yhdysvaltain tukeman Israelin ja arabimaiden välille spekulointiin yleisesti.²⁸⁸ Alueen öljyvarojen takia amerikkalaisilla oli elintärkeitä etuja puolustettavanaan ja Statessa pelättiin, että konfliktin syttyessä öljyntuottajamaat pyrkisivät liittoutumaan Neuvostoliiton kanssa. Se voisi auttaa niitä öljyn kuljettamisessa maailmanmarkkinoille ja näin lisätä vaikutusvaltaansa alueella, saavuttaen samalla merkittävän

²⁸⁶ UM:n poliittinen tiedotus n:o 19 (22.5.1956) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

²⁸⁷ UM:n poliittinen tiedotus n:o 19 (22.5.1956) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

²⁸⁸ Ks. esim. UM:n poliittinen tiedotus n:o 8 (14.3.1956). J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

etulyöntiaseman öljystä riippuvaisiin länsimaihin nähden. Toistaiseksi tankkilaivojen puutteesta kärsinyt Neuvostoliitto ei voinut merkittävästi auttaa arabeja, mutta kapasiteetin merkittävästi kasvaessa tämäkin mahdollisuus oli Staten mukaan otettava huomioon.²⁸⁹

Suomen toimittamien muutamien pienten laivojen vetäminen mukaan Lähi-idän kysymykseen oli ehkä yliampuvaa, mutta Nykoppin mielestä asia oli otettava yhtä kaikki vakavasti. Kyseessä oli jälleen uusi esimerkki Staten jyrkästä kielteisyydestä idän ja lännen välistä kauppaa kohtaan. Lähettilään näkökulmasta tilanteessa positiivista oli toisaalta se, että muualle kommunistileiriin myydyistä laivoista oli sentään päästy suurelta osin eroon, ja nyt Suomen alusvienti itäblokkiin käsitti lähinnä Neuvostoliitolle myytyjä laivoja. Ulkoministeriö ja lisenssiviranomaiset olivat koventaneet linjaansa Yhdysvaltojen protestoitua voimakkaasti Aruban tapausta ja romulaivakauppoja, ja pahin kuohunta aiheen ympärillä oli vuonna 1956 jo vaimenemaan päin. Nykoppin kannan voikin todeta päässeen voitolle: hyvät suhteet Yhdysvaltoihin ja lainahanojen pysyminen avoinna katsottiin hallitustasolla ennen pitkää tärkeämmäksi kuin esimerkiksi Kiinan-kaupoista saadut pikavoitot. Kohtalon ivaa oli, että ChinComin piirissä lievennettiin huomattavasti saantomääräyksiä pian sen jälkeen kun Suomessa oli päätetty luopua laivatoimituksista Kiinaan. Sen myötä Suomen etulyöntiasema Kiinan ulkomaankaupassa oli mennyttä.²⁹⁰

Vuoteen 1957 tultaessa Yhdysvallat osoitti kuitenkin vapauttamisen merkkejä saartopolitiikassaan. Nykoppin mukaan asian taustalla oli erityisesti hallituksen pyrkimys antaa talousapua Puolalle, joka pyrki stalinismin kauden jälkeen suurempaan itsenäisyyteen Neuvostoliitosta. Battle Act kuitenkin vesitti suurimman osan avunantomahdollisuuksista ja State Departmentin piirissä oli Nykoppin mukaan nyt leviämässä näkemys, jonka mukaan laki rajoitti liikaa Yhdysvaltain ulkopoliittista toimintavapautta. Vaikka monet sisäpoliitikot vastustivat yhä kiivaasti Battle Actiin kajoamista, oli sen määräysten lieventäminen nyt otettu hallituksen piirissä vakavaan harkintaan.²⁹¹

Keskustelu saartopolitiikan höllentämisestä kosketti myös Suomea ja näkyi sekä Nykoppin että State Departmentin asenteessa maan idänvientiä kohtaan. Staten Euroopan osaston apulaisvaltiosihteeri Mr. Elbrick oli huomauttanut kesäkuussa 1957 Nykoppille, että Suomi oli luvannut vastaisuudessa toimittaa Neuvostoliittoon voimansiirtokaapelia, joka sisältyi Battle

²⁸⁹ UM:n poliittinen tiedotus n:o 19 (22.5.1956) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA.

²⁹⁰ UM:n poliittinen tiedotus n:o 19 (22.5.1956) J.K. Paasikiven kokoelma, V:31, KA; Jensen-Eriksen 2014, 238–243.

²⁹¹ Nykopp UM:lle 18.3.1957. 5C 8 Washington, UMA.

Actin alaiseen vientikieltotavaroiden luetteloon. Nykopp oli kuitenkin vastannut Elbrickille varsin vankkumattomasti:

”On totta, että toimitamme eräitä strategisesti tärkeitä tavaroita Neuvostoliitolle, mutta meidän kannattaa hyvin maksaa tämä hinta hyvien suhteitten ylläpitämiseksi – – Se seikka, että Suomi tulee toimeen Neuvostoliiton kanssa, on sentään mielestäni Lännelle paljon tärkeämpää kuin voimansiirtokaapelin viennin supistaminen Neuvostoliittoon.”²⁹²

Lähettiläs oli vielä lisännyt olettavansa, että senaattorien suuri enemmistö olisi hänen kanssaan samaa mieltä, mikäli poikkeuksen tekeminen Battle Actiin tulisi jonkin Suomen myöhemmän laina-anomuksen yhteydessä ajankohtaiseksi. Amerikkalaisten kanta oli selvästi lieventynyt, sillä Elbrick oli avoimesti myöntänyt Nykoppin olevan käsityksineen oikeassa. Vaikuttikin siltä, että suomalaisten strategisen materiaalin toimituksia Neuvostoliitolle moitittiin Statessa enää lähinnä muodon vuoksi.²⁹³

Taloudellisen avun kommunistien kanssa kauppaa tehneiltä mailta evännyt Battle Act oli kuitenkin tätä ennen rajoittanut Suomen ja Yhdysvaltain taloussuhteita koko 1950-luvun ajan. Samalla se oli tehnyt tyhjäksi myös Nykoppin aloitteita amerikkalaisten pääomien saamiseksi Suomeen. Lähettilään aiemmat vetoamukset poikkeuksen tekemistä haitalliseksi kokemaansa säädökseen oli State Departmentissa ohitettu, ja niin oli käynyt jälleen maaliskuussa 1956. Tähän yritykseen Nykopp oli saanut lisäpontta keskusteltuaan muun muassa kongressin ulkoasiainvaliokunnan jäsenen, senaattori Mike Mansfieldin kanssa, joka oli suhtautunut positiivisesti määräysten höllentämiseen.²⁹⁴

Puhuttuaan ulkoministeri Dullesin lähimpiin alaisiin kuuluneen Livingston Merchantin kanssa ensin pitkään kansainvälisen politiikan tapahtumista Nykopp oli kääntänyt puheen Yhdysvaltain taloudelliseen ulkomaanapuun. Lähettilään mukaan maatalouden ylijäämätuotteiden viennistä Yhdysvalloille kertyneiden varojen lainaaminen Suomelle olisi ollut erinomainen tukimuoto, jonka esteenä joustamaton Battle Act kuitenkin jatkuvasti oli. Tällaisen lainan turvin Suomessa olisi voitu investoida erityisesti metalliteollisuuteen, jonka idänriippuvuudesta Statekin oli jatkuvasti ollut huolissaan. Kilpailukyvyyn parantuminen olisi luonut tuotteille uusia markkinoita, ja syntynyt talouskasvu olisi hyödyttänyt molempia maita. Kotimaansa taloudelliseen

²⁹² Nykopp UM:lle 18.6.1957. 5C 8 Washington, UMA.

²⁹³ Nykopp UM:lle 18.6.1957. 5C 8 Washington, UMA.

²⁹⁴ Nykopp Törngrenille 6.3.1956. Kb24b Nykopp, UMA.

potentiaaliin vahvasti luottanut Nykopp lisäsi, että Yhdysvallat olisi voinut tehdä lainalla jopa bisnestä, sillä länsiviennin kasvusta lisää valuuttaa saanut Suomi olisi voinut maksaa sen korkoineen takaisin kohtalaisen nopeasti. Hänen mukaansa olikin hyvin valitettavaa, että Battle Act esti näitä suunnitelmia toteutumasta. Lain edellyttämä idänkaupan rajoittaminen kun oli Suomen kannalta kohtuuton vaatimus:

”Suomi ei tietenkään voi etukäteen antaa mitään sitoumuksia siitä, kuinka se hoitaa kauppavaihtonsa Neuvostoliiton kanssa. Suomi on yksin vastuussa siitä, miten maan suhteet Neuvostoliittoon hoidetaan ja joutuu myös yksin vastaamaan mahdollisten erehdyksien seurauksista. Näin ollen meillä täytyy olla vapaat kädet myös kauppapolitiikan suhteen. Toisaalta Suomi voisi, ellei Battle Act olisi tiellä, lainojen turvin luoda metalliteollisuudelleen uusia markkinoita, joten tämä teollisuus vähitellen joutuisi vähemmän riippuvaiseksi Neuvostoliiton tilauksista. Tällaisesta kehityksestä ei aiheutuisi mitään kauppapoliittisia vaikeuksia Suomelle idän kaupan yhteydessä.”²⁹⁵

Nykopp viestissä korostui selkeästi kaksi asiaa. Ensinnäkin hän toi esiin Suomella olevan kylmän sodan maailmassa erityislaatuisen aseman, jota Yhdysvaltain tulisi ymmärtää omassa politiikassaan. Toiseksi hän painotti suomalaisten kykyä ja taitoa toimia asemansa mukaisesti: Suomi pystyi hoitamaan idänsuhteensa puolueettomuudesta tinkimättä, kunhan sen toimintavapautta ei lännen taholta tarpeettomasti rajoitettu. Kannanotto oli tässä mielessä siis suorastaan oppikirjaesimerkki Paasikiven linjasta.

Esityksensä lopuksi Nykopp oli kysynyt Merchantilta suoraan, olisiko Staten tuella mahdollista saada kongressi hyväksymään muutos, jossa Battle Actia ei enää sovellettaisi maatalouden ylijäämätuotteiden viennistä syntyneiden varojen lainasuunnitelmiin. Pienen ja kaukaisen Suomen diplomaattiedustajan yritystä vaikuttaa amerikkalaiseen lainsäädäntöön voi hyvällä syyllä pitää kunnianhimoisena. Se ei kuitenkaan tuonut tulosta tälläkään kertaa. Merchant oli tosin myöntänyt näkemysten olleen harkinnan arvoisia, mutta niiden esittämisajankohta ei ollut lainkaan otollinen: kongressi- ja presidentinvaalit lähestyivät eikä vaalivuonna kannattanut odottaa myönnytyksiä avustuspolitiikan suhteen.²⁹⁶

Kokonaan ilman läntisiä lainoja Suomen ei kuitenkaan tarvinnut jäädä myöskään vuonna 1956. Maailmanpankin kanssa oli edellisenä syksynä aloitettu jälleen uudet lainaneuvottelut, ja tällä

²⁹⁵ Nykopp Törngrenille 23.3.1956. Kb24b Nykopp, UMA.

²⁹⁶ Nykopp Törngrenille 23.3.1956. Kb24b Nykopp, UMA.

kertaa asiat olivat edenneet varsin nopeasti: jo toukokuussa 1956 IBRD oli nimittäin päättänyt myöntää Suomelle 15 miljoonan dollarin suuruisen luoton sähköntuotannon kehittämishankkeisiin. Ulkopuolinen apu olikin tarpeen, sillä maan talous oli vientisuhdanteen heikentymisen seurauksena ajautumassa taantumaan. Juuri aloitetut ulkomaankaupan vapauttamistoimet olivat samaan aikaan johtaneet lähes hallitsemattomaan tuonnin kasvuun, ja Suomen valuuttavaranto hupeni uhkaavasti. Samalla sisäpoliittinen taistelu tulonjaosta kiihtyi, ja sodanjälkeisen vakauttamispolitiikan purkaminen oli johtanut maaliskuussa kolmen viikon mittaiseen yleislakkoon.²⁹⁷

IBRD oli rahoittanut Suomea vuosien 1949–1956 aikana melko avokätisesti, mutta helmikuussa 1957 Nykopp raportoi Helsinkiin lainahanojen olevan mahdollisesti sulkeutumassa. Suurlähetystö oli jälleen syksyllä 1956 pyrkinyt käynnistämään uudet lainaneuvottelut, mutta ehdotus oli torjuttu. Syyksi Nykoppille oli ilmoitettu Suomen heikko taloustilanne, ja etenkin jatkuvasti korkealla pysytellyt inflaatio arvelutti amerikkalaisia pankkipiirejä, jotka olivat lähettilään mukaan alkaneet epäillä maan luottokelpoisuutta. Nykopp kiinnitti lisäksi huomiota jo mainittuihin maatalouden ylijäämätuotteisiin, joita Yhdysvallat oli myynyt Suomelle markkamaksuja vastaan. Näiden kauppojen kokonaisarvo oli vuoden 1956 aikana voimakkaasti kasvanut. Kyseessä oli amerikkalaisten kädenojennus dollaripulasta kärsineelle Suomelle, mutta Nykopp varoitti maanmiehiään turvautumasta liiaksi tähän poikkeukselliseen tuontimuotoon. Yhdysvalloille oli nimittäin näistä kaupoista syntynyt vuoden 1957 alkuun mennessä jo lähes 30 miljoonaa dollaria vastanneet markkasaatavat, joiden käytöstä ei ollut sovittu mitään Battle Actin yhä estäessä niiden lainaamisen takaisin Suomelle.²⁹⁸

Lainansaantimahdollisuudet lännestä näyttivät siis vuoteen 1957 tultaessa heikoilta, vienti takkusi, eikä maan taloustilanne ylipäätään antanut aihetta juhlaan. Pitkään devalvaatiota hintakilpailukykyensä parantamiseksi vaatineet vientiyrietykset saivat lopulta syksyllä 1957 haluamansa, mutta jo aiemmin oli jouduttu turvautumaan julkisen sektorin leikkauksiin ja sisäpoliittinen kamppailu talouspolitiikan suunnasta jatkui kiivaana. State Department oli halukas avustamaan Suomea tässä vaikeassa tilanteessa, mutta keinovalikoima oli totutun rajallinen. Suomalaiset eivät ulkopoliittisista syistä olleet halukkaita vastaanottamaan suoranaisia lahjoituksia ja Battle Act torppasi useimmat muut tukimuodot edellä kuvatulla tavalla, vaikka saartopolitiikan uudelleenarviointi olikin Yhdysvalloissa jo käynnistynyt.²⁹⁹

²⁹⁷ Nykopp UM:lle 17.1.1956. 5C 8 Washington, UMA; Aunesluoma 2011, 162–165; ”Electric Power Development Project”. Yhteenveto Suomelle v. 1956 myönnetystä lainasta. Maailmanpankin [www-dokumentti](http://www.worldbank.org/projects/P037370/electric-power-development-project?lang=en). <<http://www.worldbank.org/projects/P037370/electric-power-development-project?lang=en>> [Luettu 6.5.2016]

²⁹⁸ Nykopp UM:lle 2.2.1957. 5C 8 Washington, UMA.

²⁹⁹ Rautkallio 1991, 168–169.

Vuoden 1957 lopulla ”maatalousmarkoille” löytyi kuitenkin vihdoinkin käyttöä. Tuolloin energiayhtiö Kemijoki Oy oli ajautunut pahoihin talousvaikeuksiin kesken mittavien voimalaitosprojektien, ja yrityksen työmailla oli jouduttu keskeyttämään työt. Valtio oli Kemijoen enemmistöomistaja, ja yritystä auttaakseen Sukselaisen hallitus oli esittänyt erityisen voimatalousveron keräämistä sähkön käyttäjiltä. Tämä oli shokkiuutinen maan suurimmalle energiankuluttajalle, metsäteollisuudelle, jolle uusi vero olisi aiheuttanut mittavia lisäkustannuksia. Hallituksen esitys sisälsi kuitenkin ehdon, jonka mukaan verosta voitiin luopua, mikäli vastaava summa saataisiin lainattua ulkomailta. Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton asiamies ja silloinen oikeusministeri J. O. Söderhjelm oli tullut ajatelleeksi Yhdysvalloille kertyneitä markkavaroja, ja antoi Nykoppille tehtäväksi esittää vanhan ideansa jälleen State Departmentissa. Tällä kertaa varojen lainaaminen Suomelle onnistui: maan tärkeintä läntistä vientialaa uhannut ahdinko oli riittävä syy Statelle ja National Security Councilille ehdotuksen tukemiseen, ja helmikuussa 1958 presidentti Eisenhower myönsi poikkeuksen Battle Actin määräyksiin. Sen nojalla Suomi sai 4,5 miljardin markan (14 miljoonan dollarin) suuruisen ja ehdoiltaan erittäin edullisen lainan, josta suurin osa meni juuri Kemijoki Oy:lle.³⁰⁰

Markkalainan taustalla myötävaikutti Yhdysvaltain Helsingin-suurlähettilään John Hickersonin alkuvuodesta 1958 käynnistämä projekti Suomen talouden tukemiseksi, joka huipentui amerikkalaisten tunnettuihin ja torjuttuihin avustustarjouksiin syksyn yöpakkaskriisin yhteydessä. Hickerson oli matkustanut jo tammikuussa kotimaahansa hankkimaan senaatin ja kongressiedustajien tukea yritykselleen saada Suomelle poikkeus Yhdysvaltain avustuspolitiikkaa ohjanneisiin säädöksiin. Nämä suhtautuivatkin pääosin myötämielisesti asiaan, ja vaikka 14 miljoonan dollarin lainasummaa ei suurena voinut pitääkään, asialla nähtiin olevan ennen kaikkea poliittista merkitystä: presidentti Eisenhower oli itse laatinut muistion, jossa hän totesi Suomen jättämisen vaille apua voivan koitua ”suoranaiseksi haitaksi turvallisuudellemme”. Laina-asian kaikkein korkeimmalla taholla saamaa huomiota tuskin selittää muu kuin näkemys Suomen tärkeydestä koko Pohjois-Euroopan turvallisuuden kannalta. Hankalassa taloustilanteessa painineen maan riippuvuutta Neuvostoliitosta haluttiin yhä ehkäistä.³⁰¹

Hannu Rautkallion mukaan Hickersonin aktiivisuuden taustalla oli näkemys Suomen luisumisesta presidentti Kekkosen toimien seurauksena kohti itää, jonka estämiseksi maan taloutta oli elvytettävä entistä vahvemmin länsimaisilla luotoilla. Toisaalta myös Kekkonen itse oli tietoinen Hickersonin agendasta, eikä hänelläkään ollut vielä alkuvuodesta 1958 syytä vältellä amerikkalaisten lainatarjouksia, kunhan ne pysyivät julkisuudelta piilossa. Suomen poliittinen

³⁰⁰ Jensen-Eriksen 2007, 216.

³⁰¹ Rautkallio 1991, 171–176.

johto osoittikin oma-aloitteisuutta asiassa, ja Nykoppilla oli niin hallituksen kuin presidentinkin tuki takanaan lainahanketta edistäessään. Myönteisen ilmapiirin rohkaisemana lähettiläs oli tunnustellut Statessa vielä mahdollisuutta lisäluottojen saamiseen puuvillan ostamiseksi, ja näihinkin tiedusteluihin oli annettu periaatteessa myöntävä vastaus.³⁰²

Suomen saama markkalaina oli merkittävä asia myös Washingtonin suurlähetystön kannalta, olihan Nykopp pyrkinyt toteuttamaan hanketta tuloksetta jo usean vuoden ajan. Tietyllä tavalla lainaa voikin pitää hänen lähettiläskautensa huipentumana, sillä ensimmäinen Suomen hyväksi tehty poikkeus Battle Actiin oli selvästi osoitus Yhdysvaltain lisääntyneestä luottamuksesta Suomen tulevaisuutta kohtaan. Nykoppin mukaan Staten virkamiehet olivatkin jo vihjanneet lainan voivan muodostua ennakkotapaukseksi, ja tulevaisuudessa Suomelle saatettaisiin myöntää jopa pysyvä poikkeus Battle Actin määräyksiin. Asiaa oli edesauttamassa senaattorien myönteinen suhtautuminen jo myönnettyyn luottoon: Nykopp raportoi erään senaattorin ilmoittaneen hänelle lainasopimuksen sisällöstä kuultuaan, ”ettei ko. varoja koskaan ole käytetty parempiin tarkoituksiin kuin tässä tapauksessa”.³⁰³

Myös lähetystön sanomalehtiavustaja Max Jakobson aavisteli lainan voivan merkitä uutta vaihetta Suomen ja Yhdysvaltain suhteissa. Jakobsonin mukaan Yhdysvallat oli aiemmin suhtautunut Suomeen passiivisesti ja Neuvostoliiton reaktioita varoen paljolti siksi, että suomalaiset itse olivat antaneet ymmärtää sen olevan viisainta. Nyt Suomessa oli kuitenkin ruvettu ”äänekkäästi vaatimaan ulkomaisia luottoja”, jollaisia ei voitu saada käytännössä muualta kuin Yhdysvalloista. Markkalaina olikin Jakobsonin mukaan osoittanut, että avustuksia voitiin vastaanottaa lupaamatta amerikkalaisille myönnytyksiä idänsuhteiden hoidossa. Hänen mukaansa Washingtonissa kyllä ymmärrettiin Suomen asemaa ja hyväksyttiin sen asettamat vaatimukset. Sen sijaan mikäli Neuvostoliiton myötäilyssä mentäisiin entistä pidemmälle ja Kekkosen ajama aktiivinen puolueettomuuspolitiikka johtaisi Yhdysvaltain vastaisiin kannanottoihin kansainvälisissä kysymyksissä, olisi reaktio varmasti kielteinen. Amerikkalaiset ”eivät suinkaan odota mitään aktiivisia poliittisia vastapalveluksia, vaan ovat hyvin tyytyväisiä, jos vain pidämme suumme kiinni”, tiivistä Jakobson Tuure Junnilalle lähettämässään kirjeessä.³⁰⁴

Nykopp olikin keväällä 1958 vakuuttunut siitä, että Yhdysvallat oli suuntautunut selvästi entistä avoimempaan avustuspolitiikkaan. Washingtonissa oli lähettilään mukaan vallannut alaa käsitys, jonka mukaan Yhdysvallat voitti itselleen eniten ystäviä, kun se ei kytkenyt lainanantoonsa liikaa poliittisia ehtoja. Toisaalta Suomen puolueettomuus oli State Departmentin silmissä vahvistunut

³⁰² Rautkallio 1991, 171–176.

³⁰³ Nykopp UM:lle 31.3.1958. 5C 8 Washington, UMA.

³⁰⁴ Jakobson Junnilalle 18.2.1958. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 6, KA.

jo parin vuoden ajan, ja kun vielä Suomessa oli samaan aikaan pantu vireille hanke OEEC-jäsenyyden toteuttamiseksi, Nykopp oli varsin optimistinen kuvaillessaan tilanteen avaamia mahdollisuuksia:

”– – kaikki ne seikat, jotka täällä tulkitaan osoitukseksi Suomen puolueettomuuden vakiintumisesta, parantavat suhteitamme Yhdysvaltoihin ja helpottavat avustusluonteisten lainojen saantimahdollisuuksiamme Yhdysvaltain hallituksen lainavaroista. Suomen mahdollinen liittyminen OEEC:hen lisäisi tietenkin huomattavasti tšekäläisten hallitus- ja kongressipiirien kiinnostusta auttaa Suomea uusilla lainoilla. – – State Department on Suomen OEEC:hen mahdollisen liittymisen suhteen osoittanut mielenkiintoa yrittämättä silti millään tavalla puuttua asiaan. [State] on siten jatkanut entistä politiikkaansa, – – jonka mukaan se ei halua aiheuttaa Suomelle vaikeuksia.”³⁰⁵

4.3. Syrjään valokeilasta

Vuoden 1956 aikana Suomi oli muun Pohjois-Euroopan mukana jäänyt vähitellen syrjään suurvaltojen huomiolta. Keväällä 1957 Yhdysvaltain Helsingin-lähettiläs John Hickerson raportoi Washingtoniin, ettei Neuvostoliitto ollut viime aikoina vaikuttanut painostavan maata kovin voimakkaasti. Seuraavan kerran Suomi kiinnittikin Yhdysvalloissa mainittavaa mielenkiintoa vasta alkukesällä 1957, kun Neuvostoliiton johtajat Nikita Hruštšov ja Nikolai Bulganin saapuivat maahan valtiovierailulle. Heidän matkansa herätti melko laajaa huomiota, sillä kyseessä oli neuvostojohdon ensimmäinen valtiovierailu ei-sosialistiseen maahan Unkarin kansannousun kukistamisen jälkeen. Amerikkalaisia mielialoja sen jälkimainingeissa tunnustellut Nykopp saattoi kuitenkin raportoida kotimaahan positiivisia asioita: niin lehdistössä kuin virallisissa piireissäkin oli tulkittu Suomen hoitaneen vierailun taitavasti ja pitäneen sen päätteeksi tehdyssä kommunikossa kiinni puolueettomuudestaan. Neuvostoliiton uskottiin tavoitelleen vierailulla paitsi Unkarin tapahtumia seuranneen kansainvälisen eristyksensä purkamista, myös Norjan ja Tanskan Nato-siteiden heikentämistä Suomen välityksellä. Suomalaiset ja eritoten presidentti Kekkonen olivat kuitenkin tällä erää pitäytyneet voimakkaista, skandinaavista puolueettomuutta tukeneista lausunnoista ja korostaneet lähinnä vain hyvien idänsuhteiden välttämättömyyttä Suomelle, mikä oli otettu Yhdysvalloissa tyydytyksellä vastaan.³⁰⁶

³⁰⁵ Nykopp UM:lle 31.3.1958. 12 L Yhdysvallat, UMA. OEEC-jäsenyys kariutui kuitenkin jo saman vuoden lopulla Neuvostoliiton vastustukseen ns. yöpakkaskriisin yhteydessä. Ks. Jensen-Eriksen 2007, 114.

³⁰⁶ Nykopp UM:lle 18.6.1957. 5C 8 Washington, UMA; Rautkallio 1991, 128–129, 139–141.

Nykopp kertoi itse puhuneensa samoihin aikoihin Suomen ulkopoliitiikan puolesta erälle amerikkalaiselle pankinjohtajalle, ja havainnollistava esimerkki oli lähettiläälle tyypilliseen tapaan haettu taloudesta:

”Jos Suomi pyytää Yhdysvalloilta lainaa, mikä on ensimmäinen kysymys, jonka lainanantajat asettavat tutkittuaan anomuksen taloudellisia perusteluita? He kysyvät varmasti, minkälaiset ovat Suomen suhteet Neuvostoliittoon: jos nämä suhteet olisivat huonot, Suomea pidettäisiin heikkona luottoriskinä eikä lainasta tulisi mitään. Puhuteltavani myönsi näin olevan ja sanoi tämän olevan tervettä järkeä (common sense).”³⁰⁷

Myös State Department oli tyytyväinen suomalaisten toimintaan neuvostojohdon vierailun yhteydessä. Statessa Nykoppille huomautettiin vain vierailun lopuksi julkaistun kommunikation ydinkokeita käsittelevästä kohdasta, jossa esitettiin niiden täydellistä kieltämistä. Staten edustaja Mr. Elbrick ilmoitti Nykoppille, ettei Yhdysvallat tulisi koskaan suostumaan ydinkoesulkuun ilman riittävää valvontaa, johon Neuvostoliiton ei uskottu olevan valmis. Tämäkään moite ei kuitenkaan koskettanut sinänsä Suomea, jota kohtaan Washingtonissa tunnettiin entistä vahvempaa luottamusta: kesäkuussa 1957 Yhdysvaltain kansallisen turvallisuusneuvoston raportissa suomalaisten kehuttiinkin osoittaneen edellisten kuukausien aikana kasvavaa rohkeutta suhteissaan Neuvostoliittoon. Vaikka Unkarin kansannousun yhteydessä virallinen Suomi oli pidättäytynyt kannanotoista, kansalaisyhteiskunnan reaktiot Neuvostoliiton toimintaa kohtaan olivat olleet hyvin kriittisiä. NSC:n näkökulmasta myös Neuvostoliiton karsastaman Väinö Tannerin valinta SDP:n puheenjohtajaksi keväällä 1957 oli tervetullut merkki kansallisesta riippumattomuudesta.³⁰⁸

Erityisen myönteisesti Suomen kuvaan Yhdysvalloissa oli Nykoppin mukaan vaikuttanut osallistuminen YK:n ensimmäiseen rauhanturvaoperaatioon Suezin kriisin kärjistyttyä loppuvuonna 1956. Se oli tulkittu osoitukseksi Suomen ulkopoliittisesta itsenäisyydestä, sillä Neuvostoliitto oli suhtautunut koko operaatioon epäillen. Kun Suomi oli vielä päättänyt pidentää joukkojensa läsnäoloa Egyptissä keväällä 1957 kuudella kuukaudella, oli päätös otettu Statessa vastaan suurella tyytyväisyydellä. Lähettiläs totesikin Suomen tässä yhteydessä profiloituneen Yhdysvalloissa ”puolueettomana, kansainvälisiin riitakysymyksiin kiihkottomasti suhtautuvana

³⁰⁷ Nykopp UM:lle 18.6.1957. 5C 8 Washington, UMA.

³⁰⁸ Nykopp UM:lle 18.6.1957. 5C 8 Washington, UMA; Rautkallio 1991, 161.

maana, jonka lähettämä valvontajoukko muitten Pohjoismaitten joukkojen rinnalla erinomaisesti suoriutui arkaluontoisesta tehtävästään”.³⁰⁹

Kun Nykopp sitten alkuvuodesta 1958 jälleen summasi yhteen Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden kehitystä, oli kokonaisarvio hyvin myönteinen. Suurvaltojen huomion kiinnittyä yhä enemmän Lähi-itään ei Pohjois-Euroopan tasapainotilannetta uhannut akuutisti mikään. Niinpä myös Suomi oli pääasiassa saanut seurata kansainvälisen politiikan tapahtumia rauhassa sivusta. State Department tarkkaili toki yhä valppaana Neuvostoliiton yrityksiä vaikuttaa Skandinavian maiden ulkopoliittikaan Suomen kautta, mutta suomalaisten arvioitiin näissä yhteyksissä pitäneen yleensä taitavasti kiinni puolueettomuuspolitiikastaan. Myös lehdistö oli kirjoittanut Suomen idänsuhteista entistä harvemmin ja niin tehdessäänkin aiempaa positiivisemmin. Esimerkiksi neuvostojohdon kesäistä valtiovierailua oli sanomalehtiavustaja Jakobsonin mukaan käsitelty Suomen kannalta asiallisesti, eikä ennustuksia Suomen joutumisesta rautaesiripun taakse enää juuri esitetty.³¹⁰

Kuvaavaa Suomen etääntymiselle yhä kauemmas maailmanpolitiikan polttopisteestä oli sekin, kuinka Nykoppin raportointi ulkoministeriölle muuttui lähettiläskauden viimeisinä vuosina. Raporteissa käsiteltiin vuosina 1956–58 yhä enemmän kansainvälisen politiikan tapahtumia ja Yhdysvaltain sisäpolitiikkaa, kun taas Suomen ja Yhdysvaltain välisiä suhteita niissä analysoitiin entistä vähemmän. Sille ei juuri ollut tarvetta, sillä Suomen aseman vakiintuessa suhteita voitiin hoitaa ikään kuin rutiiniluonteisemmin, eikä kummallakaan osapuolella ollut tarvetta niiden uudelleenmäärittelyyn. Maiden välejä ei rasittanut mikään erityinen asia, ja Suomen puolueettomuuspyrkimysten tulkittiin muuttuneen uskottavammiksi Porkkalan palautuksen, YK-jäsenyyden ja Pohjoismaiden Neuvostoon liittymisen myötä. Myöskään Neuvostoliitto ei näyttänyt uhkaavan maan tulevaisuutta amerikkalaisten näkökulmasta aivan entisellä voimakkuudella, vaikka vuoden 1956 alusta presidenttinä olleen Kekkonen aktiiviseen puolueettomuuspolitiikkaan suhtauduttiinkin Washingtonissa epäillen – sen taustalla uskottiin näkyvän Moskovan kädenjäljen.³¹¹

Vuoteen 1958 mennessä Yhdysvaltain näkemykset Suomen tulevaisuudesta olivat siis kehittyneet kohtalaisen valoisiksi. Maan Helsingin -suurlähetystöstä raportoitiin toukokuussa State Departmentille, että Suomen kykyyn säilyä pohjimmiltaan länteen suuntautuneena ja Neuvostoliiton kohtuuttoman suuresta vaikutusvallasta vapaana valtiona oli suhtauduttava ainakin varovaisella optimismilla. Maan talous oli reagoinut verraten hyvin tuolloin

³⁰⁹ Nykopp UM:lle 31.3.1958. 5C 8 Washington, UMA.

³¹⁰ Nykopp UM:lle 31.3.1958. 5C 8 Washington, UMA; Washingtonin lähetystön sanomalehtiosaston vuosikertomus 1957 (27.3.1958). 5G Washington, UMA.

³¹¹ Rautkallio 1991, 41–53, 82.

toteutettuihin ulkomaankaupan vapauttamistoimenpiteisiin ja työttömyys sekä inflaatio olivat pysyneet aisoissa. Suurlähettiläs Hickerson piti positiivisena myös alkuvuodesta Suomelle myönnettyä markkalainaa, jonka myötä käyttötarkoitusten löytäminen Yhdysvalloille kertyneille markkavaroille ei ollut enää ongelma. Erityisesti hän kiinnitti huomiota myös Fulbright-ohjelman puitteissa tehtyyn henkilövaihtoon, jonka sujuvuutta ja merkitystä kiiteltiin samalla varoittaen Washingtonia leikkaamasta ohjelman määrärahoja.³¹²

Toisaalta Suomen poliittiseen järjestelmään ja kulttuuriin ei edelleenkään tunnettu suurta luottamusta; jatkuvien hallitusvaihdosten ja sisäpoliittisten kiistojen nähtiin tarpeettomasti hidastavan maan talouskehitystä. Myös maan hetkellisesti jo vahvemmalta näyttäneen puolueettomuusaseman nähtiin keväällä 1958 horjuvan. Hickersonin mukaan Suomen länsikaupan vapauttaminen oli aiheuttanut häiriötekijöitä sen kauppavaihtoon Neuvostoliiton kanssa, ja tämän seurauksena suomalaiset olivat jälleen alkaneet varoa naapuriensa reaktioita. Niinpä Suomen orastavalle läntiselle orientaatiolle, jonka seuraavana etappina olisi ollut esimerkiksi OEEC-jäsenyys, ei voitu povata nopeaa jatkoa. Ennen syksyn yöpakkaskriisiä kirjoitetussa raportissa Suomen aseman nähtiin kuitenkin olevan kokonaisuutena huomattavasti turvallisemman kuin vielä muutamaa vuotta aiemmin. Yhdysvaltain tulikin Hickersonin mukaan tukea positiivista kehitystä jatkamalla lainojen myöntämistä Suomelle ja rohkaisemalla maan johtoa pitämään puolensa Neuvostoliittoa vastaan. Vaikka Yhdysvaltain tuli politiikassaan yhä varoa aiheuttamasta vaikeuksia suomalaisille Neuvostoliittoa provosoimalla, käytössä olevien keinojen puitteissa oli sijaa astetta suuremmalle aktiivisuudelle, hän arvioi.³¹³

Suomen suhteita Yhdysvaltoihin tultiin kuitenkin kesän 1958 jälkeen hoitamaan Washingtonissa uuden suurlähettilään voimin. Nykopp oli sähköttänyt jo tammikuussa ulkoministeriöön ja pyytänyt eroa tehtävistään voidakseen siirtyä kesäkuun alusta Suomen Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtajaksi. Nykoppin lähtö ulkoministeriön palveluksesta tuli yllätyksenä paitsi lähetystön henkilökunnalle, myös kotimaassa asiaa seuranneille. Nimitystä STK:n toimitusjohtajaksi pidettiin odottamattomana erityisesti siksi, että Nykoppilla ei ollut aiempaa kokemusta työmarkkinakysymyksistä.³¹⁴

³¹² "Suggestions for OCB Progress Report". Helsingin-suurlähetystön raportti State Departmentille 12.5.1958. State Departmentin www-dokumentti.

<<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p2/d179>> [luettu 23.3.2016]

³¹³ "Suggestions for OCB Progress Report". Helsingin-suurlähetystön raportti State Departmentille 12.5.1958. State Departmentin www-dokumentti.

<<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p2/d179>> [luettu 23.3.2016]

³¹⁴ Nykopp UM:lle 25.1.1958. 5F Nykopp, Johan Albert, UMA; Jakobson Junnilalle 18.2.1958 & Junnila Jakobsonille 25.2.1958. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 6, KA.

Alanvaihto oli kuitenkin tosiasia, ja toukokuussa 1958 Nykopp tekikin jo jäähyväiskäyntejä Staten virkamiesten luona. Ennen lähtöään Suomeen hän oli käynyt vielä tapaamassa myös ulkoministeri John Foster Dullesia. Tämä oli audienssin aikana lausunut Suomen olevan maa, joka ”esimerkillisellä tavalla on varjellut vapauttaan ja itsenäisyyttään tavatonta ylivoimaa vastaan”. Nykopp oli huomauttanut tähän, että kansallisen yhtenäisyyden säilyttäminen olikin yksi Suomen suurimmista haasteista nyt, kun ulkoinen uhka ei siihen enää pakottanut.³¹⁵

Nykopp jätti virallisesti ulkoministeriön 31. toukokuuta 1958 ja astui heti kesäkuussa uuden työnantajansa STK:n palvelukseen. Kotimaahan palattuaan Nykopp esiintyi ajoittain myös hallituskavaleissa 1950–1960-lukujen taitteessa vuoroin teollisuuden, vuoroin selvästi kokoomuksen ministeriehdokkaana. Tähän aihepiiriin liittyvät myös useimmat Nykoppia koskevat maininnat presidentti Kekkonen päiväkirjoissa, jotka eivät häntä varsinaisesti mairittele. Esimerkiksi tammikuussa 1959 Kekkonen totesi tulevalle pääministeri Sukselaiselle kesken hallitusneuvottelujen Nykoppin olevan ”huono nimi itään päin”.³¹⁶ Helmikuussa 1962 presidentti mainitsi Martti Miettusen kertoneen, että Kokoomuksen edustajia oli käynyt Neuvostoliiton suurlähetystössä tiedustelemassa mielipidettä siitä, kelpaisiko Nykopp Suomen ulkoministeriksi, todistellen samalla puolueensa ulkopoliittista salonkikelpoisuutta. ”Kova on yritys”, merkitsi Kekkonen päiväkirjaansa happamaan sävyyn.³¹⁷ Saman vuoden elokuussa Kekkonen oli kuullut pääministeri Ahti Karjalaiselta Nykoppin ”juonittelevan hallitusta vastaan” yhdessä kokoomuksen Päiviö Hetemäen ja vuorineuvos Lauri Kivekkään kanssa.³¹⁸ Tässä valossa ei liene ihme, ettei Nykopp päätynyt hallitukseen tuolloin eikä myöhemminkään.

Stalinin muistama ja Neuvostoliitolle ennestään tuttu Nykopp tuskin kuitenkaan oli henkilönä erityisesti itänaapurin epäsuosiossa. Luultavasti kyse oli enemmän siitä, mitä hän edusti: elinkeinoelämän palvelukseen siirtynyt, asevelisocialistien ja kokoomuslaisten parissa liikkunut ex-diplomaatti oli helppo leimata ulkopoliittisesti epäluotettavaksi. Kekkonen tosin nimitti Nykoppin vuorineuvokseksi vuonna 1969 ja välitti rutiiniluonteiset onnittelut tämän täyttäessä pyöreitä vuosia, mutta mitään muuta kirjeenvaihtoa heidän välillään ei ollut. Toisaalta entinen Washingtonin -lähettiläs kelpasi presidentille puolustamaan Suomen EFTA-ratkaisun yhteyteen kytkettyä sopimusta, jolla Suomi takasi Neuvostoliitolle EFTA-maita vastaavat edut ulkomaankaupassaan. Nykopp matkustikin alkuvuodesta 1961 Yhdysvaltoihin taivuttelemaan sikäläisiä päättäjiä hyväksymään Suomen GATT-velvoitteita vastaan rikkoneen sopimuksen.³¹⁹

³¹⁵ Muistio keskustelusta Mr. Murphyn kanssa 26.5.1958. Kb24b Nykopp, UMA.

³¹⁶ Urho Kekkonen päiväkirjat. Ensimmäinen osa, s. 179 (10.1.1959).

³¹⁷ Urho Kekkonen päiväkirjat. Ensimmäinen osa, s. 472 (14.2.1962).

³¹⁸ Urho Kekkonen päiväkirjat. Ensimmäinen osa, s. 500 (31.8.1962).

³¹⁹ Häkkänen 2003, 227, 234–237; Jensen-Eriksen 2007, 138; Nykoppin kiitoskirjeet Kekkoselle kesäkuussa 1966 ja 1976. Kansiot 1/48 & 1/90, UKA.

Nykopp ei malttanut täysin jättää ulkopoliittikkaa elinkeinoelämän palvelukseen siirryttyäänkään. State Departmentin arkistot paljastavat, että vuonna 1962 hän otti yhteyttä presidentti Kennedyn sotilasneuvonantajaan, myöhemmin puolustusharakomentajien neuvoston³²⁰ puheenjohtajaksi nimettyyn kenraali Maxwell Tayloriin. Yhteydenoton aiheena olivat Suomen tavoittelemat ohjushankinnat, joiden mahdollistamiseksi Pariisin rauhansopimusta oli tulkittava uudelleen. Nykopp oli korostanut kenraalille hankintojen tärkeyttä Puolustusvoimien iskukyvyyn kannalta ja puolustanut Suomen varustelupoliittikkaa, johon kuului ostojen tekeminen sekä idästä että lännestä. Hän olikin toivonut Yhdysvaltain omaksuvan myönteisen asenteen Suomen pyrkimyksiä kohtaan.³²¹

Eräitä mielenkiintoisia Nykoppia tämän Washingtonin vuosina luonnehtineita aikalaiskommentteja löytyy suomalaisen tiedemiehen Karl-Emerik Olsonin kirjeistä kokoomuksen kansanedustaja Tuure Junnilalle. Olsoni toimi 1950-luvulla Yhdysvaltain kongressin kirjaston palveluksessa pohjoismaiden asiantuntijana, minkä lisäksi hän avusti Washingtonin lähetystä stipendiaattiasioissa.³²² Näin ollen myös lähetystön henkilökunta oli hänelle tuttua. Kirjeissään Olsoni keskittyy ylistämään pääasiassa sanomalehtiavustaja Max Jakobsonin kykyjä, mutta myös Nykopp saa osakseen kehuja. Vuonna 1956 Olsoni suosi Junnilalle rankasti ulkoministeriötä ja suurinta osaa sen virkamiehistä, moittien heitä virkauran asettamisesta etusijalle ulkopoliittikan kehittämisen sijaan. Nykopp oli hänen mukaansa kuitenkin poikkeus, joka ”eroaa joukosta monessa suhteessa edukseen”. Toisaalta lähettiläs suhtautui Olsonin mielestä hämmäntävän tunneperäisesti Yhdysvaltain sisäpolitiikkaan: hänen mukaansa ”Nykopp on henkeen ja vereen Stevensonin kannattaja ja demokraatti asenteeltaan”. Olsoni moitti tämän olevan ”aivan liian nopeata ja täysin tarpeetonta amerikkalaistumista, joka voi vaikeuttaa asiallista raportointia”.³²³

Olsonin arvio lähettilään sympatioista piti mahdollisesti paikkansa, sillä Stevenson liberaalina älymystön edustajana saattoi hyvinkin vedota eurooppalaisiin diplomaatteihin.³²⁴ On myös myönnettävä, että Nykoppin ja State Departmentin näkemykset osuivat usein yksiin Suomea ja maan länsisuhteita koskevissa asioissa. Tämä herättää kysymyksen, oliko lähettiläs kenties

³²⁰ Neuvosto tunnetaan paremmin englanninkielisellä nimellä Joint Chiefs of Staff.

³²¹ Yhdysvaltain kanta Suomen rauhansopimuksen uudelleentulkintaan. State Departmentin päivämätön [www-dokumentti vuodelta 1962](http://www.dokumentti.vuodelta.1962).

<<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d226>> [luettu 23.3.2016]

³²² Kertomus Suomen Washingtonin –lähetystön stipendiaattineuvojan toiminnasta vuonna 1953. 5G Washington, UMA.

³²³ Olsoni Junnilalle 4.7.1956. Tuure Junnilan kokoelma, kansio 5, KA. Olsoni viittaa kirjeessään Yhdysvaltain vuoden 1956 presidentinvaaliin, jossa vastakkain olivat istuva presidentti, republikaanien Dwight D. Eisenhower sekä demokraattien Adlai Stevenson.

³²⁴ Jakobson 1981, 33. Nykoppin raportointia vuoden 1956 Yhdysvaltain presidentinvaaleista ei kuitenkaan voi lähdeaineiston valossa pitää puolueellisenä. Ks. esim. Nykopp UM:lle 28.8.1956. 5C 8 Washington, UMA.

liiankin länsimielinen, jopa Olsonia lainaten ”amerikkalaistunut”? Onhan niin sanottu ”going native”-ilmiö yleisesti tunnistettu diplomaattien ammattitauti. Sen on sanottu iskevän helpoimmin pitkään samassa asemapaikassa toimineeseen lähettilääseen, mistä syystä ulkoministeriöt tyypillisesti kierrättävät heitä muutaman vuoden välein kohteesta toiseen. Lievässä muodossaan se ilmenee diplomaatin vieraantumisenä kotimaan tapahtumista ja tunnelmista, kun taas vakavammissa tapauksissa hänestä tulee suorastaan asemamaansa politiikan äänitorvi. Hoitaakseen tehtävänsä menestyksellä lähettilään on luotava ystävälliset suhteet paikallisiin virkamiehiin ja muihin merkkihenkilöihin, jolloin hän helposti alkaa sympatisoida näitä. Myös asemamaan kulttuuriin sopeutuminen on työn tärkeä edellytys, ja ajan mittaan lähettiläs saattaa suorastaan omaksua sen.³²⁵

Nykoppin tapauksessa kovin vakavasta amerikkalaistumisesta tuskin oli kuitenkaan kyse. Huomionarvoista on, että Nykopp on itsekin ollut tietoinen ”going native” -ilmiön haitallisuudesta, minkä hän tuo esille muistelmakirjassaan *Paasikiven mukana Moskovassa*. Nykopp kuvaa, kuinka hänen oppi-isänsä Paasikivi oli ollut lähettiläänä ”täysin selvillä siitä, että vieraan maan hallitus voi yrittää omien päämääriensä saavuttamiseksi käyttää hyväkseen ulkomaisia diplomaatteja, joilla on erityisen hyvät suhteet asemamaansa hallitukseen”. Nykopp jatkaa: ”Suoranainen vaara voi syntyä silloin, jos vieraan maan ulkoasiainministerin onnistuu omien päämääriensä saavuttamiseksi saada puolelleen diplomaatti, ennen kuin tämä on tietoinen oman maansa hallituksen kannasta.” ”Det får inte bli något kryperi”, oli Paasikivi ohjeistanut nuorta alaistaan.³²⁶

Nykoppin toiminnassa olikin amerikkalaistumisen sijaan kyse pikemminkin Suomen ja suomalaisyritysten lobbaamisesta amerikkalaisten silmissä. Ystävällisten suhteiden ylläpitämisen asemamaahan – kotimaan ulkopoliittisen linjan sallimissa rajoissa – on myös määritelty kuuluvan diplomatian keskeisiin tehtäviin. Vaikka lähettiläs usein suositteli kirjeissään ja raporteissaan Yhdysvaltain intressien huomioonottamista ja varovaisten askeleiden ottamista lännen suuntaan, näkemyksille löytyi niistä säännönmukaisesti asioihin, ei mieltymyksiin nojautuvat perustelut. Nykopp toki oli epäilemättä ajatusmaailmaltaankin länsimielinen ja porvarillinen, mutta raporteissaan esittämien näkökantojen tueksi hän ei ideologisia argumentteja esittänyt. Samansuuntaista politiikkaa kannattivat sitä paitsi monet muutkin, erityisesti vientiteollisuuden piirissä toimineet henkilöt. Lähettilään länsimarkkinoille integroitumista korostanut linja olikin siinä määrin johdonmukainen jo ensimmäisistä

³²⁵ Berridge 2005, 112–113.

³²⁶ Nykopp 1990, 92.

Washingtonin vuosista lähtien, että se vaikuttaa olleen peräisin jo ajalta ulkoministeriön kauppapoliittisella osastolla.³²⁷

Lähteiden perusteella ei voida myöskään väittää hänen sortuneen myötäilemään Yhdysvaltain kantoja maansa nimissä ennen kuin hallituksen ohjeet olivat tiedossa. Tämän tyyppisestä puolueellisuudestaan on usein pidetty esimerkkinä Cay Sundströmiä hänen toimiessaan suurlähettiläänä Moskovassa 1950-luvun alussa. Mikäli Nykoppin aloitteellisuus Suomen länsiviennin kasvattamiseksi kuitenkin haluttaisiin leimata omavaltaisuudeksi, on joka tapauksessa syytä myöntää viennedistämisen olleen esimerkiksi ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa huomattavasti riskittävämpi toimintaympäristö.³²⁸

³²⁷ Berridge 2005, 121–124. Nykoppin ajatuksista lähettiläskautta edeltävältä ajalta ks. Nykopp 1985.

³²⁸ Sundströmin toiminnasta ks. esim. Nevakivi 1988, 280; J. K. Paasikiven päiväkirjat. Toinen osa, s. 351 (28.6.1953).

5. Kauppaa ja vähän diplomaatiakin: erään lähettiläskauden anatomia

Johan Nykopp toimi Suomen virallisena edustajana Yhdysvalloissa seitsemän vuoden ajan. Hänen raporttinsa valossa tuona aikana maiden suhteissa tapahtui selkeä muutos: vuonna 1958 Suomen asemaan ja tulevaisuuteen suhtauduttiin Yhdysvalloissa selvästi positiivisemmin kuin vuosikymmenen alussa. Tässä kehityksessä olennaisinta oli epäilemättä Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuuden vahvistuminen 1950-luvun puolivälissä muun muassa Porkkalan palautuksen ja YK-jäsenyyden myötä. Lisäksi Washingtonissa huomattiin, ettei sotakorvaustoimitusten jatkumona vuosina 1952–53 lähes räjähdysmäisesti kasvanut Suomen idänkauppa kuitenkaan johtanut maata täydelliseen taloudelliseen, saati poliittiseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta. Näiden taustatekijöiden lisäksi oma osuutensa Suomea kohtaan tunnettuun kasvavaan optimismiin oli kuitenkin myös sillä, miten Suomea oli Yhdysvalloissa edustettu lähes koko vuosikymmenen ajan.

Yhdysvaltain Suomen-politiikan peruslähtökohta oli kylmän sodan kaudella varsin pysyvä: Suomea tuli auttaa säilyttämään itsenäisyytensä ja läntiset yhteytensä, mutta tukea oli annettava vain sellaisessa muodossa, joka ei provosoinut Neuvostoliittoa tiukentamaan otetta pienestä naapurimaastaan. Suomi ei ollut lännelle sodan arvoinen, mutta sen talouskasvua tukemalla voitiin vahvistaa maan sisäistä vastustuskykyä kommunismille. Tärkeimpiä keinoja siihen olivat lainapolitiikka sekä Suomen länsiviennin tukeminen mahdollisuuksien mukaan. Näihin projekteihin State Department sai Nykoppista innokkaan kumppanin. Lähettiläs kehitti vuosien varrella lukuisia ehdotuksia Suomen ja Yhdysvaltain kauppavaihdon kehittämiseksi ja pyrki hankkimaan Suomeen lainapääomia vientiteollisuuden kilpailukyvyn parantamiseksi.³²⁹

State Departmentissa ideoihin suhtauduttiin lähes poikkeuksetta myönteisesti, mutta muiden hallinnonalojen varautuneempi asenne sekä Yhdysvaltain ulkomaista talousapua rajoittanut lainsäädäntö estivät useimpia ehdotuksia toteutumasta ainakaan lyhyellä tähtäimellä. Ajoittain ne kaatuivat myös kotimaan poliitikkojen passiivisuuteen: näin kävi esimerkiksi kesällä 1954, kun Nykoppin ideoimalta ja State Departmentin kannattamalta lainahankkeelta katosi Suomessa hallitusvaihdoksen myötä poliittinen selkänoja. Eräät Nykoppin aloitteista tosin toivat myös tulosta, kuten hänen jo vuonna 1954 esille ottamansa ajatus maatalouden ylijäämätuotteiden kaupoista Yhdysvalloille syntyneiden markkasaatavien lainaamisesta takaisin Suomelle. Hanke toteutui lopulta vuodenvaihteessa 1957–58, kun tiukkaa taloudellista sodankäyntiä ajaneet näkökannat olivat vähitellen menettäneet painoarvoaan Yhdysvalloissa ja Suomea kohtaan tunnettu luottamus oli vahvistunut.

³²⁹ Vares 2010, 330–331.

Suomen diplomaattiedustajana Nykopp piti luonnollisesti eniten yhteyttä State Departmentin virkamiehiin ja maan laina-asioita hoitaessaan Maailmanpankkiin, mutta vienninedistämistyössä tärkeitä olivat myös epävirallisemmat kontaktit yritysmaailmaan. Tästä hyvänä esimerkkinä oli Socony-Vacuum Oil Companyn varapresidentille vuonna 1953 tehty ehdotus tankkilaivojen tilaamiseksi Suomesta vastineeksi öljytoimituksista. Suomi-kuvan hallinnassa ja maan ulkopoliittisen linjan selventämisessä myös yhteydet tiedotusvälineisiin sekä kongressiin olivat tärkeällä sijalla.

Nykoppin alaisuudessa useita vuosia Washingtonissa työskennellyt Max Jakobson onkin todennut tämän saavuttaneen Yhdysvalloissa arvostetun aseman sekä poliittisissa että taloudellisissa piireissä, lehdistöä unohtamatta. Jakobsonin mukaan esimerkiksi vaikutusvaltaiset senaattorit Hubert Humphrey ja Mike Mansfield kuuluivat Nykoppin läheisiin ystäviin, ja eräät Yhdysvaltain johtavista politiikan toimittajista kysyivät usein hänen mielipidettään kansainvälisen politiikan tapahtumista. Jakobsonin kokonaisarvio Nykoppista onkin ylistävä: ”Käsitykseni mukaan hän myötävaikutti merkittävästi Suomea kohtaan tunnettavan luottamuksen vahvistumiseen vaikutusvaltaisissa piireissä Washingtonissa 1950-luvun vaikeina vuosina.”³³⁰

Vaikka niin sanottu ”kaupan karriääri” alkoi Timo Soikkasen mukaan kehittyä ulkoasiainhallinnossa jo 1950-luvulla, on huomattava, että Nykopp keskittyi vienninedistämistyössään ennen kaikkea tukemaan suomalaisen metalliteollisuuden pyrkimyksiä länsimarkkinoille. Tässä suhteessa häntä voi pitää edelläkävijänä: virallisesti niin sanottua uusvientiä alettiin ulkoasiainhallinnon piirissä edistää vasta 1960-luvun lopulla, kun kotimaisen elinkeinoelämän tuella ulkomaanedustustoihin ryhdyttiin perustamaan kaupallisten sihteerien virkoja. He saattoivat työssään panostaa lähes yksinomaan vienninedistämiseen, mutta Suomen mittapuulla suuren edustuston päällikkönä Nykoppin oli sen sijaan keskityttävä ensisijaisesti diplomaattisuhteiden hoitoon. Se huomioon ottaen hänen oma-aloitteista kauppapoliittista aktiivisuuttaan voi pitää huomattavana ponnistuksena.³³¹

Sekä Yhdysvaltain aktiivisuus Suomen tukemiseen että Nykoppin aloitteellisuus maan läntisten talousyhteyksien vahvistamiseksi näyttävät olleen suurimmillaan samaan aikaan, noin vuosina 1953–1955. Erityisesti Sakari Tuomiojan pääministerikaudella marraskuusta 1953 toukokuuhun 1954 maiden välisissä suhteissa koettiin vilkas kausi, jonka aikana niin Helsingissä kuin Washingtonissa pyrittiin kehittämään uusia keinoja kääntää Suomen ulkomaankauppaa länteen. Suomalaisten puolelta tässä vaiheessa keskeisimpänä näyttäytyykin juuri Tuomiojan ja Nykoppin

³³⁰ Jakobson 1981, 43–44.

³³¹ Soikkanen 2003, 128–133; Jensen-Eriksen 2007, 29–32, 101.

muodostama parivaljakko. Heidän ajatusmaailmansa ja näkemyksensä Suomen ulko- ja kauppapolitiikan kehittämistä osuivat varsin hyvin yksiin, ja miesten välinen yhteydenpito oli tiivistä.

Vaikka Nykopp lobbasi lähettiläskaudellaan Suomen länsiviennin kasvattamisen puolesta, entisenä ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston päällikkönä hän oli tottunut katsomaan kauppapolitiikan kokonaiskuvaa. Nykopp ei nimittäin suinkaan vastustanut idänkauppaa, jota hän päinvastoin piti Suomen kannalta lähtökohtaisesti hyödyllisenä.³³² Sen sijaan hän jakoi muun muassa presidentti Paasikiven kanssa saman näkemyksen siitä, ettei Neuvostoliiton osuutta Suomen ulkomaankaupasta tullut paisuttaa liiaksi, vaan sille tuli varata vain länsikauppaa täydentävä rooli. Argumentista välittyi tulevaisuudenkuva, jonka mukaan maan taloudellisen ja teknisen kehityksen turvaamiseksi oikea suuntautumisvaihtoehto Suomelle oli nimenomaan läntinen.

Maailmanpankki oli Nykoppin lähettiläskaudella Suomen pääasiallinen ulkomainen lainanantaja, mutta jälleenrakennuksen ja teollistumisen myötä jatkuvassa pääomien tarpeessa elänyt maa tavoitteli luottoja myös Yhdysvaltain hallitukselta. Näitä Nykoppinkin tärkeinä pitämiä pyrkimyksiä rajoitti kuitenkin lähes koko 1950-luvun ajan Yhdysvaltain taloudellinen sodankäynti kommunistiblokkia vastaan, tarkemmin sanottuna Battle Act, joka esti talousavun antamisen kommunistimaiden kanssa kauppaa käyneille maille. Vasta vuosikymmenen lopulla ankara politiikka alkoi helpottua, minkä konkreettisimpana osoituksena Suomelle oli jo mainittu, Yhdysvaltain hallituksen varoista vuonna 1958 myönnetty 14 miljoonan dollarin laina. Sen mahdollisti presidentti Eisenhowerin tekemä poikkeus Battle Actiin, jonka taustalla taas oli paitsi State Departmentin, myös kongressipiirien myötämielinen suhtautuminen ajatukseen. Ei liene liioittelua väittää, että näiden tahojen mielipiteenmuokkauksessa Suomen tukemiselle suotuisaksi Nykoppilla oli ollut tärkeä rooli.

Olen Nykoppin lähettiläskauden kautta yrittänyt kuvata myös sitä, miten Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisen suurvaltakamppailun taloudellinen puoli vaikutti Suomen ulkomaankauppaan 1950-luvulla. Tämä taustahan asetti käytännössä kehykset myös Nykoppin toimintavapaudelle. Vaikutus ei kuitenkaan ollut yksisuuntainen. Kuten edellä olen pyrkinyt osoittamaan, Suomi ei ollut tässä asetelmassa ainoastaan pelinappula, vaan se pyrki omalla toiminnallaan vaikuttamaan myös Yhdysvaltain politiikkaan ja ylläpitämään omaa kauppansa kummankin suurvaltablokin kanssa. Tässä mielessä kauppapolitiikka olikin seurausta maan omalaatuisesta ulkopoliittisesta asemasta kylmän sodan maailmassa. Amerikkalaisille esiinnyttiin pääasiassa toivoen apua maan talouden kehittämiseksi ja länsiviennin edistämiseksi,

³³² Ks. esim. Nykopp 1985, 110–112.

ja samalla pyrittiin vähättelemään kommunistimaiden kanssa käydyn kaupan merkitystä. Vastaavasti venäläisille oli vakuutettava, etteivät Suomen läntiset talousyhteydet merkinneet sen ulkopoliittisen linjan muuttumista.³³³

Johan Nykoppilla oli Washingtonin lähettiläänä tämän politiikan läntisen ulottuvuuden toteutuksessa keskeinen rooli. Hänen omista tavoitteistaan seurasi, että useimmissa tapauksissa hänen ja State Departmentin näkemykset Suomen ja Yhdysvaltain taloussuhteiden kehittämisestä kulkivat samaan suuntaan. Poikkeuksiakin kuitenkin esiintyi, ja ajoittain Nykopp kommentoi Staten politiikkaa varsin suorasanaisesti, mikäli piti sitä Suomen kannalta liian joustamattomana tai muutoin haitallisena.

Millainen sitten oli kokonaisuutena Nykoppin lähettiläskauden ja hänen toimintansa merkitys? Vastauksen saamiseksi on pyrittävä analysoimaan sitä, millainen vaikutus hänellä oli toimintaympäristöönsä, siis käytännössä Suomen ja Yhdysvaltain suhteisiin ja Suomen kauppapolitiikkaan. Vesa Vares on pohtinut yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutusta sekä yleisemmin yksilön merkitystä tutkimuskohteena seuraavasti:

”Aina ei myöskään tarvitse edellyttää, että kohde olisi tutkimuksellisesti kiinnostavin ja relevantein silloin, kun hän on saanut peukalonjälkensä selvimmän näkyviin toteutuneen lopputuloksen kannalta. – – Kohde ei välttämättä ole tutkimuksellisesti antavimmillaan silloin, kun hän on ryhmänsä enemmistön tulkki. Nimenomaan erimielisyyksien risteyskohta, se, missä kohde asettuu viiteryhmänsä – – vastaan, saattaa olla kaikkein paras tirkistysaukko menneisyyden asenteisiin. – – Jo pelkkä käyminen viiteryhmän enemmistöä vastaan antaa lisämahdollisuuden pohtia eri vaihtoehtoja, nähdä vivahteet sekä jopa käsitellä niin sanottua mahdollisen historiaa.”³³⁴

Vares viittaa tässä tutkimuskohteeseensa Lauri Ingmaniin, mutta kuvailee samalla yleisemmin jonkinlaista omana aikakautenaan ”vastavirtaan uivaa” henkilöä. Määritelmä kuvaa tietyllä tavalla Nykoppia tämän Washingtonin vuosina. Hänen pyrkimyksensä Suomen talouden länsiyhteyksien vahvistamiseksi olivat nimittäin välillä selvässä ristiriidassa toteutuneen kehityksen kanssa: 1950-luvun alkupuolta leimasi erityisesti idänkaupan voimakas kasvu ja vuosikymmenen loppuun mennessä se oli vakiintunut huomattavaksi osaksi Suomen ulkomaankauppaa. Ilmiöön vaikuttivat taloussuhdanteiden lisäksi painavat poliittiset tekijät.

³³³ Railo 2010, 411.

³³⁴ Vares 2006, 296.

Kuten Tapani Paavonen on todennut, uusia, ystävällisempiä suhteita Neuvostoliittoon voideltiin molempien maiden johtajien toimesta mielellään kaupan avulla. Idänkaupan kasvattamisen kannalla oli Suomessa merkittäviä sisäpoliittisia voimia, ja etenkin 1950-luvulla kamppailu maan talouspolitiikan suunnasta kävi kiivaana. Nykopp kuului tässä taistossa selkeästi siihen ryhmään, jolle tärkeintä oli Suomen suuntaaminen läntisten markkinatalousmaiden leiriin, vientivetoinen talouskasvu sekä yksityisten yritysten menestys valtiollisten teollistamisprojektien sijaan.³³⁵

Tämän tavoitteen saavuttamiseksi ystävällisten suhteiden – Nykoppin sanoja käyttäen ”goodwillin” – ylläpitäminen Yhdysvaltoihin oli hänen näkökulmastaan äärimmäisen tärkeää. Amerikkalaiset pitivätkin Nykoppista, joka oli innokas edistämään maitten välisiä suhteita Yhdysvaltain toivomalla tavalla: muun muassa apulaisulkoministeri Robert Murphy luonnehti tätä vuonna 1957 ”yhdeksi kyvykkäimmistä suurlähettiläistä”.³³⁶ Lähettiläs protestoikin voimakkaasti, kun eräät hänen maanmiehistään uhmasivat lännen kauppasaartopoliittikkaa itäblokkia vastaan. Erityisen pahana Nykopp piti luvussa 3.3. käsiteltyjä laivakauppoja ja öljykuljetuksia Kiinaan, jonka kanssa Suomella ei olisi ollut ulkopoliittisesti välttämättömiä syitä käydä kauppaa. Nykoppin näkökulmasta maan pitkän tähtäimen etua ei olisi saanut vaarantaa idänkaupan pikavoittojen toivossa. Lähettiläs välitti Helsinkiin lähettämässään kirjeissä ja raporteissa omien kommenttiansa lisäksi myös Washingtonin jyrkän kielteiset kannat tapauksiin, millä oli epäilemättä vaikutusta siihen, että vuodesta 1956 eteenpäin Kiinan saartoa ei juuri enää yritetty kiertää.

Nykopp ei toki ollut tavoitteineen yksin. Hannu Rautkallio on maininnut hänet yhtenä keskeisimmistä Suomen länsisuhteita 1950-luvulla ylläpitäneistä henkilöistä, mutta samanmielisiä löytyi runsaasti talouselämän ja erityisesti metsäteollisuuden johtopaikoilta, sillä alan markkinat olivat olleet sen synnystä asti lännessä.³³⁷ Toisaalta Nykopp erosi lähinnä oman alansa etua tavoitelleista metsäteollisuuspatruunoista siinä, että hän pyrki suuntaamaan etenkin Suomen kansainvälisesti kilpailukyvyttömimpiä teollisuudenaloja läntiselle kehitysuralle.

Historiantutkija Jukka Nevakivi on todennut Nykoppin lähettiläskaudesta seuraavaa: ”— — pitkän diplomaattisen koulutuksen saanut Nykopp selviytyi tehtävästä edeltäjäänsä paremmin, ehkä juuri sen vuoksi, että hän tunsi aikaisemmilta palvelusvuosiltaan hyvin presidentti Paasikiven ja, sekä kaupan että Neuvostoliiton ammattimiehenä, tiesi miten toimia”.³³⁸ Nykoppin toiminnasta Washingtonissa välittyikin lähdeaineiston perusteella kuva, jonka mukaan siinä yhdistyivät

³³⁵ Paavonen 2010, 393–394.

³³⁶ Rautkallio 1991, 173.

³³⁷ Rautkallio 1990, 286. Metsäteollisuuden näkemyksistä ks. Jensen-Eriksen 2007.

³³⁸ Nevakivi 1988, 279.

Paasikiven ulkopolitiikan mukaiset viralliset kannanotot ja epävirallinen, etenkin vienninedistämisyrykimysten taustalla vaikuttanut länsimielisempi linja. Toisaalta on todettava sekkin, että Nykopp pyrki kasvattamaan länsivientiä ja hankkimaan Suomeen lainapääomia enimmäkseen sellaisin keinoin, jotka eivät tarpeettomasti ärsyttäisi Neuvostoliittoa. Paasikiven opit olivat ajan mittaan ilmeisesti menneet perille, eikä Nykoppia länsimielisyydestään huolimatta voi syyttää kevyestä suhtautumisesta idänsuhteisiin. Hänellä olikin tapana toistaa amerikkalaisille Stalinin talvisodan alla suomalaisneuvottelijoille lausumaa toteamusta ”maantieteelle emme voi mitään”, jonka lähettiläs oli näin muokannut Suomen uuden ulkopolitiikan perusteluksi.³³⁹

Maantieteelliset sekä sodanjälkeisiin idänsuhteisiin liittyneet realiteetit asettivatkin selkeät raamit sille, paljonko Suomi saattoi talous- ja kauppapolitiikassaan suuntautua länteen, ja tämä ohjasi vahvasti myös Nykoppin toimintaa. Hänen oma-aloitteinen toimintansa Suomen talouden länsiyhteyksien vahvistamiseksi on kuitenkin yksi osoitus siitä, että kylmän sodan Suomessakin oli tilaa läntisille pyrkimyksille. Juuri siksi Nykopp onkin ollut mielenkiintoinen tutkimuskohde. Hänen toimintansa kautta on avautunut yksi näkökulma lisää siihen tutkimussuuntaukseen, joka on noussut täydentämään Suomen idänsuhteita ja neuvostokauppaa perinteisesti korostanutta historiankirjoitusta. Näiden tulkintojen myötä kuva Suomen 1950-luvun ulko- ja kauppapolitiikasta sekä niiden suhteesta voi muodostua aiempaa kattavammaksi.

³³⁹ Esim. Nykopp Wuorelle 20.5.1953. Kb24b Nykopp, UMA; Nykopp oli itse ollut mukana Moskovan neuvotteluissa kuulemassa Stalinin sanat. Ks. Nykopp 1990, 56.

Lähteet

I Arkistot

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

J.K. Paasikiven kokoelma

Sakari Tuomiojan kokoelma

Tuure Junnilan kokoelma

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki

5C 8 Washington

5F Nykopp, Johan Albert

5G 8 Washington

12L Yhdysvallat

57A Kiina

94B Yhdysvallat

106G Suomi

Kb24b Nykopp

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö, Orimattila

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Asiakirjaluokat: 1/26, 1/48, 1/90, 21/48, 21/55

II Sanomalehdistö

Helsingin Sanomat (HS) 1953

Maakansa 1953

Suomen Sosialidemokraatti 1953

III Kirjallisuus

Arho Havrén, Sari: *"Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia. Ikuisia ovat meidän omat etumme."* Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1949 – 1989. Yliopistopaino, Helsinki 2009.

Aunesluoma, Juhana: Länsiblokin Suomi: Suomi mukaan Marshallin suunnitelmaan 1947? Teoksessa *Entäs jos... : vaihtoehtoinen Suomen historia*. Toim. Mari K. Niemi ja Ville Perna. Ajatus, Helsinki 2006.

Aunesluoma, Juhana: *Vapaakaupan tiellä. Suomen kaupp- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS, Helsinki 2011.

Berridge, Geoff R.: *Diplomacy: Theory and Practice*. 3. painos. Palgrave Macmillan, New York 2005.

Cupitt, Richard T.: *Reluctant Champions. U.S. Presidential Policy and Strategic Export Controls*. Routledge, New York 2000.

Førland, Tor Egil: *Cold Economic Warfare. The Creation and Prime of CoCom, 1948–1954*. Oslo 1991.

Hanhimäki, Jussi: *Rinnakkaiseloja patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956*. SHS, Helsinki 1996.

Häkkänen, Matti: Johan Nykopp. Teoksessa *Suomalainen diplomaatti. Muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*. Toim. Arto Mansala ja Juhani Suomi. SKS, Helsinki 2003.

J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa. 28.6.1944–24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY, Juva 1985.

J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa. 25.4.1949–10.4.1956. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY, Juva 1986.

Jakobson, Max: *Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953–1965*. Otava, Helsinki 1981.

Jakobson, Max: *20. vuosisadan tilinpäätös. 2, Pelon ja toivon aika*. Otava, Helsinki 2001.

Jakobson, Max: *Tilinpäätös*. Otava, Helsinki 2003.

Jensen-Eriksen, Niklas: *Läpimurto. Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973*. SKS, Helsinki 2007.

Jensen-Eriksen, Niklas: CoCom and Neutrality: Western Export Control Policies, Finland and the Cold War, 1949–58. Teoksessa *Reassessing Cold War Europe*. Toim. Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy. Routledge, Lontoo 2011.

Jensen-Eriksen, Niklas: Lost at Sea: Finnish government, shipping companies and the United Nations embargo against China during the 1950s. *Scandinavian Journal of History*, 2013. Vol. 38, No. 5. Verkkoversio.
<<http://dx.doi.org/10.1080/03468755.2013.828242>> [luettu 19.11.2015]

Jensen-Eriksen, Niklas: Telakkateollisuus ja kylmä sota. Teoksessa *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen*. Toim. Hannu Rautkallio. Paasilinna, Helsinki 2014.

Kostiainen, Auvo: Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.

Kuisma, Markku: *Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa*. WSOY, Porvoo 1997.

Kuisma, Markku: *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*. SKS, Helsinki 2004.

Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha: *Suomen Pankki 200 vuotta II: Parlamentin pankki*. Otava, Helsinki 2012.

Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi: *Idän etuvartio? Suomi-kuva 1945–1981*. WSOY, Helsinki 2008.

Mansner, Markku: *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982*. Teollisuuden kustannus, Helsinki 1990.

Mäkelä, Päivi: Mene lähelle, näe kauas. Henkilöllisen kohteensa ylittävästä problematiikasta ja sen tavoittamisesta temaattisessa biografiatutkimuksessa. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.

Nevakivi, Jukka: *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956*. Ulkoasiainministeriö, Helsinki 1988.

Nevakivi, Jukka: The Relationship Redefined: Postwar Finnish Neutrality and U.S. Interests. Teoksessa *Finland & the United States. Diplomatic Relations through Seventy Years*. Toim. Robert Reinhart. Institute for the Study of Diplomacy, Washington, D.C. 1993.

Nykopp, Johan: *Kauppaa ja diplomatiaa*. Kirjayhtymä, Helsinki 1985.

Nykopp, Johan: *Paasikiven mukana Moskovassa*. Kirjayhtymä, Helsinki 1990.

Paavolainen, Jaakko [a]: Biografisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.

Paavolainen, Jaakko [b]: Poliittisen elämäkertatutkimuksen ongelmia. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.

Paavonen, Tapani: *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe: Suomen ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikka 1945–1961*. SHS, Helsinki 1998.

Paavonen, Tapani: Eistäytyneestä rajamaasta eurooppalaisen yhteisön ytimeen. Teoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkki Railo ja Ville Laamanen. Edita, Helsinki 2010.

Paloposki, Jyrki & Pekkarinen, Jussi: *Jorma Vanamo – Vanhan koulun diplomaatti*. Otava, Helsinki 2001.

Polvinen, Tuomo: J.K. Paasikivi. Teoksessa *Suomalainen diplomaatti. Muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*. Toim. Arto Mansala ja Juhani Suomi. SKS, Helsinki 2003.

Putensen, Dörte: The Marshall Plan and Finland. Teoksessa *The Cold War and the Politics of History*. Toim. Juhana Aunesluoma ja Pauli Kettunen. Edita, Helsinki 2008.

Railo, Erkki: Pienen valtion kansallinen selviytymisstrategia. Teoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkki Railo ja Ville Laamanen. Edita, Helsinki 2010.

- Rasilainen, Aki: Lähdekritiikki ja todistusharkinta. Teoksessa *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 1, Turku 1995.
- Rautkallio, Hannu: *Paasikivi vai Kekkonen: Suomi lännestä nähtynä 1945–1956*. Tammi, Helsinki 1990.
- Rautkallio, Hannu: *Kekkonen ja Moskova: Suomi lännestä nähtynä 1956–1962*. Tammi, Helsinki 1991.
- Rentola, Kimmo: Suomi kylmässä sodassa. Teoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkki Railo ja Ville Laamanen. Edita, Helsinki 2010.
- Ruddy, T. Michael: "The Road to Nowhere": Finland's Place in U.S. Cold War Policy. Teoksessa *Charting an Independent Course. Finland's Place in the Cold War and in U.S. Foreign Policy*. Toim. T. Michael Ruddy. Regina Books, Claremont 1998.
- Saarikoski, Vesa: Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteen ja metodiikan ongelmia. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.
- Sipilä, Petri: Sotakorvausalukset ja uudistuvat telakat. Teoksessa *Navis Fennica – Suomen merenkulun historia, osa 3: Telakat, satamat ja valtion alukset*. Toim. Erkki Riimala. WSOY, Porvoo 1994.
- Soikkanen, Timo: *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella, osa I. Kansainvälistymisen ja muutosvaatimusten paineessa 1956–69*. Ulkoasiainministeriö, Helsinki 2003.
- Suomi, Juhani: *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Otava, Helsinki 1992.
- Tarkka, Juha: Sotakorvaukset ja Suomen rahoitusmarkkinat. Teoksessa *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen*. Toim. Hannu Rautkallio. Paasilinna, Helsinki 2014.
- Uola, Mikko: "Meidän isä on töissä telakalla". *Rauma-Repolan laivanrakennus 1945–1991*. Otava, Helsinki 1996.

Urho Kekkosen päiväkirjat. Ensimmäinen osa. Toim. Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2001.

Vares, Vesa: Voi voittajia! "Voittajat" ja "häviäjät" historiantutkimuksen metodisena ongelmana. Teoksessa *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 1, Turku 1995.

Vares, Vesa: Historian henkilöt ja elämäkertatutkimus. Suomalaisia ja kansainvälisiä elämäkertoja: esittelyä analyysia ja metodisia ongelmia. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku 2006.

Vares, Vesa: Suomi lännen silmin. Teoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Erkki Railo ja Ville Laamanen. Edita, Helsinki 2010.

IV WWW-dokumentit

Foreign Relations of the United States. State Departmentin online-arkistot.

<<https://history.state.gov/historicaldocuments>>

Apulaisulkoministeri Smithin raportti NSC 121:n soveltamisesta 25.8.1953.

Muistio Hayden Raynorin ja Johan Nykoppin keskustelusta 17.12.1953.

NSC 5403: U.S. Policy Toward Finland 12.1.1954.

State Departmentin Bureau of Economic Affairsin raportti 17.5.1954.

Suggestions for OCB Progress Report 12.5.1958.

Yhdysvaltain kanta Suomen rauhansopimuksen uudelleentulkintaan v. 1962.

General Assembly of the United Nations. Päätöslauselmat.

<[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/500\(V\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/500(V))>

Päätöslauselma nro 500 18.5.1951.

The National Archives. Online-arkistot. <<https://archives.gov/research>>
Records of the FOA 1948–56.

The World Bank: Projects and Operations. Maailmanpankin online-arkistot.
<<http://www.worldbank.org/projects>>

Yhteenveto Suomelle vuonna 1956 myönnetystä lainasta.